

Szűcs András

A végrehajtási fokozat megváltoztatásának¹ elméleti és gyakorlati kérdései

A szabadságvesztés fokozatosságának kialakulása és magyarországi gyakorlata a végrehajtási fokozat megváltoztatásának megjelenéséig

A tanulmány tárgyát képező jogintézmény jogtörténeti gyökerei az ún. progresszív végrehajtás megjelenéséig nyúlnak vissza.

A szabadságvesztés végrehajtásának történetében a fokozatosság (progresszivitás) csírái az ún. vegyes végrehajtási rendszerekben (amelyek a magánrendszer és a hallgató rendszer egyesítése folytán alakultak ki) Európában tűntek fel a XIX. század közepén. Ebben a szisztémában a fogvatartottak éjjeli elkülönítése és nappali közös munkáltatása mellett megjelent az elítéltek osztályozása. A genfi és müncheni börtönökben különböző osztályokat alakítottak ki, amelyekbe az elítéltek magatartásuk és munkateljesítményük alapján kerülhettek. A három-fokozatú osztályozáson alapuló modellben minden elítélt a középső osztályban kezdte el tölteni a büntetését, és munkateljesítménye, illetőleg magatartása alapján kerülhetett a jobb anyagi ellátást, több kedvezményt biztosító első osztályba, vagy ellenkező esetben a rosszabb körülményeket biztosító harmadik osztályba.²

A gyakorlati tapasztalatok hatására Angliában kialakult fokozatos rendszer a XIX. század végére az egész európai kontinensen uralkodó vált. A rendszer – amelynek alapja az öntevékenység és az önsegítés útján történő javulás volt – három szakaszra tagolódott. Az első, magánelzárásban letöltött fázis után az éjjeli elkülönítés és a nappali közös munkáltatás időszaka következett, végül kedvező magatartásuk esetén az elítéltek a feltételes szabadság kedvezményében részesülhettek.³ A *Walter Crofton* börtönügyi főfelügyelő nevéhez fűződő ír fokozatos rendszer ettől annyiban tért el, hogy abban a feltételes szabadságot megelőzte az ún. közvetítő intézet, amelynek célját az képezte, hogy az elítélteket a szabadulásra előkészítse és a társadalomba való beilleszkedésüket elősegítse. Hazánkban a fokozatos rendszert (az angol és az ír változat elemeit vegyítve) a Csemegi Kódex honosította meg. A korának tudományos eredményeit és nemzetközi tapasztalatait kiválóan ötvöző kódex – amely fő feladatának a büntetőjogi repressziót tekintette – és az 1879. évi XL. törvény-

¹ A pontosság kedvéért megjegyzendő, hogy a tanulmány a végrehajtási fokozat megváltoztatásának csak az 1979. évi 11. tvr. 7. §-ában meghatározott „váltfajával” foglalkozik.

² Lásd Kabódi Csaba – Lőrincz József – Mezey Barna: *Büntetés-tani alapfogalmak*. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2005. 103-104. o.

³ Lásd Kabódi Csaba – Lőrincz József – Mezey Barna i. m. 105. o.

cikk (Büntetőtörvénykönyv a kihágásokról) a szabadságvesztés öt különálló nemét határozta meg úgy, hogy azok többségében érvényesült a fokozatosság, természetesen eltérő szabályok szerint. Megjegyzést érdemel, hogy a közvetítő intézetbe szállításról és a feltételes szabadságra bocsátásról szóló döntés meghozatala nem a bíróság, hanem az igazságügy-miniszter hatáskörébe tartozott.⁴ A Csemegi Kódexben testet öltő, a szabadságvesztés honi végrehajtásának gyökeres megújítását célzó elképzelések kétségkívül előremutatóak voltak, az elképzelések kivitelezését azonban nagymértékben gátolta, hogy a rendszer egyes elemeihez (pl. a magánelzáráshoz, illetőleg a közvetítő intézethez) nem teremtődtek meg az eszközök, de emellett az egyoldalúan börtöndrillre kiképzett személyzet is alkalmatlan volt a differenciált rezsimárnyalatok kifejezésére.⁵ A progresszivitásban rejlő előnyök kihasználását később tovább nehezítette, hogy a trianoni békeszerződés után a magyar börtönügynek – akárcsak az ország egészének – jelentős problémákkal kellett szembenéznie. A büntetés-végrehajtás feltételrendszerének meggyengülésében a legnagyobb szerepet nem is az intézetek számának csökkenése játszotta, hanem a dualizmus időszakában kialakított, s a századforduló tájára szisztematikussá tett fegyház-börtön-fogház hálózat megbomlása.⁶

A II. világháborút követően a büntetőbíróságok a köztörvényes bűncselekményekre továbbra is a Csemegi Kódex hagyományos büntetési és végrehajtási rendszerét alkalmazták annak progresszív elemeivel együtt (a hagyományos büntetési rendszert ebben a periódusban érintő egyetlen érdemi változás az volt, hogy a Csemegi Kódex által bevezetett államfogház büntetést a 1946. évi XIV. törvény eltörölte).

Az 1948-tól 1956-ig terjedő időszakban a magyar büntetőpolitika és börtönügy a monolitikussá merevedő állami politika direkt irányítású eszközévé torzult, amely ugyan korszerű és hangzatos elveket vallott, de gyakorlatában az osztályharc egyik előretolt bástyájaként a „szocializmus építésével szembe forduló” megleckéztetését végezte el.⁷ A büntetés-végrehajtás fő feladatát a biztonságos őrzés és az elítéltek munkáltatása képezte. Ennek fényében nem meglepő, hogy az 1950. évi II. törvény (a továbbiakban Bt.) egyáltalán nem kedvezett a fokozatos végrehajtásnak. A törvény megszüntette a közvetítő intézeteket, s a szabadságvesztésnek is csupán egy fajtáját ismerte, amelyet börtönnek nevezett. A Bt. miniszteri indokolása ez utóbbi változtatás okaként a Csemegi Kódex büntetési nemeinek szükségtelen sokaságát jelölte meg, valójában azonban emögött az elítéltek egyre nagyobb tömegei akadálytalan munkába állításának gondolata húzódott meg; a szocialista piacgazdaság extenzív

⁴ 1878. évi V. tc. 46. § és 48. §

⁵ Vö. Lőrincz József: A magyar börtönügy alakulása, a nemzetközi normák megjelenése (a XIX. század elejétől 1979-ig). Főiskolai Figyelő, 1991. évi 4. szám, 312. o.

⁶ Lásd Mezey Barna: Új határok között. Büntetés-végrehajtás a két világháború között Magyarországon. Börtönügyi Szemle, 1995. évi 3. szám, 98. o.

⁷ Vö. Lőrincz József: Büntetőpolitika és Börtönügy. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2009. 46. o.

lendületvételehez az igénytelen, olcsó, nagy tömegű elítélt államilag jól hasznosítható munkaerőnek bizonyult.⁸ A progresszivitás „utolsó védvonalát” a feltételes szabadság képviselte, amelyet a Btá. hatályba lépéséről rendelkező 1950. évi 39. tvr. szabályozott újra.⁹ Az 1954. évi 17. tvr. – az elítéltek nagyobb munkateljesítményre ösztönzése érdekében – kimagasló munkavégzés esetén már a büntetés felének letöltése után megengedte az elítéltek feltételes szabadságra bocsátását.

A Csemegi Kódexet teljes egészében felváltó 1961. V. évi törvény a megelőző évek gyakorlatának megfelelően a szabadságvesztés végrehajtásának két módját különböztette meg: a börtönt és a büntetés-végrehajtási munkahelyet. A törvény a büntetés célját a joghátrány okozásában, az elkövető megjavításában, továbbá a generális prevencióban jelölte meg.¹⁰ A szocialista jogalkotás termékének tekintett büntető törvénykönyv a büntetőpolitika korábbi torzulásainak ellensúlyozásaként elsősorban a büntetőjog garanciális szabályainak és a klasszikus felelősségi elvek erősítésére törekedett. A büntetés-végrehajtásban ebben az időszakban a megelőzés eszközei kerültek előtérbe, s kísérletek történtek a fogva tartás humán normáinak javítására is.¹¹ Az 1961. évi V. tv. „nagy elődjéhez” hasonlóan ismerte a feltételes szabadság intézményét, rendelkezései szerint az elítélt általános jelleggel a szabadságvesztés kétharmadának letöltése után szabadulhatott. Újdonságként jelent meg a törvényben szubjektív feltétel gyanánt annak alappal történő vélelmezése, hogy a büntetés célja további szabadságvesztés nélkül is elérhető. Új elem volt tehát a törvényben a feltételes szabadságra bocsátásnak a büntetés cél elérésével való összekapcsolása; e megoldást egyébiránt hatályos büntető törvénykönyvünk is átvette.

A jogintézmény rövid hazai története az 1978. évi IV. törvény hatályba lépéséig

A végrehajtási fokozatnak a végrehajtás menetében történő bíróság általi megváltoztatása Magyarországon alig több mint négy évtizedes múltra tekint vissza, alkalmazásának lehetőségét a Büntető Törvénykönyvről szóló 1961. évi V. törvényt módosító 1966. évi 20. számú tvr. teremtette meg. A jelzett jogszabállyal azonos időpontban lépett hatályba az 1966. évi 21. számú tvr., amely céljaiban, elveiben és tartalmában megközelítette az európai normákat.¹²

⁸ Vö. Lőrincz József i. m. [1991] 314. o.

⁹ E jogszabálynak az 1878. évi V. tc. szabályozásával erős hasonlóságot mutató rendelkezései szerint a határozott tartamú szabadságvesztésre elítéltek fő szabály szerint büntetésük háromnegyed részének, de legalább egy évnek a kitöltése után kerülhettek feltételes szabadságra, az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték pedig tizenöt év kiállása után léphettek ki a büntetés-végrehajtási intézet falai közül.

¹⁰ 1961. évi V. törvény 34. §

¹¹ Lásd Lőrincz József i. m. [2009] 58. o.

¹² Lásd Lőrincz József: A hazai büntetés-végrehajtási fejlődés vázlata a kiegyezéstől napjainkig. In: Az ezeréves magyar rendvédelem. Szemere Bertalan Magyar Rendvédelmi Tudományos Társaság, 2005. 61. o.

A szemléletében minőségi áttörést képviselő új szabályozás az elítéltek átnevelését, morális átalakítását tűzte ki célul, a törvényerejű rendelet végrehajtására kiadott, és az elítéltek jogait tartalmazó Büntetés-végrehajtási Szabályzat az elítéltet jogi szempontból a végrehajtás alávetett tárgyából annak alanyává emelte.¹³ Az 1966. évi 20. számú tvr. a fokozottabb egyéniesítésnek utat engedve, az addigi két *végrehajtási mód* (börtön és büntetés-végrehajtási munkahely) helyett a szabadságvesztésnek négy *végrehajtási fokozatát* állapította meg: a szigorított börtönt, a börtönt, a szigorított büntetés-végrehajtási munkahelyet és a büntetés-végrehajtási munkahelyet.¹⁴ A tvr. a bíróság feladatává tette, hogy ítéletben rendelkezzen a kiszabott szabadságvesztés végrehajtási fokozatáról. A jogszabály azt is előírta, hogy az ítéletben milyen esetben milyen végrehajtási fokozatot kell meghatározni, megengedte azonban, hogy a bűnösségi körülményekre tekintettel a bíróság – kivételesen – egy fokozattal enyhébb vagy súlyosabb végrehajtási módot jelöljön ki. A tvr. emellett arra is lehetőséget nyújtott, hogy „a feltételes szabadságra bocsátás kérdésében illetékes bíróság” az elítéltet a büntetés végrehajtása alatt tanúsított kifogástalan magatartás és átlagon felül végzett munka esetén a büntetésének hátralévő részére eggyel enyhébb végrehajtási fokozatba helyezze.¹⁵ A döntésnek a bírósághoz telepítését a jogalkotó a törvényesség biztosításához fűződő érdek kielégítésével indokolta.¹⁶ Kiemelést érdemel, hogy a jogszabály nem elégedett meg az elítélt passzív szabálykövetésével, hanem aktív tevékenységet, „átlagon felüli munkavégzést” követelt meg a jogintézmény alkalmazásának feltételeként. (A tvr. miniszteri indokolása szerint az előírt feltételek meglétéből az elítélt könnyebb átnevelhetőségére lehet következtetni.)

A Büntető Törvénykönyv 1971. évi Novellája, a 28. számú tvr. a növekvő bűnözésre adott válasz jegyében visszaállította az életfogytig tartó szabadságvesztést és szigorításokat rendelt el a visszaeső bűnözőkkel szemben. Megváltozott a szabadságvesztés négy végrehajtási fokozatának elnevezése (fegyházra, szigorított börtönre, börtönre és fogházra) is. A szigorítások ellenére a jogszabály a végrehajtási fokozatok megváltoztatásának vonatkozásában módosítást nem tartalmazott. E tekintetben az utolsó változást az 1978. évi IV. törvény (a továbbiakban: Btk.)¹⁷ hatályba lépése hozta, amely jelentősen módosította a jogintézmény arculatát.¹⁸ Az 1979. évi 11. tvr. (a továbbiakban: Bv. tvr.) megalkotásával és a Btk.-val azonos időben történő hatályba lépésével megjelent Magyarországon a büntetés-végrehajtási bíró (a továbbiakban: bv. bíró), melynek egyik legfontosabb feladatául a jogalkotó a szabadságvesztés fokozatának

¹³ Lásd Vókó György: Magyar büntetés-végrehajtási jog. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2006. 58. o.

¹⁴ 1966. évi 20. számú törvényerejű rendelet 1. § (1) bekezdése

¹⁵ 1966. évi 20. számú tvr. 2. § (3) bekezdése

¹⁶ Lásd az 1966. évi 20. számú tvr.-hez fűzött miniszteri indokolás 6. pontját.

¹⁷ A jelenleg is hatályos 1978. évi IV. törvényben a büntetés céljaként a generális és a speciális prevenció került meghatározásra.

¹⁸ A változásokat illetően lásd a hatályos szabályozás elemzésével foglalkozó részt.

megváltoztatását jelölte ki.¹⁹ A Bv. tvr. az 1961. évi 21. tvr. szellemét követte, annak túlzott optimizmusa nélkül. A szabadságvesztés végrehajtásának céljaként már nem az elítélt átnevelését határozta meg, hanem annak elősegítését, hogy az elítélt szabadulása után beilleszkedjék a társadalomba, és tartózkodjék újabb bűncselekmény elkövetésétől. Ehhez a célmegjelöléshez képest a nevelés, csakúgy mint a joghátrány érvényesítése a speciális megelőzésnek csupán eszköze lehet.

A végrehajtási fokozat megváltoztatásának kapcsolata a szabadságvesztés végrehajtásának alapelveivel

Ahhoz, hogy a végrehajtási fokozat megváltoztatásának a szabadságvesztés végrehajtásában betöltött szerepét megértsük, elsőként e jogintézménynek a szabadságvesztés végrehajtásának egészét átható alapelvekkel való viszonyát kell tisztáznunk.

A szabadságvesztés fokozatának megváltoztatása – mint „többfunkciós” jogintézmény – alapvetően három büntetés-végrehajtási alapelv érvényesülését hivatott elősegíteni. Ezek közül elsőként említendő a végrehajtás progresszív jellegének elve, amely azt jelenti, hogy az elítélt a szabadulásának időpontjához közeledve fokozatosan enyhébb, a szabad élethez közelítő életkörülmények közé kerül. A hatályos magyar büntetés-végrehajtási jog több olyan jogintézményt is ismer, amelynek a végrehajtás progresszív jellegének megteremtése a feladata: a szabadságvesztés fokozatának megváltoztatásán kívül ilyennek minősül a leghosszabb múltra visszatekintő feltételes szabadság, valamint az átmeneti csoport és az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazása. A progresszív intézmények elősegítik az elszigeteltség káros hatásainak csökkentését és a szabad élet viszonyaihoz való fokozatos adaptálódást.

A végrehajtási fokozat megváltoztatásának emellett jelentős szerepe van a felelősség és az önbecsülés elvének érvényre juttatásában, amely szerint az elítéltnak a végrehajtás során segítséget kell nyújtani ahhoz, hogy önmagát – lehetőség szerint – fejlessze, önbecsülése fejlődjön, és felelősséget érezzen saját jövőjével kapcsolatban, mert az nagyban elősegítheti a társadalomba való beilleszkedését. A felelősség kialakításában komoly jelentőséggel bír a fokozatos rendszer, ez ugyanis egyre nagyobb szabadságot, önállóságot biztosít a szabadulás közeledtével, az elítélt „érdemességéhez” (magaviselet, munkavégzés, beilleszkedési szándék stb.) kötött fokozatváltás lehetősége pedig csak tovább erősíti ezt a folyamatot.

A téma tárgyalásakor nem hagyható említés nélkül a végrehajtás egyéniesítésének az elve (büntetés-végrehajtási individualizáció), amely azt írja elő,

¹⁹ A Bv. tvr. hatályba lépéséig az enyhébb végrehajtási fokozat kijelölése tárgyában az 1973. évi I. törvény 358. § alapján a bv. intézet helye szerint illetékes megyei bíróság által kijelölt bíró különleges eljárásban döntött.

hogyan a végrehajtás során alkalmazott eljárásokat az elítélt személyiségéhez, egyéni képességeihez és szükségleteihez kell igazítani. Az egyéniesítés természetesen nem azt jelenti, hogy minden egyes elítéltet egyedi módon kell kezelni, hanem azt, hogy a szabadságvesztést töltők populációján belül különböző szempontok szerint elkülönített csoportokat kell kialakítani, amelyeken belül speciális nevelési, kezelési és gondozási módszerek alkalmazandók.²⁰ Magyarországon a szabadságvesztés végrehajtásának egyéniesítésében az első lépést az ítélő bíróság teszi meg a végrehajtási fokozat kijelölésével, hiszen ezzel máris megtörténik egyfajta osztályozás, az egyes végrehajtási fokozatba tartozó elítéltekre pedig részben eltérő szabályrendszer vonatkozik. A büntetés „egyénre szabott” végrehajtásának azonban emellett további eszközei is vannak, ezek közül az egyik legfontosabb a szabadságvesztés fokozatának a büntetés-végrehajtás menetében történő megváltoztatása, amellyel módosítható az ítélkező bíróság által elvégzett „osztályozás”.

A végrehajtási fokozat megváltoztatásának funkciói

A végrehajtási fokozatnak a büntetés végrehajtása alatt történő megváltoztatása a feltételes szabadsághoz hasonlóan egyfajta korrekciós funkciót tölt be a büntetés kiszabásához képest. Abban az esetben, ha a végrehajtás során bizonyosodik, hogy az ítélő bíróság a terhelttel szemben túlságosan hosszú tartamú szabadságvesztést szabott ki, vagy a szabadságvesztést az indokoltnál szigorúbb fokozatban rendelte végrehajtani (vagyis a büntetés céljához képest a kiszabott szankció eltúlzottnak minősül), e jogintézmény alkalmazásával lehetőség nyílik a büntetés szigorának enyhítésére. Természetesen ez a speciál-preventív szempontú kiigazítási lehetőség – fordított előjellel – eltúlzottan enyhe büntetés kiszabása esetén is fennáll. A korrekció mértékét növelheti, ha a feltételes szabadságra bocsátás lehetséges időpontját a jogalkotó a szabadságvesztés végrehajtási fokozatához köti, ilyenkor ugyanis a fokozatváltás a büntetés-végrehajtási intézetben ténylegesen letöltött büntetési tartamra is kihat.

A végrehajtási fokozat megváltoztatásának – mint progresszív intézménynek – az egyik alapvető funkciója nem lehet más, mint a szabadabb életkörülmények lehetővé tétele révén a társadalomba való beilleszkedés elősegítése.

Emellett nem tagadható az sem, hogy a különböző végrehajtási fokozatok rezsimjének szigorúsága közötti különbség jelentős mértékben előmozdíthatja az elítéltek viselkedésének pozitív irányú befolyásolását. Ha az enyhébb végrehajtási körülmények közé helyezést az elítélt érdemességéhez kötik, a jogintézmény fontos helyet foglalhat el a személyiség formálásában. A büntetés-végrehajtási fokozat megváltoztatásának a nevelésben betöltött szerepét több

²⁰ Lásd Büntetés-végrehajtási jog. 4., átdolg. kiad. (Szerk. Horváth Tibor). Rejtjel Kiadó, Budapest, 2007. 79. o.

hazai szerző is kiemelten hangsúlyozza.²¹ Meg kell azonban jegyezni, hogy a végrehajtási fokozat megváltoztatása – mint nevelési eszköz alkalmazása – nem minden esetben hozható összhangba a progresszivitás eszméjével. Ha ugyanis az elítélt részére „pedagógiai céllal” büntetésének hátralévő részére súlyosabb végrehajtási fokozat jelölnek ki, vagy érdemtelensége miatt az őt enyhébb fokozatba helyező rendelkezést hatályon kívül helyezik, szigorúbb végrehajtási rezsimben találja magát, s egyúttal távolabb kerül a szabad élet körülményeitől.

A nevelési funkció említésével összefüggésben nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy az elítéltek magatartásának befolyásolása révén a fokozat enyhítése vagy szigorítása hozzájárulhat a végrehajtás rendjének fenntartásához,²² megkönnyítve ezzel egyúttal a büntetés-végrehajtási személyzet munkáját is. E hatás eléréséhez még az sem szükséges, hogy az elítélt személyisége pozitív változáson menjen keresztül, elegendő, ha az előny (enyhébb végrehajtási fokozat), illetőleg hátrány (szigorúbb végrehajtási fokozat) kilátásba helyezése, illetőleg a megszerzett előny elvesztése, vagy a kilátásba helyezett hátrány tényleges alkalmazása az elítéltet a szabadságvesztés végrehajtása alatt jogkövető magatartásra készíti.

A hatályos magyar szabályozás dogmatikai elemzése és kritikája

A szabadságvesztés fokozatának megváltoztatására a jogerős ítélet meghozatala után, a szabadságvesztés végrehajtása során kerülhet sor, tárgyában a döntés meghozatala a bv. bírót, a „büntetés-végrehajtás bíróját” illeti meg. A szabadságvesztés fokozatának megváltoztatása tehát egyértelműen a büntetés-végrehajtási jog intézménye, alapvető szabályainak egy része mégis a Btk.-ban, és nem a hatályos bv. kódexben nyert elhelyezést.

A hatályos magyar szabályozás alapján a szabadságvesztés végrehajtási fokozatát (fegyház, börtönt vagy fogházat) a büntetést kiszabó bíróságnak az ítéletben kell meghatároznia. A jogalkotó álláspontja²³ szerint azonban az elítéltnak a büntetés végrehajtása alatt tanúsított magatartása arra utalhat, hogy a büntetés céljának elérésére nem az ítéletben meghatározott fokozat alkalmas, ezért a Btk. lehetővé teszi, hogy a bíróság (bv. bíró) megváltoztassa az ítéletben meghatározott fokozatot, és az elítéltet eggyel enyhébb, illetőleg szigorúbb fokozatba utalja.²⁴ A törvény arra is módot ad, hogy a bíróság az elítéltet szigorúbb vagy enyhébb fokozatba helyező határozatát az elítélt megváltozott

²¹ Lásd pl. Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog általános része. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008. 285. o. vagy Vókó György i. m. 249. o.

²² Büntetés-végrehajtási jog. 93. o.

²³ Lásd az 1978. évi IV. törvény 46. §-ához fűzött miniszteri indokolást.

²⁴ A Btk. 46. § (1) bekezdése szerint: „A büntetés végrehajtása alatt tanúsított kifogástalan magatartás esetén a bíróság úgy rendelkezhet, hogy a büntetés hátralévő részét eggyel enyhébb fokozatban kell végrehajtani, ha pedig az elítélt a büntetés-végrehajtás rendjét ismételtelen és súlyosan megzavarja, a bíróság elrendelheti, hogy a büntetés hátralévő részét eggyel szigorúbb fokozatban hajtsák végre.”

magatartására tekintettel hatályon kívül helyezze (mely által a szabadságvesztést az eredetileg meghatározott fokozatban kell végrehajtani). Nyilvánvaló, hogy a Btk. 46. §-a a korábban alkalmazott megoldásnál jóval szélesebb jogkört biztosít a végrehajtási fokozat megváltoztatása tekintetében a bíróság részére, ezzel erősítve a jogintézmény nevelési funkcióját. Itt kell megjegyezni, hogy a végrehajtási fokozat megváltoztatásának nevelő hatását az is fokozza, hogy általa nem csupán a végrehajtás rendje lesz szigorúbb vagy enyhébb²⁵. A feltételes szabadságra bocsátás lehetséges időpontja ugyanis határozott tartamú szabadságvesztés esetén fő szabály szerint a szabadságvesztés végrehajtási fokozatához igazodik²⁶, ezért a fokozat módosítása általában megváltoztatja a büntetésnek azon tartamát is, amelynek elteltével a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége megnyílik.²⁷ Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy amennyiben a bv. bíró döntésének következtében az elítélt enyhébb végrehajtási fokozatba kerül, korábban szabadulhat feltételes, mint az eredetileg meghatározott fokozatban, ha pedig büntetésének hátralévő részét szigorúbb fokozatban kell letöltenie, akkor később részesülhet ebben a kedvezményben.

A hatályos törvényszöveg vizsgálata során különös figyelmet kell szentelnünk a végrehajtási fokozat megváltoztatására okot adó feltételek értelmezésének. Az enyhébb végrehajtási fokozat kijelölésére alapul szolgáló kifogástalan magatartás²⁸ megítélésém szerint nem jelenthet mást, minthogy a fogvatartott magatartásával szemben a büntetés végrehajtása alatt egyetlen objektív kifogás sem merült fel, vagyis ezen időszak alatt egyetlen bűncselekményt vagy fegyelmi vétséget nem valósított meg. E meghatározás alapján nem nyilvánítható kifogástalannak pl. annak az elítéltnak a magatartása, akit fegyelmi vétség elkövetése miatt fenyítés kiszabása helyett a bv. intézet nevelője kioktatásban részesít²⁹. Álláspontom szerint az elítélttel szembeni kifogás objektív jellegéhez feltétlenül ragaszkodnunk kell, egyébként ugyanis parttalaná válhatna a felvethető kifogások köre, s ez a körülmény a jogbiztonság sérelméhez vezetne.

E helyen célszerű rámutatni arra is, hogy a problémamentes viselkedés nem azonos a dicséretes vagy a kimagaslóan jó magatartással, az ugyanis elér-

²⁵ A Bv. tvr. 25. § (2) bekezdése alapján az egyes végrehajtási fokozatokban eltérő az elítélt elkülönítése a külvilágtól, őrzése, felügyelete, ellenőrzése, a büntetés-végrehajtási intézeten belüli mozgása, életrendje stb.

²⁶ Btk. 47. § (2) bekezdése.

²⁷ Ez alól kivételt képeznek azok az esetek, amelyekben az elítélt az ítéletet hozó bíróság rendelkezése nyomán büntetése fele részének letöltése után feltételes szabadságra bocsátható, függetlenül attól, hogy a szabadságvesztést melyik fokozatban tölti, és természetesen azok is, ahol az elítélt feltételes szabadságra bocsátása a törvény rendelkezése folytán kizárt.

²⁸ Megjegyzendő, hogy a kifogástalan magatartás mérlegelési szempontként a feltételes szabadsággal összefüggésben is megjelenik a Btk.-ban. A dogmatikai tisztaság posztulátuma megkívánja, hogy a büntetés végrehajtása alatt tanúsított kifogástalan magatartás alatt ugyanazt értsük a feltételes szabadságra bocsátásra érdemesség elbírálása, valamint az enyhébb végrehajtási fokozat alkalmazhatóságának vizsgálata esetén.

²⁹ 11/1996. (X. 15.) IM rendelet 8. § (2) bekezdésének a) pontja.

hető passzív szabálykövetéssel is. Véleményem szerint ebben mutatkozik meg a jelenlegi szabályozás egyik hiányossága: az elíteltet a meggyőződés nélküli, börtön-konform magatartás tanúsításában teszi érdekeltté, s nem motiválja őt a személyiségét átformálni képes, komolyabb erőfeszítések kifejtésére.

A szigorúbb végrehajtási fokozatba helyezés feltétele a „büntetés-végrehajtás rendjének ismételt és súlyos megzavarása”, ami azt jelenti, hogy eseti fegyelmeztlenség (még ha súlyos is) vagy többszöri csekély súlyú rendzavarás nem adhat alapot a szigorúbb fokozat alkalmazására. A büntetés-végrehajtás rendje a büntetés-végrehajtási szervezet feladatkörébe tartozó, személyi szabadság elvonásával járó büntetőjogi és egyéb (büntető eljárásjogi, szabálysértési és idegenrendészeti) jogkövetkezmények végrehajtásának rendszerét, módjait megállapító szabályok összessége által meghatározott állapotot (a végrehajtás személyi és anyagi-tárgyi feltételeit), valamint folyamatot (a büntetés-végrehajtási intézetbe befogadástól az intézet végleges elhagyásáig terjedő időszak valamennyi tudatosan irányított programját vagy megengedett eseményét, történéseit) jelenti.³⁰ A büntetés-végrehajtás rendjének megzavarását megvalósító fogvatartotti cselekmények köre pontosan nem határozható meg, mindazonáltal e téren a jogalkalmazó számára komoly segítséget nyújt a fogvatartottak által elkövetett fegyelmi vétség jogszabályi definíciója. Eszerint a fogvatartott akkor követ el fegyelmi vétséget, ha a büntetés-végrehajtás rendjét *vétkesen megszegi* (illetőleg más fogvatartottat erre szándékosan rábír, vagy más fogvatartottnak ehhez szándékosan segítséget nyújt).³¹ Álláspontom szerint a Btk. 46. § (1) bekezdésében szereplő, „a büntetés-végrehajtás rendjének megzavarása” és „a büntetés-végrehajtás rendjének megszegése” ugyanazt a fogvatartotti cselekményt feltételezi, tekintettel arra, hogy a rend megszegése szükségszerűen együtt jár a rend bizonyos fokú megzavarásával. Nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy bár a Btk. nem határozza meg feltételként a szigorúbb fokozatba helyezéshez a büntetés-végrehajtás rendjének *vétkes megzavarását*, nyilvánvalónak tűnik, hogy annak *vétlen megzavarása* nem eredményezheti a szigorúbb rezsim (quasi szankció) alkalmazását, mint ahogy a végrehajtás rendjének *vétlen megszegése* sem járhat együtt fegyelmi felelősségre vonással, illetőleg fegyelmi fenytéssel.³² A rendzavarás „súlyosságának” követelményként történő előírásával a jogalkotó minden bizonnyal azt kívánta kifejezni, hogy a szigorúbb fokozat kijelölése kisebb súlyú rendzavaró cselekmények esetén nem indokolt, mindazonáltal a gyakorlatban előforduló esetekben a súlyosság megítélése a jogalkotói szándék figyelembe vétele mellett végső soron a bv. bíró kompetenciájába tartozik.

Nem tekinthetünk el annak hangsúlyozásától, hogy az enyhébb, valamint a szigorúbb fokozat alkalmazása kifogástalan magatartás tanúsítása, illetőleg a büntetés-végrehajtás rendjének súlyos és ismételt megzavarása esetén is csu-

³⁰ Büntetés-végrehajtási jog. 81. o.

³¹ 11/1996. (X. 15.) IM rendelet 2. § (1) bekezdése

³² Ez tulajdonképpen egyenlő lenne az objektív felelősséggel.

pán lehetőség, vagyis a bv. bírót döntése meghozatalakor az előírt kritériumok megállapítása esetén is mérlegelési jog illeti meg. Joggal vetődik fel a kérdés: vajon milyen szempont(ok) alapján kell ezt a mérlegelést a bv. bírónak elvégeznie? Ahogy az a Btk. miniszteri indoklásában is olvasható, az elítélt megváltozott magatartásából arra lehet következtetni, hogy a büntetés célja az eredetileg meghatározott végrehajtási fokozattól eltérő fokozatban érhető el. A bv. bírónak tehát a döntés meghozatalakor értelemszerűen azt is vizsgálnia kell, hogy a büntetés célja az ítéletben megjelölt fokozatban, vagy annál eggyel enyhébb, illetőleg szigorúbb fokozatban érhető-e el³³. Mivel a büntetés végrehajtása alatt a speciális megelőzés kerül előtérbe, magától értetődik, hogy a fokozat megváltoztatására is a büntetés e céljának megvalósulására tekintettel kerülhet sor. A büntetési cél elérésének vizsgálata tehát levezethető a jogalkotó szándékából, illetőleg a progresszív intézmények szabályozásának hasonlóságából, az egyszerűbb és tisztább jogértelmezés érdekében mégis kívánatosabb volna, ha azt a törvény szövege is tartalmazná.

Az elítéltnak a szabadságvesztés végrehajtása alatt tanúsított magatartásáról a bv. bírót a büntetés-végrehajtási intézettől értesül. Ez nem is történhet másként, hiszen a bv. intézetnek van lehetősége az elítélt életvitelének folyamatos figyelemmel kísérésére, magatartása alakulásának nyomon követésére. A 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet (a továbbiakban: Bv. Szabályzat) 79. § (1) bekezdésének a) pontja alapján a bv. intézetnek a szabadságvesztés végrehajtási fokozatának megváltoztatására irányuló előterjesztés elkészítése előtt értékelő véleményt kell készítenie az elítéltről.³⁴ A Bv. Szabályzat 79. § (2) bekezdése szerint az elítéltről készített értékelő véleménynek többek között ki kell terjednie a jutalmazási és fegyelmi adatokra, valamint az elítélt viselkedésére, tanulására és munkavégzésére is. Kétségtelen, hogy a büntetés végrehajtása alatt tanúsított magatartás objektív mércéjéül az elítéltre vonatkozó jutalmazási és fenyítési adatok szolgálhatnak. Az elítélt magatartásában bekövetkező pozitív vagy negatív változás azonban nem minden esetben tárgyasul jutalmazás vagy fenyítés formájában, ezért a bv. bírót az intézet értékelő véleményében szereplő egyéb adatokat és az ott megfogalmazott szubjektív állításokat is mérlegelési jogkörébe vonhatja annak eldöntése érdekében, hogy az elítélt magatartására tekintettel a büntetés célja melyik végrehajtási fokozatban érhető el.

Fontos megjegyezni, hogy a bv. bírót – a törvény szövegéből is kitéhetően – a végrehajtás során csak egy esetben enyhítheti, illetőleg szigoríthatja a végrehajtási fokozatot, az tehát nem fordulhat elő, hogy az elítélt a büntetését fegyház fokozatban kezdi meg, és fegyház fokozatból szabadul.³⁵

³³ A büntetési cél elérhetőségének vizsgálata a feltételes szabadságnál és az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásánál is kötelező, e jogintézményeknél azonban a Btk., illetőleg a Bv. tvr. azt *expressis verbis* elő is írja.

³⁴ Ha a szabadságvesztés fokozatának megváltoztatására irányuló kérelmet az elítélt vagy a védője terjeszti elő, a bv. intézetnek a kérelmet – fő szabály szerint – értékelő véleményével és javaslatával kell továbbítani a büntetés-végrehajtási bíróhoz [Bv. tvr. 7. § (2) bekezdés].

³⁵ A büntetés-végrehajtási jog magyarázata. (Szerk. Vókó György.) HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó, Budapest, 2001. 69. o.

A Btk. 46. § (3) bekezdése³⁶ kimondja, hogy a jogintézmény életfogytig tartó szabadságvesztés végrehajtása során nem alkalmazható. Miután az életfogytig tartó szabadságvesztést mindig fegyházban kell végrehajtani, ilyenkor a szigorúbb fokozatba helyezés ab ovo kizárt, vagyis a Btk. 46. § (3) bekezdése valójában az enyhébb végrehajtási fokozatba helyezést zárja ki. E törvényi rendelkezés miniszteri indokolása szerint általa *egyértelművé válik*, hogy életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása esetén az enyhébb végrehajtási fokozatba helyezés nem alkalmazható. Ez a magyarázat nehezen értelmezhető, hiszen a módosítást megelőzően semmi nem tilalmazta, hogy életfogytig tartó szabadságvesztés végrehajtása során a bv. bírós – az elítélt kifogástalan magatartása esetén – a fegyház fokozatot börtönre enyhítse. A tilalom törvénybe iktatását azonban természetesen nem az elfogadható jogalkotói indokolás hiánya miatt tartom aggályosnak, hanem azért, mert az azokban az esetekben gátolja meg a progresszivitás érvényre juttatását, amelyekben erre a legnagyobb szükség mutatkozna. Az életfogytig tartó szabadságvesztés során az elítélt rendkívül hosszú időn át a szabad élet körülményeitől legtávolabb álló, lehető legszigorúbb rezsimben kénytelen tölteni a büntetését. Ezalatt az emberi léptékkel mérve rendkívül hosszú idő alatt az elítélt teljesen elszokik a börtön falain kívüli világtól, független személyiségből a büntetés-végrehajtási intézet sajátos elvárásaihoz adaptálódott, önállóságát veszített egyénné válik. Az életfogytig tartó szabadságvesztés okozta börtönártalmak csökkentése, illetőleg a társadalomba való beilleszkedés elősegítése érdekében az elítéltek ezen speciális csoportjánál az általában tapasztaltnál is fontosabb lenne – érdemesség esetén – az enyhébb fokozat kijelölése. Sajnálatos módon a jelenlegi szabályozás ezzel szemben a büntetés retributív jellegét helyezi túlzottan előtérbe.

A végrehajtási fokozat megváltoztatásával kapcsolatos bv. bírói tevékenység sarkalatos eljárási szabályait a Bv. tvr. tartalmazza. A Bv. tvr. 7. §-a eredetileg csupán a büntetés-végrehajtási intézetet jogosította fel arra, hogy a bv. bírónál kezdeményezze a szabadságvesztés fokozatának megváltoztatását, ezért a korábbi jogalkalmazási gyakorlat szerint az elítélt és védője azt nem kérelmezhetette. A kezdeményezési jogosultság vonatkozásában gyökeres fordulatot jelentett a 248/B/1998. AB határozat. Az Alkotmánybíróság a Bv. tvr. 7. §-a alkotmányellenességének utólagos megállapítására és megsemmisítésére irányuló indítványt elutasító határozatának indokolásában az addigi bírói gyakorlattal gyökeresen ellentétben álló jogi álláspontra helyezkedett. A taláros testület rámutatott, hogy az elítélt által személyesen és külön engedély nélkül, illetőleg a védője útján párhuzamosan is gyakorolható jogok közül a Bv. tvr. 36. § (1) bekezdés g) pontjában megjelenő „általános körű kérelmezési és panaszjog, valamint az e szakaszban is érvényesülő jogorvoslati jog együttesen hivatottak biztosítani, hogy az elítélt a büntetés-végrehajtás folyamatában ne váljék kiszolgáltatottá, és a legszélesebb körben érvényesüljön a végrehajtás egésze feletti bírósági, illetve ügyészségi kontroll.” Az Alkotmánybíróság idé-

³⁶ Az említett rendelkezéssel Btk. 46. §-át a 2007. évi XXVII. törvény egészítette ki.

zett határozatában kifejtette, hogy a jogszabályban biztosított széleskörű kérelmezési jog biztosítja az elítélt és a védő számára azt is, hogy eljárást kezdeményezzenek mindazokban az esetekben, amikor akár az ügyészségnek, akár a bíróságnak, akár a bv. intézetnek kötelessége valamely, az elítélt érdekkörébe tartozó intézkedést hivatalból megtenni. A hivatalból történő eljárás jogszabályi rögzítése – az okfejtés szerint – önmagában nem zárja ki, hogy az érintettek kérelmezzék, indítványozzák ennek az eljárásnak a lefolytatását, kifejezett kizáró rendelkezés hiányában pedig a Bv. tvr. 36.§ (1) bekezdés g) pontjában szabályozott, a szabadságvesztés végrehajtása alatt biztosított általános kérelmezési jog alapján az elítélt és védője kezdeményezheti a szabadságvesztés fokozatának megváltoztatását. A határozat indokolása szerint a kérelem előterjesztésével kapcsolatban sem a Bv. tvr., sem más jogszabály nem állít fel időbeli korlátokat, továbbá nincs olyan tartalmú szabályozás sem, amely a bv. bírót arra jogosítaná fel, hogy az elítélt – akár többszörös – kérelmével ne foglalkozzék.

Az alkotmányosság legfőbb őrei tehát a korábbi bírói gyakorlattól eltérő jogértelmezés mellett foglaltak állást, mindez azonban nem vezetett automatikusan a kialakult joggyakorlat megváltoztatásához. Az Alkotmánybíróság határozatainak indokolása általában hatással van ugyan a jogi közgondolkodásra, a határozatok kötelező ereje azonban csupán azok rendelkező részében nyilvánul meg. Az országos bv. bírói gyakorlat az ismertetett új álláspont hatására megosztottá vált. Találkozhattunk olyan esettel, amelyben a bv. bíró a nemleges intézeti javaslattal továbbított elítélti kérelmet érdemben elbírált, de olyan ügy is előfordult, amelyben az eljárás megszüntetése mellett az elítéltnak és védőjének kérelmét a bíróság – tényleges intézeti előterjesztés hiányára hivatkozva – elutasította (ez volt a leggyakoribb). Emellett említést érdemelnek még azok az esetek, amelyekben a bv. bíró a nemleges intézeti javaslattal megküldött elítélti kérelemre alakszerű határozat hozatala nélkül arról tájékoztatta a kérelmezőt, hogy a kérelem vonatkozásában csak pozitív bv. intézeti előterjesztés esetén van hatásköre eljárni. A jogbiztonság alkotmányos alapelveinek érvényesülése, és ezzel együtt a jogalkalmazási gyakorlat egységesítése iránti igény rövidesen jogegységi határozat meghozatalát tette volna indokoltá, ha a jogalkotó nem tett volna határozott lépéseket a világos jogi szabályozás kialakítása érdekében.

A 2006. április 1-től hatályos normaszöveg szerint a szabadságvesztés fokozatának megváltoztatását³⁷ az elítélt vagy védője is kezdeményezheti. A kérelmet a bv. intézet – értékelő véleményével és javaslatával együtt – tizenöt napon belül köteles a bv. bíróhoz továbbítani. A jogalkotó a változtatás indokaként a joggyakorlat egységesítésének szükségességét, valamint az elítéltek érintett jogának legteljesebb jogszabályi biztosítását jelölte meg.³⁸ A jogszabály

³⁷ Pontosabb lenne a jogszabály szövege, ha az elítélt és védője számára csak az enyhébb fokozatba helyezés kérelmezését engedné meg, a jelenlegi szabályozás mellett ugyanis elvileg lehetőség van arra is, hogy e személyek kérelme az elítélt szigorúbb fokozatba helyezésére irányuljon.

³⁸ Lásd a Bv. tvr.-t módosító 2006. évi LI. törvény 274. §-ához fűzött miniszteri indokolást.

módosítása mellett azonban egyéb praktikus érv is felmerült, hiszen az elítélt jogérvényesítés maradéktalan biztosítása mellett a visszaélésszerű joggyakorlás lehetőségének kizárása is szükségessé vált. Ennek érdekében a Bv. tv. 7. § (2) bekezdése így rendelkezik: „Ha az egy éven belül ismételten előterjesztett kérelem új körülményre nem hivatkozik, az értékelő vélemény és a javaslat elkészítését a büntetés-végrehajtási intézet mellőzheti”.

El kell ismerni, hogy a hatályos szabályozás valóban segítséget nyújt abban, hogy az elítélt és védője rövid időközönként előterjesztett kérelmei ne eredményezzék a büntetés-végrehajtási intézet tevékenységének indokolatlan és aránytalan megnehezítését. A Bv. tv. előírásai azonban nem nyújtanak hasonló „védelmet” a bv. bírák és a bv. bírói eljárásban közreműködő ügyészek számára. A jelenlegi szabályozás – vitathatóan – lehetőséget nyújt arra is, hogy az elítélt és védője akár már a szabadságvesztés végrehajtásának megkezdésekor kérhesse az enyhébb fokozatba helyezést, holott nyilvánvaló, hogy az elítéltnak ekkor még nem értékelhető a büntetés végrehajtás alatt tanúsított magatartása.³⁹

A jelenlegi bv. bírói gyakorlat értékelése

A szabadságvesztés végrehajtási fokozatának megváltoztatásával kapcsolatos ügyek kiemelkedő szerepet töltenek be a honi bv. bírói gyakorlatban. Nemcsak a fokozatváltásnak az elítélt tényleges helyzetére gyakorolt hatása jelentős, hanem e döntések száma is figyelemreméltó: a magyar bv. bírák a feltétel nélküli szabadságra bocsátás után a legtöbb esetben a szabadságvesztés fokozatának megváltoztatásáról határoznak. 2008-ban 3 389 esetben született döntés az enyhébb fokozatba helyezés tárgyában, és 64 esetben került sor döntéshozatalra a szigorúbb végrehajtási fokozat tekintetében (lényegében ugyanezen arányokkal találkozhattunk 2007-ben, amikor 3 375 enyhébb fokozat kijelölésére irányuló előterjesztés, illetőleg kérelem érkezett a bv. bírákhoz, a szigorúbb fokozatba helyezést célzó kezdeményezések száma pedig csupán 52 volt). Ezekből az adatokból kitűnik, hogy az enyhébb fokozatba helyezés jóval elterjedtebb a gyakorlatban, míg a szigorúbb fokozat kijelölése meglehetősen ritkán fordul elő.⁴⁰ Az elmúlt öt év releváns adatainak elemzése során azt is könnyen megállapíthatjuk, hogy míg a szigorúbb fokozatba helyezéssel kapcsolatos ügyek számát tekintve a vizsgált időintervallumban nem történt szignifikáns változás, az enyhébb végrehajtási fokozatba helyezésre irányuló eljárások szá-

³⁹ A korábbi szabályozás – amely szerint a fokozatváltást kizárólag a bv. intézet kezdeményezhette – ezt a problémát egy időben a bv. intézeti előterjesztés időbeli korlátozása útján rendezte. A Bv. Szabályzat 194. §-a 2003. június hó 30. napjáig úgy rendelkezett, hogy a büntetés-végrehajtási intézet a szabadságvesztés enyhébb fokozatának kijelölésére nem tehet előterjesztést, ha az elítélt a szabadságvesztés tartamának a felét, de legalább hat hónapot még nem töltött le, a szigorúbb végrehajtási fokozat kijelölésére pedig akkor, ha az elítélt a szabadságvesztésből legalább hat hónapot nem töltött le.

⁴⁰ A gyakorlat korábban is hasonlóan alakult (vö. A büntetés-végrehajtási jog magyarázata. 69. o.).

ma a 2004. évhez (380) képest 2008-ra majdnem a kilencszeresére nőtt.⁴¹ Ezzel összefüggésben a kezdeményezések eredményességét vizsgálva is megfigyelhetünk egy szembetűnő változást. A 2006. évet megelőzően az enyhébb végrehajtási fokozatba helyezésre irányuló előterjesztések voltak némileg sikeresebbek, azt követően pedig a szigorúbb végrehajtási fokozat elrendelésével kapcsolatos kezdeményezések vezettek nagyobb arányban pozitív eredményre.⁴² A változások nyilvánvalóan a Bv. tvr. 2006. április 1-én történt módosításának tudhatók be. Ennek hatására ugyanis nagymértékben megszorodott az enyhébb végrehajtási fokozatba helyezés tárgyában lefolytatott eljárások száma, melyek jelentős hányada ettől az időponttól kezdve az elítéltek és védőik által előterjesztett kérelmekre indult, s ezeket a kérelmeket a bv. bírák nagyobb arányban találták megalapozatlannak, mint a korábbi bv. intézeti előterjesztéseket.

A bv. bírói eljárás negatív sajátosságai, e processzus szabályozásának hiányosságai sajnos rányomják bélyegüket a szabadságvesztés fokozatának megváltoztatásával kapcsolatos bírói gyakorlatra is. A jogerős bv. bírói határozat ellen nincs helye sem perújításnak, sem felülvizsgálati eljárásnak, ha pedig ellene a törvényesség érdekében nyújtanak be jogorvoslatot, csak a törvénysértés megállapítására van mód, a megtámadott határozat megváltoztatása vagy hatályon kívül helyezése nem lehetséges.⁴³ A bv. bírói eljárásban hozott határozat elleni egyetlen érdemi jogorvoslati eszköz jelenleg a fellebbezés. Ez a helyzet pedig azzal a következménnyel jár, hogy a másodfokon elbírált, jogerős bv. bírói határozatot végre kell hajtani akár törvényes, akár nem. A valódi rendkívüli perorvoslat hiányából fakad részben a bv. bírói gyakorlat megyei szintű partikularizálódása⁴⁴ is, hiszen a másodfokon eljáró megyei bíróságok határozatai ezekben az ügyekben megváltoztathatatlanok. Elvileg a bv. bírói eljárásban hozott határozatok esetén is helye van jogegységi eljárásnak, ennek az eszköznek az igénybe vétele ezen a területen azonban nem vált elfogadott gyakorlattá: a büntetés-végrehajtási bíró hatáskörébe tartozó ügyekben ezidáig összesen csak egy jogegységi határozat született⁴⁵ (nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy jogegységi határozat a bv. bíró hatáskörébe tartozó ügyekben meghozott jogerős határozatot nem helyezheti hatályon kívül, hiszen ez a döntés a terhelt büntetőjogi felelősségét nem érintheti).

⁴¹ Az ismertetett adatok forrása a Legfőbb Ügyészség Büntetés-végrehajtási Törvényességi Felügyeleti és Jogvédelmi Osztálya által a büntetések és intézkedések végrehajtásának főbb adatairól készített éves kimutatások.

⁴² Pl. 2003. esetében az enyhébb végrehajtási fokozat tekintetében ez az arány 93,67% , a szigorúbb végrehajtási fokozat vonatkozásában pedig 87,09%, ezzel szemben pl. 2007. esetében ugyanez az enyhébb végrehajtási fokozat tekintetében csak 43,85%, míg a szigorúbb végrehajtási fokozat vonatkozásában 75%.

⁴³ Be. 437. §

⁴⁴ Ez például azzal a következménnyel jár, hogy a fogvatartottak különböző indokokkal olyan megyék területére kérik az átszállításukat a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságtól, ahol kedvezőbb döntésre számíthatnak.

⁴⁵ 4/2000. Büntető jogegységi határozat

A bv. bírói gyakorlat egységesebbé tétele érdekében a Bírószági Határozatokban közzétételre került több eseti döntés is, amelyek közül néhány a szabadságvesztés fokozata megváltoztatásának kérdéskörét is érintette. Ezekből a mértékadónak szánt bírósági határozatokból az tűnik ki, hogy a jogalkalmazási gyakorlatban témakörünkből a legtöbb probléma az enyhébb végrehajtási fokozatba helyezés törvényi feltételeként meghatározott „kifogástalan magatartás” fogalmának értelmezésével kapcsolatban merült fel. E határozatok⁴⁶ többek között rámutatnak arra, hogy a büntetés végrehajtása alatt folyamatosan tanúsított kifogástalan magatartás⁴⁷ hiányában az elítélt enyhébb fokozatba helyezésére nem kerülhet sor. A konkrét ügyekben a jelzett feltétel megállapíthatóságát kizárta például, hogy az elítélt jutalom-eltávozása alatt bűncselekményeket követett el, és nem tért vissza a büntetés-végrehajtási intézetbe, illetőleg, hogy a szabadságvesztés végrehajtása alatt öt jutalma mellett két esetben fenyítésben is részesült. Más határozatok⁴⁸ azt hangsúlyozzák, hogy az enyhébb végrehajtási fokozatba helyezés szempontjából kizárólag az elítéltnak a büntetés-végrehajtás során tanúsított magatartása bír relevanciával, s e döntés meghozatalakor a büntetés-kiszabásnál irányadó körülmények figyelmen kívül hagyandók. Így például nem lehet az enyhébb végrehajtási fokozatba helyezésre irányuló előterjesztést, illetőleg kérelmet azon az alapon elutasítani, hogy az elítélt a „nemzetközi szervezett bűnözés alanya”, a bűncselekmény elkövetését nem bánta meg, illetőleg, hogy az általa elkövetett bűncselekmény tárgyi súlya jelentős. Az egyik közzétett eseti döntés indokolása még azt is tartalmazza, hogy a kifogástalan magatartás megállapításához az elítéltnak nem kell a szabadságvesztés végrehajtása során kiemelkedő, átlagon felüli teljesítményt nyújtania.⁴⁹

Ezek a döntések – álláspontom szerint – a kifogástalan magatartás kérdéskörében jelenleg is irányadónak tekinthetők, függetlenül attól, hogy a szabadságvesztés fokozatának megváltoztatására vonatkozó jogszabályi rendelkezések részben már eltérnek az említett határozatok megszületésekor hatályban lévő jogszabályi előírásoktól, a Btk. 46. §-ának az enyhébb végrehajtási fokozat kijelölésének feltételét meghatározó rendelkezése (amely a büntetés végrehajtása alatt kifogástalan magatartást követel meg) ugyanis a törvény hatályba lépése óta nem változott.

Az iránymutatási szándékkal közzétett bírósági határozatok ellenére a jelenlegi bírói gyakorlatban nagy eltérések⁵⁰ mutatkoznak a kifogástalan maga-

⁴⁶ Lásd BH1994. 233. és BH1994. 642.

⁴⁷ A bv. intézet vonatkozó eljárását egykor szabályozó, 1996-ig hatályban lévő 8/1979. (VI. 30.) IM rendelet 125. § (1) bekezdése szerint: „A szabadságvesztés enyhébb fokozatának kijelölésére lehet előterjesztést tenni, ha az elítélt folyamatosan kifogástalanul teljesíti a kötelezett-segeit és a büntetés célja enyhébb fokozatban is elérhető.”

⁴⁸ Lásd pl. BH1997. 161.

⁴⁹ BH2005. 345.

⁵⁰ Az eltérő jogértelmezések akár ugyanazon megyei bíróság különböző tanácsainál is megfigyelhetők.

tartás megítélésében. Találkozhatunk olyan bírósági határozattal, amelyben az eljáró megyei bíróság – álláspontom szerint helyesen – úgy foglalt állást, hogy az elítélt magatartása már egy nevelői kioktatás esetén sem kifogástalan⁵¹, de olyanal is, amely szerint az két kioktatás mellett is megfelelt a kifogástalanság követelményének⁵², és az is előfordult, hogy a másodfokú bíróság fenytés kiszabása esetén sem látta veszélyben ennek az elengedhetetlen kritériumnak a megvalósulását⁵³.

A büntetés céljának figyelembe vétele tekintetében is megoszlik a bírói gyakorlat: van olyan bv. bíró, illetőleg másodfokú bírósági tanács, amelyik határozatában utal erre a szempontra⁵⁴, s van olyan is, amelyik nem tesz említést róla.⁵⁵

Az nem okoz gondot a praxisban, hogy amennyiben az elítélt nem jelentkezik önként a szabadságvesztés letöltésére, ettől a büntetés végrehajtása alatt tanúsított magatartása még kifogástalan, az aktuálisan végrehajtott szabadságvesztést megelőzően folyamatosan töltött büntetések alatt elkövetett fegyelmi vétségek megítélése azonban már nem ilyen egyértelmű. Egyetértek azzal az egyik megyei bírósági határozatban szereplő megállapítással, amely szerint a „szabadságvesztés büntetések folyamatos végrehajtása során összességében és egységesen kell vizsgálni az elítéltnak a szabadságvesztés végrehajtása során tanúsított magatartását”⁵⁶. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy amennyiben az elítélt magatartásával kapcsolatban az aktuálisan töltött, viszonylag rövidebb tartamú szabadságvesztés végrehajtása során nem merült fel semmilyen kifogás, ám azt megelőzően folyamatosan végrehajtott szabadságvesztése alatt számos fegyelmi fenytésben részesült, magatartása az utóbb végrehajtásra kerülő büntetés vonatkozásában nem minősül kifogástalannak. Ugyanakkor véleményem szerint a bíróság – a korábban kiszabott fenytéseket is figyelembe véve – alappal dönthet úgy, hogy a büntetés célja a legutóbbi büntetés relatíve rövidebb időtartama alatt tanúsított kifogástalan magatartás ellenére sem érhető el az ítéletben meghatározottnál eggyel enyhébb végrehajtási fokozatban.

A bírói gyakorlatban nem egyértelmű a jutalomból törölt fenytések szerepének megítélése. Születtek olyan eseti döntések, amelyeket meghozó bírák a fenytések törlése miatt kifogástalannak minősítették az elítélt magatartását, de olyan eljárásokról is van tudomásunk, amelyekben a bíróságok ezzel ellentétes álláspontot képviseltek.⁵⁷ El kell elfogadnunk, hogy amennyiben az elítéltet a büntetés végrehajtása alatt fegyelmi fenytéssel sújtják, magatartása de facto már akkor sem kifogástalan, ha a fegyelmi fenytést utóbb jutalomból

⁵¹ Lásd pl. a Csongrád Megyei Bíróság 1. Bvf.929/2008/2. számú határozatát.

⁵² Lásd a Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság Bkf.46/2007/2. számú határozatát.

⁵³ Lásd pl. a Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság Bkf.223/2007/2. számú határozatát.

⁵⁴ Lásd pl. a Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság Bv.267/2007/2. számú határozatát.

⁵⁵ Lásd pl. a Heves Megyei Bíróság Bv.77/2008/5. számú határozatát.

⁵⁶ Lásd a Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság Bkf. 347/2008/2. számú határozatát.

⁵⁷ Lásd pl. a Bács-Kiskun Megyei Bíróság Bv.142/2007/2. számú határozatát.

törlik az arra vonatkozó nyilvántartásból. A Bv. Szabályzat 81. § (8) bekezdése szerint azonban a nyilvántartásból törölt fenyítést az elítéltről készített értékelő véleményekben nem lehet feltüntetni. Ez azt jelenti, hogy a bv. intézet a törölt fenyítésre vonatkozó adatokat még annak felhívására sem közölheti a bv. bíróval. Nyilvánvaló, hogy az említett rendelkezéssel a bv. bírói eljárás vonatkozásában a jogalkotónak az volt a célja, hogy abban a nyilvántartásból jutalomból törölt fenyítéseket ne lehessen az elítélt terhére értékelni. Mindazonáltal el kell ismerni, hogy valóban nem létezik olyan jogszabályi rendelkezés, amely kifejezetten kizárná, hogy az ilyen, valamilyen módon tudomására jutott fenyítéseket a bv. bíró a hatáskörébe tartozó ügyekben figyelembe vegye. Tekintettel azonban arra, hogy a bv. bíró az elítélt fegyelmi helyzetére vonatkozó adatokat hivatalosan csak a bv. intézettől kaphat, gyakorlatilag kizárt, hogy az intézet jogszerű eljárása esetén a jutalomból törölt fenyítések akár a szabadságvesztés fokozatának megváltoztatásával kapcsolatos, akár más bv. bírói eljárásban értékelhetők legyenek.

A gyakorlatban megoldandó problémaként jelentkezett az enyhébb fokozatba helyezésre irányuló „idő előtti” elítélti és védői kérelmek „elszaporodása”. Ennek a problémának a kiküszöbölése (vagyis az ilyen kérelmek visszaszorítása) érdekében egyes bv. bírák, illetőleg megyei bírósági tanácsok olyan gyakorlatot alakítottak ki, amely szerint az elítéltnak az enyhébb fokozatba helyezés előtt meghatározott időtartamot, illetőleg a büntetés meghatározott részét az ítéletben meghatározott fokozatban kell letölteniük,⁵⁸ vagyis ezen időtartamok letöltését megelőzően – álláspontjuk szerint – a jogintézmény alkalmazására nem kerülhet sor. Az országos bírói gyakorlat az elvárt minimális időtartam hosszával kapcsolatban sem egységes, emellett olyan döntések is ismertek, melyek szerint ilyen időtartam általánosságban meg sem határozható.

Egyes esetekben előfordult, hogy a bv. bíró azért nem helyezte enyhébb fokozatba az elítéltet, mert ezáltal egyúttal feltételes szabadságra is jogosulttá vált volna. E tekintetben maradéktalanul osztom azt a szakirodalomban megjelent álláspontot, amely szerint a feltételes szabadságra való jogosultság azonnali megnyílása a hatályos szabályozás alapján nem zárja ki az enyhébb fokozatba helyezést, bár a nevelési eszköz szerep hatékonyabb érvényesülése szempontjából célszerűbb, ha az elítélt, mielőtt a feltételes szabadság kedvezményében részesül, bizonyos időtartamot az enyhébb végrehajtási fokozatban is eltölt.⁵⁹ Így ugyanis az elítélt az újabb kedvezményhez nem automatikusan jut hozzá, hanem az újabb fokozatban is bizonyítania kell arra való érdemességét.

⁵⁸ Így például a Békés Megyei Bíróság 5. Bv.7/2008/5. számú határozata szerint az elítéltnak legalább a szabadságvesztés felét, börtön fokozatban pedig legalább hat hónapot le kell töltenie ahhoz, hogy az enyhébb fokozatba helyezés megtörténhessen. A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság Bkf.95/2008/2. számú határozatában szintén a büntetés felének letöltését kívánja meg az enyhébb fokozatba helyezéshez.

⁵⁹ Vö. Vókó György i. m. 249. o.

Javaslatok de lege ferenda

A szabadságvesztés fokozatának megváltoztatása a büntetés-végrehajtási jog egyik intézménye, ezért indokolt lenne, ha a rá vonatkozó alapvető rendelkezések egységesen a büntetés-végrehajtási jog kódexében nyernének elhelyezést. Megítélésem szerint a speciális prevenció érvényesülését a jelenleginél hatékonyabban szolgálná egy olyan szabályozás, amely szerint az enyhébb fokozatba helyezés átlagon felüli vagy kiemelkedően jó magatartás esetén lenne alkalmazható. A jogértelmezés megkönnyítésén túlmenően a jogalkalmazás egységesítését is szolgálná a jogalkotói szándéknak a tételes jogban történő megjelenítése, azaz annak kifejezett rögzítése, hogy a végrehajtási fokozat megváltoztatásának csak akkor van helye, ha a büntetés célja eggyel enyhébb vagy szigorúbb végrehajtási fokozatban érhető el. Az enyhébb végrehajtási fokozatba helyezésnek az életfogytig tartó szabadságvesztés esetében való kizárását nem tartom indokoltnak, az ezzel kapcsolatos rendelkezés hatályon kívül helyezése megkönnyíthetné az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték visszailleszkedését a társadalomba. Az indokolatlan, idő előtti enyhébb fokozat kijelölésére irányuló kérelmek számának csökkentése érdekében célszerű lenne egy minimális időtartam, illetőleg büntetésrész törvényi előírása, amelyet az elítéltek az ítéletben meghatározott végrehajtási fokozatban kellene eltöltenie, s mely időtartam (büntetésrész) leteltét megelőzően előterjesztett kérelmeket a bv. bíró érdemi vizsgálat nélkül elutasíthatná. A jogbiztonság elvének érvényesüléséhez elengedhetetlen a bv. bírói gyakorlat megyei szintű „megosztottságának” felszámolása. Ehhez további jogegységi határozatok meghozatalára, illetőleg a jogalkalmazási gyakorlat egységesítését elősegítő egyéb rendkívüli perorvoslat megteremtésére lenne szükség.

Pallo József

A beszámítási képesség jogi megítélésének aspektusai

Az embercsoportok együttélését normák szabályozzák, melyek megszegése szankciókkal jár. A történelmi fejlődés során a normák kodifikált és nem-kodifikált formában egyaránt megjelentek. A történelmileg változó tartalmú normaszegés szankcionálása mind morális ítélet, mind pedig törvényes joghatárny formájában megvalósulhat. A kodifikált normák megszegése esetében általánosságban úgy fogalmazhatunk, hogy annak következménye a szociálisan nem kívánatos személy valamiféle izolációja (száműzés, börtön, kivégzés) volt. Ez az izoláció a jogi értelemben vett normaszegések esetében kizárólag a normasértés tényétől függött, és nem vizsgálták az elkövető mentális állapotát. E társadalmi attitűdön alapuló megítélés az elmebetegeket is börtönbe zárta, tehát a társadalom válasza a normaszegésre az elkövető elmeállapotától függetlenül a custodiális megoldás volt, mert a mentálisan beteg emberek és az elmebetegek is elkövettek a jog által szankcionálni rendelt cselekményeket.

Ez a megoldás természetszerűleg megbontja a büntetőjog logikáját és tradicionális garancia-rendszerét.¹ Kétségtelen, hogy a jogrendszer mindig olyan magatartásra kötelezi az embereket, mellyel a minimálisra kívánja csökkenteni a társadalmi kár kockázatát, ugyanakkor az állampolgárok tisztában vannak vele, hogy magatartásukért széleskörű – adott esetben büntetőjogi – felelősséggel tartoznak. Szorosan ide tartozik az is, hogy a büntetőjognak nem feladata a társadalmi folyamatok központi irányítása, azaz akkor látja el feladatát, ha megmarad marginális szerepkörében, és nem vállalkozik másra, mint a bűn büntetésére.²

Minden civilizált társadalom kidolgozott olyan megoldásokat, mechanizmusokat, melyek alkalmazásával azon egyén mentesül a jogi felelősség alól, aki helyzeténél fogva nem képes a közösség, illetve a jogrendszer elvárásainak megfelelően cselekedni. Ennek tipikus megnyilvánulási formája a kóros és beszámíthatatlan elmeállapot megítélése. A büntetőjog az elmebeli rendellenességekben szenvedőkkel konkrét büntetendő cselekmény elkövetőjeként találkozik, és a társadalmi, illetve jogi normák védelme érdekében lép fel. Bűnösségről, azaz büntetőjogi felelősségről azonban nem beszélhetünk, hiszen az elkövetőnek jellemzően hiányzik a beszámítási képessége. Szükségszerű ugyanakkor valamilyen más társadalmi kontroll alkalmazása, melynek kiteljesedése azt eredményezi, hogy a büntetőjog lemond büntető igényéről az orvostudo-

¹ SAJÓ András: Jogfilozófiai megjegyzések az államnak a büntetőjogi büntetésre formált jogához. *Jogtudományi Közlöny*, 1985. 2. 59-63.

² SZABÓ András: A reform büntetőjoga a büntetőjog reformja. *Jogtudományi Közlöny*, 1985. 4. 49.

mány gyógyító-kezelő igénye javára, azaz a büntetés és a kezelés alternatívája ez utóbbi javára dől el.³

Az eddigiekből kitűnik, hogy a központi kérdés a felelősséghez, illetve annak megítéléséhez kapcsolódik. Az orvosi diagnózis csak felmentési lehetőséget, de nem felmentést ad a felelősség alól; másképpen fogalmazva: az orvosi szakvélemény csak kiindulópontja lehet a felmentésnek, de nem pótolhatja a formális büntetőjogi, bírói döntést. A büntetendő cselekmény elkövetésére reagáló egészségügyi gondozás és a büntetőjogi rendszer teljes szétválasztása nálunk még nem valósult meg, hiszen a bűnelkövető elmebetegeket, amennyiben kényszergyógykezelésüket rendeli el a bíróság, külön zárt intézményben gyógyítják, mely a büntetés-végrehajtás szervezetrendszerébe tagolódik.

Ez a sajátos kettősség számos elméleti és gyakorlati problémát vetett fel, melyek az emberi jogok, a személyes szabadság és autonómia, valamint a betegjogok dimenzióiban értelmezhetők.⁴ Lényegüket tekintve az egyéni szabadság és az autonómia, valamint az állam joga – hogy az embereket akaratauk ellenére, zárt intézeti körülmények között kényszerrel gyógyítsa – közötti egyensúly erőteljesen elmozdult a szabadság preferenciájának irányába. Ez a hangsúlyváltás, illetve arányeltolódás mindenképpen előtérbe helyezi és ösztönzi a kérdéskör tudományos értékek mentén történő feldolgozását.

A bűnelkövetés a társadalom minden rétegében eltérő mértékben ugyan, de előfordul, ezért a mentálisan beteg emberek és az elmebetegek is elkövetnek a jog által szankcionálni rendelt cselekményeket, és e magatartások jogi megítélése igazodik az elkövetők elmeállapotához. A kóros elmeállapot különböző hatásrendszereken keresztül okozhat társadalmi károkat, melyek közül kétségkívül azok a legveszélyesebbek, ahol az elkövetővel szemben a jogalkalmazó valamilyen gyógyító jellegű intézkedést helyez kilátásba, illetve alkalmaz.

A korlátozott beszámítási képességről

A korlátozott beszámíthatóság eszméje relatíve modern intézménynek tekinthető a büntetőjog fejlődésében. A differenciálás szükségességét az ismeretek bővülése és finomodása, elmélyülése hozta magával. Kezdetben mindenkit felelősségre vontak, aki bűncselekményt követett el, még az elmebetegeket is; később egyetlen elmebeteg sem vontak felelősségre bűncselekmény elkövetéséért, ha a betegség nyilvánvaló volt; majd csak azokat az elmebeteg bűnelkövetőket nem vonták felelősségre, akik a törvényben meghatározott képességeknek nem voltak birtokában, tehát minden kétséget kizáróan hiányzott felismerési és akarati képességük.⁵

³ FEHÉR Lenke: Elmebetegség - büntetőjog - beszámíthatóság. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1993. 32.

⁴ KALÁPOS Miklós Péter: Társadalmi dilemma: elmebeteg a börtönben. Börtönügyi Szemle, 2008. 3. 34.

⁵ FEHÉR Lenke i. m. 82.

A fejlődés e periódusában merült fel az igény arra vonatkozóan, hogy e képességeknek csak bizonyos fokig birtokában lévő kóros elmeállapotú személyekkel szemben a büntetőjog valamiféle kompromisszumos megoldást találjon. Ennek a dinamikus szemléletváltozásnak köszönhetően született meg a csökkent vagy korlátozott beszámíthatóság intézménye, amely keletkezése óta állandó vita forrásául szolgál.

A tárgykörben már a XIX. század végétől élénk szellemi vita bontakozott ki, melynek elindítója *Edvi Illés Károly* (1842-1919) volt, aki több tanulmányában is kifejtette, hogy korlátolt büntethetőségről minden további nélkül beszélhetünk, azonban korlátolt beszámíthatóság nem létezik. Szerinte a beszámítás általános szempontból nem más, mint a tettes felelőssé tétele az elkövetett cselekményért, vagyis bírói megállapítása annak, hogy a büntett elkövetője emiatt megbüntethető.⁶ Elméletében tehát egyenlőséjelet tesz a beszámítás és a büntethetőség közé. Hasonló meggyőződéssel írt *Csemegi Károly* (1826-1899), aki azt hangoztatta, hogy elismerhető a bűnösség csekélyebb foka az enyhébb bűnösség miatt.⁷ Álláspontjuk logikai hibája véleményem szerint abban mutatkozik meg, hogy ha a beszámíthatóság egyenlő a büntethetőséggel, a korlátozott büntethetőség létjogosultságát pedig elismerik, akkor ebből éppen az következik, amit tagadnak: tehát, hogy van korlátozott beszámíthatóság.

A magyar elmeorvosok harmadik országos értekezletére 1904-ben került sor, ahol *Balogh Jenő* (1864-1953) kifejtette, hogy az élet megerősíti az elmeorvosok tapasztalatát, miszerint a bíróság elé számos olyan bűnelkövető kerül, akinek elmetehetsége a teljes szellemi épség és az elmebetegség között van. Szerinte az ilyen elkövetők nem valók sem fogházba, sem pedig elmeegógyintézetbe. Az ilyen elkövetők számára speciális gyógyintézetek és orvosi kezelés biztosítására mutatkozik igény.⁸ Ebben az álláspontban legfontosabb elem az, hogy a hangsúlyt nem a büntetés enyhítésére, hanem a minőségileg más bánásmódra és a védtelen sértettek hathatósabb védelmére helyezi.

Moravcsik Ernő Emil (1858-1924) szerint a csökkent beszámíthatóság tisztán jogi fogalmának kialakulását rendellenes szellemi állapotok okozzák, melynek következtében az elmeorvosnak is van e kérdésben kompetenciája. Az orvos nem a korlátolt vagy csökkent beszámíthatóságot kutatja, hanem az ezt tételező szomatikus állapotot. Az elkövetők elhelyezésével kapcsolatosan Moravcsik is kifejti, hogy külön intézetek létrehozása szükséges, mert a börtön ártalmas izgalmakat válthat ki belőlük, a modern, enyhe szellemben vezetett elmeegógyintézet pedig nem elég szigorú.⁹ Elméleti megállapításait széleskörű

⁶ EDVI Illés Károly: A kétes elmeállapotok orvosi és bírói megítélése. Athenaeum, Budapest, 1893. 8. (Magyar Jogászegyleti Értekezések, X. köt. 2. füzet)

⁷ CSEMEGI Károly művei. I. kötet. Sajtó alá rendezték Edvi Illés Károly és Gyomai Zsigmond. Franklin Társulat Könyvnyomdája, Budapest, 1904. 26-29.

⁸ FEHÉR Lenke i. m. 87.

⁹ MORAVCSIK Ernő Emil: Az orvos működési köre az egészségügyi közszolgálatban. Franklin Társulat Könyvnyomdája, Budapest, 1910. 66.

gyakorlati felmérésekre alapozta, melyeket munkatársával, *Németh Ödönnel* végzett. Vizsgálatai készítettek elő az igazságügy- miniszter döntését, amely alapján 1894-ben, a gyűjtőfogház mellett ideiglenesen, majd 1896-ban állandó jelleggel – az igényeknek megfelelően – felállításra került a Letartóztatottak és Elítéltek Országos Megfigyelő és Elmeegógyintézete, melynek igazgatója Moravcsik lett.¹⁰

A gyógyulás előmozdítása, illetve hatékonyabbá tétele érdekében *Fischer Ignác* veti fel, hogy pszichiáterekből és jogászokból álló vegyes bizottság döntson a páciens intézetből történő ideiglenes, illetve végleges eltávozásáról, amennyiben az már bizonyította erre való érettségét.¹¹

Érdekes vélemény fogalmazódik meg *Lukács Hugónál* (1875-1947), aki azt mondta, hogy a Btk.-nak két nagy hibája van – egyrésztől, hogy bűnösség helyett beszámíthatóságról beszél, másrésztől, hogy világosan kimondja: az elmebetegség önmagában nem zárja ki a beszámítást. A törvény ezzel azt fejezi ki, hogy vannak olyan elmebetegségek, amelyek mellett a beteg akaratának szabad elhatározási képességével bírhat.¹² Lukács ezekre az esetekre vonatkoztatná és alkalmazná a korlátolt beszámítás intézményét. Fontos azonban, hogy nem az akarat, hanem a cselekvés kóros voltát állítja középpontba, amely alapján kijelenti, hogy az elmebeteg sohasem büntethető, mert normális reakció nála soha nem következik be. Rendszerében a korlátolt beszámíthatóság helyett a korlátolt büntethetőség terminológiát tartja indokoltnak használni.

Olyan elméletek is felbukkantak, melyek lényege úgy ragadható meg, hogy a beszámíthatóság fogalma indukálja a csökkent beszámíthatóság fogalmát, mert a szervi folyamatok helyesebb felismerése magával hozza azt a meggyőződést, hogy a beszámíthatóság és a teljes beszámíthatatlanság között relatíve laza a határvonal. *Salgó Jakab* (1849-1918) kifejti,¹³ hogy ennek megfelelően a csökkent beszámíthatóság fogalma nem képezi orvosi vizsgálat tárgyát, azonban a csökkent beszámíthatóságot eredményező okok felderítése feltétlenül medikális szakkérdés. *Weisz Ödön*, a korszak sikeres ügyvédje ugyanakkor arra mutat rá, hogy mind a detencionális intézet felállítása, mind a gondnokság alá helyezés járhatatlan utat jelent a jog számára. Szerinte beszámíthatatlanság esetén elmeegógyintézeti kezelésre van szükség, míg korlátozott beszámíthatóságnál valamilyen csökkentett mértékű büntetés alkalmazása a célra vezető.¹⁴

¹⁰ LŐRINCZ József: Büntetőpolitika és börtönügy. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2009. 16.

¹¹ FEHÉR Lenke i. m. 88.

¹² LUKÁCS Hugó: Az elmeállapotok jogi megítéléséről. Athenaeum, Budapest, 1901. 17. (Magyar Jogászegyleti Értekezések, X. köt. 1. füzet).

¹³ SALGÓ Jakab: Az elmekörtan tankönyve. Franklin Társulat Könyvnyomdája, Budapest, 1890. 105.

¹⁴ FEHÉR Lenke i. m. 89.

Kifejezetten előremutató álláspontra helyezkedik *Zsitvay Leó* (1841-1915), amikor kiemeli, hogy az ilyen elmeállapotban lévő elkövetők fogvatartása vagy elszigetelése indokolatlan, visszaélésre okot adó, a középkorba visszamutató intézmény.¹⁵

A legfrappánsabb és legjobban védhető érvelést *Friedmann Ernő* (1883-1944) adja, amikor úgy fogalmaz, hogy a korlátolt beszámíthatóság általában jogtechnikai fogalom, ismérveit a jogtudomány állapítja meg, a pszichiátria csak az előfeltételeit rögzíti. Álláspontja szerint a korlátozott beszámíthatóság fogalmát adekvát módon meg kell alkotni, mert kategorikus különbségek vannak úgy a teljes beszámíthatósággal, mint a teljes beszámíthatatlansággal szemben.¹⁶ Friedmann okfejtését úgy lehetne kiegészíteni, hogy ezekben az esetekben kisebb büntetést kell alkalmaznunk az elkövetőkkel szemben, tehát impliciten a büntető törvénybe kell beemelni ennek lehetőségét.

Ehhez a kérdéskörhöz kapcsolódóan *Babarczy-Schwartzner Ottó* (1853-1913) azon véleményének adott hangot, hogy a korlátozott beszámítási képességgel rendelkező személyekkel szemben csak akkor kell személyi szabadság korlátozásával járó intézkedést alkalmazni, ha szabadlábbon hagyása esetén attól lehetne alaposan tartani, hogy a törvényben büntettnek minősített büntetendő cselekményt fog elkövetni, kivéve a kizárólag vagyon elleni bűncselekményeket. Értelemszerűen a végrehajtásra kijelölt intézetnek már nem büntető, hanem gyógyító vagy ápoló jelleget kell mutatnia.

Napjainkban nem minden ország büntetőjoga hasznosítja a korlátozott beszámítási képesség eszméjét.¹⁷ Ha néhány ország (pl. Dánia, Hollandia, Norvégia) büntető törvénykönyve kifejezetten nem is szabályozza a korlátozott beszámíthatóságot, az mindenesetre Európa-szerte elismerést nyert, hogy léteznek a büntetőjogi felelősséget enyhítő, de azt teljesen ki nem záró elmeállapotok. A legtöbb országban a biztonsági és kezelő intézkedések ilyenkor is alkalmazhatók. Például Franciaországban az egészségügyi hatóság dönt arról, hogy – a büntető igazságszolgáltatástól és a büntetéstől függetlenül – alkalmaz-e gyógyító intézkedést a korlátozottan beszámítható személlyel szemben.¹⁸

A hatályos magyar szabályozás szerint bűncselekmény elkövetése esetén a korlátozott beszámítási képességű személy az adott bűncselekmény alanyává válik, büntetőjogi bűnössége szándékosság vagy gondatlanság formájában megállapítást nyerhet. Ilyenkor a büntetést korlátlanul enyhíteni lehet, elvileg azonban a büntetés a rendes büntetési keretek között is kiszabható. A korlátozottság enyhe, közepes vagy súlyos fokú lehet, ennek eldöntéséhez a bíró szakértő közreműködését veszi igénybe.

¹⁵ ZSITVAY Leó: *Az elmekörtán és a büntetőjog alapkérdései*. Franklin Társulat Könyvnyomdája, Budapest, 1910. 50. (Magyar Jogászegyleti Értekezések, IX. köt. 2. füzet)

¹⁶ FEHÉR Lenke i. m. 89.

¹⁷ WACQUANT, Loic: *Les prisons de la misère*. Éditions Raisons d'Agir, Paris, 1999. 102.

¹⁸ *Studies on criminal responsibility and psychiatric treatment of mentally ill offenders*. European Committee on Crime Problems. Council of Europe, Strasbourg, 1986. 27-44.

Általános szinten megfogalmazva: a beszámíthatóság és a korlátozott beszámíthatóság közötti megkülönböztetésnek két lehetséges kritériuma van. Az egyik a minőségi jellegű elhatárolás, amely az elmebeli rendellenesség fajtája szerint tesz különbséget a beszámíthatóság hiánya és korlátozottsága között. A másik az elmebeli rendellenesség foka, mélysége, tehát mennyiségi jellemző alapján próbálja meg elhatárolni a beszámíthatatlant és a korlátozottan beszámíthatót.

A beszámíthatatlanságról

A legáltalánosabb megközelítés szerint talán úgy fogalmazhatjuk meg a beszámíthatatlan állapotot, hogy olyan élethelyzetről van szó, amelyben valaki nem ura cselekvésének, illetve elhatározásainak. A büntetőjog tulajdonképpen olyan személyt tekint beszámíthatónak, aki képes cselekménye következményeinek felismerésére, és objektíve, illetve szubjektíve alkalmas az e felismerésnek megfelelő magatartás tanúsítására. Látható tehát, hogy a beszámítási képesség lényeges eleme az elhatározás és a cselekvés, vagy másképpen fogalmazva: a felismerési és az akarati képesség. Ennek megfelelően a beszámíthatóságot tulajdonképpen törvényi vélelemként kezeljük, azaz akkor kell vizsgálni, ha megalapozott kétség merül fel meglétével kapcsolatban. Természetesen ez alól kivételt képeznek a gyermekkorúak. Minden olyan esetben, amikor aggály merül fel az elkövető beszámítási képességével kapcsolatban, az elmeállapot vizsgálata nem mellőzhető. A kóros elmeállapotúak megbüntetésétől bizonyos esetekben azért kell eltekinteni, mert a beszámítási képesség hiánya miatt személyiségük nem felel meg a társadalmi elvárásoknak megfelelő alkalmazkodásra, másrésztől a büntetés nem a legalkalmasabb eszköz, sőt bizonyos esetekben alkalmatlannak tűnik.

Feltétlenül utalni kell arra a körülményre is, hogy a beszámíthatatlanságot legalább két dimenzióban kell értelmezni, tágabb megközelítésben ugyanis a bűncselekmény alanyává válást zárja ki (gyermekkor, kóros elmeállapot, kényszer, fenyegetés), szűkebb értelemben viszont kizárólagosan az értelmi és akarati képesség hiányát jelenti.

Ebben a körben meg kell jegyezni azt is, hogy a Btk., valamint a vonatkozó bírósági gyakorlat arra mutat, hogy az erős felindulás – mint a felismerési és az akarati képességet befolyásoló elem – nem tekinthető a beszámítási képességet korlátozó tényezőnek. Ez persze nem jelenti azt, hogy a jogalkotó a méltányolható okból származó erős felindulást ne értékelné. Erre szemléletes példa, hogy az emberölés bünteténél az erős felindulás alapozza meg a vonatkozó privilegizált tényállás alkalmazását, ugyanakkor a súlyos testi sértés elkövetésekor ez a körülmény csupán a büntetés kiszabás keretén belül értékelhető enyhítő körülményként jelenik meg. Leszögezhető tehát, hogy az erős felindulás okozta tudatállapot nem kóros, hanem csak atipikus, ezért fennállása esetén nem indokolt a beszámítási képesség korlátozottságáról beszélni. A tanul-

ság mindenképpen az, hogy ezzel óvatosan kell bánni, különösen annak fényében, hogy létezik olyan álláspont is, amely a korlátozott beszámíthatóságnak szűk és elsősorban pszichiátriai értelmezésére vonatkozik.

Önmagában az a tény, hogy valaki kóros elmeállapotban szenved, még nem zárja ki a bűncselekmény alannyá válásának lehetőségét és – ennek megfelelően – a büntethetőségét. Ennek feltétele az, hogy az elme működésének kóros állapota olyan fokú és természetű legyen, amely az elkövetőt képtelenné teszi arra, hogy az elkövetés pillanatában cselekménye következményeit felismerje, és e felismerésnek megfelelően cselekedjék.

Az eddig elmondottakból kitűnik, hogy a beszámíthatatlanság definiálása kapcsán különbséget tehetünk orvosi és jogi szempontok szerint. Ha az elkövető tartós elmebetegségben, időleges elmezavarban, vagy más beteg állapotban szenved, úgy az orvosi szempontok dominanciája figyelhető meg. Amennyiben az elkövető a cselekedeteiről nem tud önmagának számot adni (*értelmi mozzanat*), vagy nem tudja cselekedeteit irányítani (*akarati mozzanat*), akkor a jogi megközelítés erősödik fel. Az itt vázolt differenciálással a magyar szakirodalomban is találkozhatunk, elsősorban *Kádár Miklós és Kálmán György* munkásságában.¹⁹

A beszámítási képesség hiánya természetesen nem zárja ki azt, hogy az elkövető magatartása a társadalomra veszélyes és jogellenes, tehát tényállásszerű legyen. A legnagyobb kérdés ekkor az, hogy a felrőhatóság, illetve a bűnösen cselekvés megítélése hogyan alakulhat. A vonatkozó szakirodalomban elmentéses álláspontok körvonalazódnak. *Losonczy István* szerint pszichológiai és pszichiátriai ismereteink vitathatatlaná teszik, hogy a beszámíthatatlan elmebetegek jelentős része képes mind szándékos, mind pedig a gondatlan magatartás tanúsítására, azaz megvalósíthatja a bűnös cselekvést.²⁰ Ezzel ellentétben *Viski László* (1929-1977) arra mutat rá, hogy a szándékos bűnösség alapját a cselekmény társadalomra veszélyességének a felismerésében látjuk, ezért nyilvánvaló, hogy akinél hiányzik a képesség ennek felismerésére, az azt fel sem ismerheti, azaz: aki nem beszámítható, büntetőjogilag szándékosan sem cselekedhet.²¹

A beszámíthatóság megállapításához – minden bűncselekmény esetében – azt kell vizsgálat tárgyává tenni, hogy az elkövetőt a törvényben írt okok képtelenné tették-e cselekménye következményeinek felismerésére, vagy arra, hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjék. A beszámítási képességet mégsem tekintjük általános felrőhatósági előfeltételnek. Több bűncselekmény elkö-

¹⁹ KÁDÁR Miklós – KÁLMÁN György: *A büntetőjog általános tanai*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1966. 232.

²⁰ LOSONCZY István: *A korlátozott beszámítási képesség néhány kérdése a törvény és a gyakorlat szempontjából*. Jubileumi kiadványok, Pécs, 1967. 235.

²¹ VISKI László: *Szándékosság és társadalomra veszélyesség*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1959. 73.

vetése esetén mindegyik bűncselekménynél külön-külön kell vizsgálni az elkövető életkorát. Ha az a törvényben megállapítottnál alacsonyabb, akkor természetesen a cselekmény neki be sem számítható, a cselekmény felróhatósága hiányzik, azonban nem jelenti mindez automatikusan, hogy az életkor a felróhatóság előfeltétele. A felróhatóság ugyanis általánosabb gyűjtőfogalom, amely a konkrét felől közelíthető meg, és az életkor a beszámíthatósággal van szorosabb kapcsolatban. Ebből viszont számomra az következik, hogy az életkor is a felróhatóság keretei közé tartozik, és nem előfeltétele annak.

Mint általánosságban elmondható a jog szinte minden területére: itt is igaz az, hogy a kontinentális jogrendszer egyes elveiben és jogintézményeiben, azok végrehajtásában és megítélésében lényegesen eltér az angolszász megoldásoktól. Közös rendezőelvként jelentkezik azonban mindkét struktúrában az, hogy a kóros elmeállapotú elkövetők megítélése kapcsán privilegizált helyzetet biztosít a jogalkotó azok számára, akik beszámítási képességük fogyatkozása miatt büntetendő cselekményt követtek el. Azt kívántam megvizsgálni, hogy milyen úton jutottak el az egyes rendszerek, külön gyakorlati és elvi utakon járva, amíg kialakították saját jogi megoldásaikat.

Ugyanakkor azzal is szembesülnöm kellett munkám során, hogy az ide vonatkozó szakirodalom nagyon szegényes. Ennek oka álláspontom szerint az, hogy a jogtörténeti fejlődés során viszonylagosan későn kezdtek érdemben és komolyan foglalkozni ezzel a kérdéskörrel, másrészt mindig is kényes téma volt az elmebeteg által elkövetett bűncselekmények eltérő megítélésének megmagyarázása a társadalomnak, különösképpen akkor, ha a büntett – jellegeből adódóan – nagy közfelháborodást váltott ki. Mindezek ellenére igyekeztem a hozzáférhető anyagokat áttanulmányozni, és ennek alapján megpróbáltam bemutatni a két jogrendszer felfogásának és fejlődésének főbb irányait.

A probléma megjelenése és értékelése az európai jogrendszerekben

Angliában a beszámítási képesség megítélése először az 1843-ban kiadott *M'Naghten Rule*-ban került szabályozásra. A jogszabály szerint nem lehetett felelősségre vonni azt a személyt, aki a cselekményt olyan elmebeli rendellenességben követte el, amely képtelenné tette arra, hogy a cselekmény természetét vagy jellegét felismerje, illetve ha felismerte, akkor sem tudta eldönteni, hogy jót, vagy rosszat cselekszik-e. Ezt a maga korában is vitatható jogi és tudományos álláspontot tükröző jogszabályt 1934-ben egészítették ki, az akkori időszakot meghatározó ún. *irresistibile impulse*²² elvvel, amely szerint nem vonható felelősségre az elkövető, ha ellenállhatatlan behatás hatására cselekszik, annak ellenére, hogy képes megkülönböztetni a jót a rossztól. A jobbitó szándék ellenére az idők folyamán a törvénnyel szemben több súlyos kifogás merült

²² Az *irresistibile impulse* jelentése: ellenállhatatlan behatás.

fel, mert leegyszerűsítette a beszámíthatatlanság kritériumait, nehéz bizonyítani, nem gyakorlatias, és az impulzus nem ellenállhatatlan, csak nem talál megfelelő ellenállásra.²³

A XIX. század második felében több alkalommal előfordult, hogy az uralgó ellen merényletet kíséreltek meg, melynek elkövetőiről a büntetőeljárás során egyértelműen kiderült, hogy nem rendelkeztek beszámítási képességgel. Ez a körülmény egyre sürgetőbbé tette, hogy az elmebeteg bűnözőkkel szemben valamilyen intézményesített védelmet kapjon a társadalom.

Első reakcióként 1863-ban Broadmoorban létrehozták a *Criminale Lunatic Asylum* néven működő, elmebetegeknek fenntartott forenzikus klinikát. A beutalás és működés részletszabályait csak jóval később, az 1884. évi *Criminal Lunatic Act* szabályozta. A vonatkozó rendelkezések alapján, amennyiben a bíróság a vádlottat beszámíthatatlannak találta, elrendelte, hogy mint bűnelkövető elmebeteget a megfelelő intézetben helyezték el. Vonatkozott ez a szabály azon személyekre is, akik a szabadságvesztés-büntetés alatt váltak kóros elmeállapotúvá. Tovább finomította a jogszabályi háttér az 1913-as *Mental Deficiency Act*, mely lehetőséget adott arra, hogy az elmebeteg elkövetőkkel szemben büntetés kiszabása helyett, már elmeagyógyintézetbe való beutalásra mint intézkedésre kerüljön sor.²⁴

Az aggályos M' Naghten Rule elleni első fellépés 1954-re datálható, amely az ún. *Durham Rule*-ban nyert szabályozást. Ennek értelmében a vádlott nem vonható felelősségre, ha jogellenes cselekménye elmebetegsége vagy elmeengesége következménye. Ez a jogszabály az elmebetegséget olyan állapotként definiálja, mely javulhat, vagy romolhat, míg az elmeengeség sajátossága, hogy nem javul, és nem rosszabbodik. Kitűnik tehát, hogy a Durham Rule az elmeengeséget az agy veleszületett betegségének, sérülés következményének, vagy testi és lelki rendellenességnek tekinti.²⁵ Ez a megoldás lehetővé tette, hogy az igazságügyi szakértő a beszámítási képesség vizsgálata során a vádlott személyiségének és állapotának egészére vonatkozó minden releváns tényt figyelembe vehessen. Mindezeket túl felmerült annak az igénye is, hogy az elkövető elmeállapotát, illetve annak jellemzőit össze kell kapcsolni az elkövetett bűncselekménnyel, ennek az elvárásnak megfelelően született meg az ún. *Currents Rule*, 1961-ben. A korábbi szabályozáshoz képest eltérésként jelentkezett, hogy a Currents Rule nem fogadja el a cselekmény okaként az elmebetegséget vagy a tudatzavart, helyette az alkalmazkodás szubsztanciális képességének hiányát jelöli meg, mint a jog által értékelhető kategóriát. Látható tehát, hogy igen nehéz megtalálni azokat a kritériumokat, melyek egyértelműen el-

²³ Álláspontom szerint további súlyos kifogás alá esik az is, hogy nem dönthető el: a jó és rossz (right - wrong) megkülönböztetése morális, vagy jogi alapon történik-e.

²⁴ BLAUW, Erwin - ROESCH, Richard - KERKHOF, Adrian: Mental disorders in European prison system. *International Journal of Law and Psychiatry*, 2000. 23. 649-663.

²⁵ FEHÉR Lenke i. m. 43.

határolják egymástól a beszámíthatóság és a beszámíthatatlanság megállapítását, melynek folyamányaként eldönthető lenne, hogy mikor kell büntetést vagy intézkedést (kezelést) alkalmazni.²⁶

Az angol jog szerint az elmebeteg elkövetőkkel kapcsolatban a cselekmény jellege és az orvosszakértői vélemény alapján a bíróságnak tradicionálisan több lehetősége is van. Az ilyen megítélés alá tartozó személyeket elmeorvosintézetbe lehet utalni, másrészt a helyi egészségügyi hatóság, vagy a gondozásra alkalmas személy felügyelete alá helyezhetők. Ezen kívül egyes bíróságok²⁷ a társadalom védelme érdekében korlátozó intézkedést (*restriction order*) alkalmazhatnak, amely határozott vagy határozatlan időre szól. Ezen jogkövetkezmény fontos különbözőséget mutat az elmeorvosintézetbe való beutalás alapesetét jelentő óvó intézkedéstől (*hospital order*) abban, hogy a Belügyminisztérium jóváhagyása nélkül a beutaltat nem lehet szabadlábra helyezni, vagy más elmeorvosintézetbe átszállítani. A bíróság elmeorvostól származó szakértői véleményt köteles beszerezni, azonban annak tartalma nem köti meg a kezét, azaz ettől eltérően is dönthet, mert a végső szót az elkövető előléte, a cselekmény jellege és természete alapján mondja ki. A szakértőknek abban kell állást foglalniuk, hogy a törvényi csoportosítást tekintve milyen fajta elmebeli rendellenességben szenved az elkövető, illetve ez alapján javasolják-e az intézeti elhelyezést, vagy gondnokság alá helyezést.²⁸ A büntetőeljárás során és az azon kívül elmeorvosintézetbe utaltak nagyjából azonos helyzetben vannak.

Eltérés mutatkozik abban, hogy a jogerős beutaltat a közeli hozzátartozója kérésére a megfelelő jogi eljárás után kiengedhetik,²⁹ míg a büntetőeljárás során elrendelt intézkedés hatálya alá tartozók esetében ezt a *Mental Health Review Tribunal* nevű fórum engedélyezheti. Az óvóintézkedés hatása értelemszerűen drasztikusabb, mert a beutalt csak egy év eltelte után kérelmezheti a *Mental Health Review Tribunal*tól, hogy ügyében véleményt nyilvánítson, mely alapján, esetlegesen szabadon bocsátásáról a Belügyminisztérium által megállapított feltételrendszer alapján a bíróság dönt. Sokkal csekélyebb számban fordul elő a gondnokság alá helyezés, ekkor is elsősorban a gyengeelméjű és az enyhén pszichopata elkövetők válnak alanyává. Garanciális értékkel bír, hogy a korlátozó intézkedés és a gondnokság alá helyezés együttesen nem alkalmazható, illetve a 21. életévét be nem töltött pszichopata vagy gyengeelméjű személlyel szemben kényszergyógykezelés csak akkor rendelhető el, amennyiben szabadságvesztéssel fenyegetett cselekményt követ el.

²⁶ GUNN, Jonathan: Future directions for treatment in forensic psychiatry. *British Journal of Psychiatry*, 2000. 176. 332-338.

²⁷ Jellemzően *Court of Assize* és *Quater Session* megnevezéssel működnek ezek a bíróságok.

²⁸ Amennyiben az elkövető elmebeli fogyatkozása nem súlyos, úgy a bíróság dönthet a szabadságvesztés vagy a pénzbüntetés alkalmazása mellett is.

²⁹ Ez a megoldás mutat némi hasonlóságot a hatályos magyar szabályozás adaptációs szabadságra vonatkozó rendelkezéseivel.

Az angolszász jogterületen érdekesen alakult a korlátozott beszámítási képesség megítélése, melynek eleinte semmilyen értékelhetőséget nem tulajdonítottak. A XVIII-XIX. század kiemelkedő jogásza, elsősorban *David Hume* (1711-1776) és *James Allison* (1772-1854) kifejezetten elleneztek, hogy jogi relevanciát kapjon ez a kategória, esetleg a kegyelem mérlegelésére tartották alkalmasnak a korlátozott beszámítási képességet. Megváltozott azonban a helyzet, amikor 1867-ben Lord Deas bíró az emberölés és a gyilkosság etimologizálásával a konkrét ügy³⁰ kapcsán érvényre jutatta, azaz meggyőzte az esküdteket az elmebeli fogyatkozás vizsgálatának és figyelembe vételének szükségességéről. Mindezek ellenére az angol jog szinte kínos gonddal ügyelt arra, hogy a korlátozott beszámítási képességet, illetve annak jogi értékelhetőségét szigorú korlátok közé szorítsa.³¹

Az 1959-es mentálhigiénés törvény nem a büntetőjogi felelősség kérdéseivel foglalkozik, hanem a kóros elmeállapotú elkövetők kezelését állítja szabályozása centrumába. Különösen nagy hangsúlyt kap a jogszabályban, hogy a pejoratív értelmű kifejezéseket új terminológiával helyettesítse, megnyilvánul ez abban is, hogy például a fogyatékos elmeállapot helyett rendellenes elmeállapotról beszél. A törvény három kategóriát különböztet meg, úgymint a súlyosan szubnormális, szubnormális és pszichopatologikus rendellenességekben szenvedő személyek csoportját, akikkel szemben az előírt feltételek megléte esetén elrendelhető a kényszergyógykezelés. Gyakorlatilag ez a szabályozás a mai napig érvényben van, az időközben történt módosítások a lényegét nem érintve az elkövető végrehajtásbeli jogi helyzetét erősítették.

Az angolszász jogfejlődést összefoglalva elmondható, hogy a right-wrong tesztől az irresistible impulse-on keresztül az 1870-es évek végére eljut a supplementary teszthez – mint a beszámíthatatlanság eldöntéséhez szükséges kritériumhoz. A right-wrong teszt azt jelenti, hogy az elkövető különbséget tud tenni a jó és rossz között, azaz rendelkezik azzal a képességgel, hogy megállapítsa, és felfogja, hogy amit tesz, az a közmegítélés szerint jó vagy rossz. Ezt a rendszert a M' Naughten Rule rendelkezései tükrözték. Tekintettel arra, hogy voltak olyan elmebetegségeket, akik különbséget tudtak tenni a jó és rossz között, ez elégtelen szabályozásnak bizonyult, súlyosbítva azzal, hogy nem tudták sohasem tisztázni a jó és rossz közötti különbség erkölcsi vagy jogi dimenzióit. Ekkor vezették be az ellenállhatatlan impulzus fogalmát, mely szerint az elkövető olyan súlyos elmeállapotban volt, mely megfosztotta őt az akaraterejétől, ezért nem volt módja ellenállni az impulzusnak.

³⁰ Ez a híres *Dingwall-ügy* volt, melyben az elkövető ittas állapotban több embert megölt, és az bizonygatta, hogy az áldozatok ezt maguk kérték.

³¹ Ez a helyzet csak az emberölésről szóló 1957. évi törvény 2. §-ban foglalt rendelkezés alapján lazul fel, mely konkrétan rögzíti a csökkent beszámíthatóság intézményét.

Végül pedig egy átfogó meghatározás született supplementary teszt elnevezéssel, amely az jelenti, hogy az elkövető akkor nem felelős büntetőjogi értelemben, ha cselekménye elmebetegségnek, vagy elmebeli rendellenességnek a következménye volt. Az angolszász rendszerben tehát, bár a beszámíthatatlanság orvosi és jogi kritériumai között különbségtétel alakult ki, a jogi kritériumoknál nem ismerhetők fel egyértelműen az értelmi és akarati képesség egyes mozzanatai.

Angliában a büntetés-végrehajtás központi szerve a *Her Majesty Prison Service (HMPS)*,³² ahol csak azokkal az elmebeteg elkövetőkkel foglalkoznak, akik a szabadságvesztés végrehajtása alatt váltak kóros elmeállapotúakká. Amennyiben a kezelés nem vezet eredményre, úgy a bíróság rendelkezésének megfelelően az érintett személyt átszállítják valamelyik forenzikus klinikára, melyekből öt működik a szigetország területén. Látható tehát, hogy az ottani büntetés-végrehajtási struktúrának nem képezi szerves részét a kényszergyógykezelés végrehajtása, helyette inkább – esetleges rövid börtönkitérővel – egészségügyi-rendészeti jelleget ölt ennek a jogintézménynek a végrehajtása.³³

Az angolszász és a kontinentális gyakorlatban, illetve jogfejlődésben éles különbség mutatkozik abban a tekintetben, amely a beszámíthatóság fogalmának megítélését jellemzi. Már 1980-ban sor került az olaszországi Siracusában egy konferenciára, mely az elmebetegségben szenvedő személyek jogi védelmét volt hivatott kidolgozni, illetve megerősíteni. A munkában két szakértő szervezet vett részt, egyrésztől a *International Association of Penal Law (AIDP)*, másrésztől a *International Commission of Jurists (ICJ)*. A feladat végrehajtása egy szakmai útmutatót eredményezett³⁴, melyben a beszámíthatatlanság fogalmát úgy határozták meg, hogy az kísértetiesen hasonlít a sokat bírált M’Naghten szabály, *irresistible impulse*-zal kiegészített formulájára.³⁵

A kontinentális országok büntetőjoga megegyezik abban, hogy törvényi vélelem áll a felnőtt korúak beszámíthatósága mellett, és csak a kivételeket nevesítik a vonatkozó rendelkezések. Ebből az következik, hogy nincs definiálva a beszámíthatóság, illetve a beszámíthatatlanság fogalma.³⁶ A felnőtt korúak büntetőjogi beszámíthatósága tekintetében szintén háromféle megoldás körvonalazódik az európai szabályozásokban, úgymint:

³² Magyarul: Ófelsége Börtönszolgálat

³³ Az angolszász jogrendszer nem ismeri és értelmezi a kényszergyógyítást, helyette az általános elmeorvosászati szabályok mentén rendezi az ittas, vagy bódult elmeállapotban elkövetett bűncselekményekért való felelősséget.

³⁴ Az útmutató főbb részei: Alapelvek (1-12. cikk), A kórházba utalás feltételei (13-17. cikk), Kezelés (18-25. cikk), Fellebbezés és perújítás (26-29. cikk), Büntető eljárás (30-39. cikk), Jogi cél (40. cikk), Végrehajtás (41. cikk)

³⁵ Az útmutató 34. cikke szerint nem vonható felelősségre a súlyosan elmebeteg személy, ha képtelen ellenőrizni vagy visszatartani kriminális impulzusait, vagy képtelen megítélni cselekménye kriminális természetét. ICJ, Siracusa, 1980. Különnyomat.

³⁶ Az angolszász rendszerben a beszámíthatóságot csak ritka és kivételes esetben lehet kizárni.

- Tisztán normatív elveken alapul az a rendszer, amely szerint a beszámíthatóság kizárása nem meghatározott elmebetegség vagy elmebeli rendellenesség függvénye, hanem az elkövető azon képességének hiányán alapul, hogy felismerje cselekménye jellegét és természetét, valamint kontrollálja is azt. Ez a fajta megoldás a maga egyszerűségében nem érvényesül, azonban megfelelő jogi megoldásokkal egyes országok felfogása közelít ehhez, mint például Belgium és Franciaország esetében.
- A tisztán pszichopatológiai megközelítés azt jelenti, hogy az elkövető elmebetegsége szükségképpen kizárja a beszámíthatóságot, és ennek megítélése során nem bír jogi relevanciával, hogy milyen hatással bírt mindez az akarati, illetve felismerési képesség tekintetében. Ezekben a rendszerekben csupán annak van jelentősége, hogy milyen elmebetegségről van szó, és hogy ehhez mérten milyen gyógykezelésre van szükség. Ezekkel a megoldásokkal³⁷ jellemzően a svéd, a norvég, illetve a spanyol szabályozásban találkozhatunk.
- A legtöbb európai ország a pszichopatológiai és normatív megoldás ésszerű kombinációját alkalmazza, melynek lényege, hogy a büntető törvénykönyv által nevesített elmebeli rendellenességnek kell fennállnia, de ennek hatásában ki kell zárni az elkövető képességét a cselekmény természetének felismerésére, és a magatartás kontrolljára. Ezt a szabályozást alkalmazza Dánia, Hollandia, Németország, Olaszország, Svájc, Magyarország és valamennyi közép-kelet-európai ország.

Jól látható az is, hogy valamennyi európai ország ismeri és jogilag is értékeli a beszámítható, a korlátozottan beszámítható, valamint a beszámíthatatlan kategóriákat a nemzeti szabályozásban. A beszámíthatatlan elkövetők esetében kezelő és biztonsági intézkedések alkalmazására kerülhet sor, a végrehajtás elmeegógyintézetben történik, jellemzően az adott ország büntetés-végrehajtási feladatrendszerébe illesztve. A beszámíthatatlanságról való döntés a büntető bíróság feladata, azonban mindehhez orvosszakértői véleményt kell kérni, mely nem köti a jogalkalmazót ítélethozatalakor,³⁸ de ellentétes döntését mindig köteles megindokolni. Franciaország kivételével a kezelés elrendelése a büntető bíróság feladatát képezi. A beszámíthatatlan elkövetővel kapcsolatban a vele szemben alkalmazható jogkövetkezményt illetően az elkövetett cselekmény természetének is jelentősége van.

Értelemszerűen a kisebb tárgyi súlyú deliktumok elkövetőivel szemben aránytalan és méltánytalan lenne kényszergyógykezelést alkalmazni, ezért minden ország megteremtette ennek kizárásának a lehetőségét. Például Bel-

³⁷ A brit *Mental Health Act* is erre a szemléletre épül, különösképpen jól látszik ez a kórházba utalásra (*hospital order*) vonatkozó rendelkezésekben.

³⁸ Kivételt képez Svédország, ahol nem kötelezhető az elkövető a kezelésre, ha ennek nem látja szükségét az orvosszakértő.

giumban a vétségek elkövetőire nem vonatkozik ez a fenyegetettség, Ausztriában csak az egy évnél hosszabb szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekmények elkövetőivel szemben alkalmazható, Hollandiában taxatív felsorolás tartalmazza a szóba jöhető cselekmények körét. Általánosságban azonban kijelenthető, hogy Európa-szerte jellemzően a büntetési tételhez igazodik a kényszergyógykezelés elrendelésének feltétele. Tulajdonképpen itt azzal szembesülünk, hogy bár az elkövető veszélyessége nem képezi a büntetőjogi felelősség kritériumát, azt mégis valahogyan értékelni kell, különösen az elmeegógyintézetbe való utalás esetén.³⁹

A korlátozottan beszámíthatóság megítélése lehetővé teszi, hogy ezen elkövetőkkel szemben büntetés, kezelő és biztonsági intézkedések, valamint a kettő kombinációja is alkalmazható legyen. Kivételt képez Franciaország, ahol a korlátozottan beszámítható személyeket enyhébb büntetéssel fenyegetik, illetve a beszámíthatatlan elkövetők elmeegógyintézeti elhelyezésére civil egészségügyi tanács jogosult intézkedni.

A kontinentális gyakorlatot áttekintve megállapítható, hogy jellemzően büntetőjogi dimenzióban jelenik meg a kóros elmeállapotú elkövetők cselekményeinek megítélése. Ennek következtében az esetek túlnyomó többségében a büntetés-végrehajtási szervezet feladatrendszerében jelenik meg a végrehajtási kötelezettség, amely természetesen magával hozza annak belső ellentmondásait.

Megállapítható, hogy az érintett elkövetők jogi megítéléshez kapcsolódó dogmatikai probléma, mintegy a politikai rendszereken átívelő kérdésként jelentkezik, azonban a kihívásokra adott válaszok tulajdonképpen – néhány kivételtől eltekintve – nem térnek el jelentősen egymástól.

³⁹ Az angolszász megoldás ettől eltérően úgy rendelkezik, hogy csak akkor van lehetőség elmeegógyintézeti kezelésre, ha annak értelme van. A kezelés befejeződése után szabadlábra kell helyezni az elkövetőt, függetlenül attól, hogy veszélyes-e önmagára, vagy a társadalomra. Ezért a veszélyes bűnözőket szabadságvesztésre ítélik, és ott részesülnek pszichiátriai kezelésben.

Takácsné Takács Dóra

A fogvatartottak kapcsolattartási jogának egyes gyakorlati problémái

Bevezető

A múlt század egyik legnagyobb filozófusa, Emmanuel Lévinas szerint „*Minden a mások jogaiból ered, és abból a mindenkori kötelességből, hogy tiszteletben tartsam azokat.*”

Ez az idézet az alábbi elemzés alfája és ómegája, hiszen kiindulási alap és – a leírt szempontok áttekintését követően nyilvánvalóan – konklúzió is egyben.

Remélem, hogy a témát több oldalról megvilágítva sikerül minden érdeklődőben olyan gondolatokat ébresztenem, melyek továbbfejlesztésével ismét egy lépéssel közelebb kerülhetünk a megoldáshoz.

A védelem joga – mint alapjog

Alkotmányos alapok

„A büntetőeljárás alá vont személyeket az eljárás minden szakaszában megilleti a védelem joga.” [Magyar Köztársaság Alkotmánya 57.§ (3) bek.] A védelemhez való jogosultságból következik, hogy a terhelt a büntetőeljárás során védekezése érdekében jogait szabadon gyakorolhatja. A vele szemben érvényesített büntető igényt megismerheti, arról álláspontját kifejezheti, a javára szóló körülményeket előadhatja, a hatóság működésével kapcsolatos észrevételeit, indítványait előterjeszheti. A terhelt ezen jogai érvényesítése céljából védő közreműködését veheti igénybe.

A védelem joga azonban igen sokszor formális, elsősorban azért, mert a fogvatartott és védője között hiányzik a teljes körű védekezéshez szükséges kapcsolattartás, mely részben a hatályos jogszabályi előírások hiányosságaira, részben a védők és a hatóságok kötelesség-mulasztására vezethető vissza.

A védelemhez való jog érvényesülésére az állampolgári jogok országgyűlési biztosa kezdettől fogva fokozott figyelmet fordít, ennek keretében került sor a kirendelt védők tevékenységének átfogó vizsgálatára is, melynek utóellenőrzése folyamatosan zajlik. A védelemhez való jog egyik kritikus pontjának Magyarországon éppen a kirendelt védő tevékenysége tűnik. Számos jel utal ugyanis arra, hogy a védelemnek ez a formája nem működik hatékonyan. Sok esetben előfordult, hogy a kirendelt védővel a bírósági szakig egyetlen alkalommal nem találkoznak, sőt védőik nevét sem tudták. Ez azt jelenti, hogy a kirendelt védő egyetlen nyomozati cselekményen sem vett részt, védence jogait és érdekeit nem képviselte, és a védelemhez való jogot nem érvényesítette. Az ilyen magatartás egyértelműen visszasz az Alkotmány 57. § (3) bekezdésének sérelme miatt.¹

¹ OBH 4650/1999.

Hatályos szabályozás

A büntető-eljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: Be.) megoldásainak kialakításánál figyelemmel kellett lenni a Magyar Köztársaság által vállalt nemzetközi kötelezettségekre, mindenekelőtt az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény (a továbbiakban: Egyezmény) szerveinek esetjogára.

A védelem egyrészt jogosultság, másrészt a törvényi kötelezettség a hatóságok felé, melynek azok kötelesek érvényt szerezni. E jog megsértése vagy korlátozása olyan eljárási szabálysértés, ami a büntető ügyek érdemi elbírálására befolyással van.

Az Egyezmény nemcsak a védelemhez való jog formális biztosítását kívánja meg, de a tagállamok kötelességeként írja elő, hogy a védelem hatékony gyakorlásáról is gondoskodjanak. Ennek érdekében a törvény olyan rendelkezéseket tartalmaz, amelyek a kirendelés színvonalasabb ellátását biztosíthatják. A korábbi szabályozásnál részletesebben fogalmazza meg a védő kötelesegeit, bár jogorvoslatot a védő kirendelése ellen nem engedélyez, arra módot ad a terhelt számára, hogy az adott védő helyett indokoltan más védő kirendelését kérje.

A törvény a védelemnek két alakzatát emeli ki: a terhelt által személyesen, illetőleg a védő által ellátott védelmet.

A terhelt és a védő jogainak érvényesülését hivatott garantálni az a rendelkezés, mely szerint a fogva lévő terhelt a védőjével szóban és írásban ellenőrzés nélkül érintkezhet.

Kapcsolattartási jog a fogvatartás különböző szakaszaiban

Az előzetes letartóztatás

Az előzetes letartóztatás a személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedés, amely a terheltre nézve már önmagában is jelentős hátrányt jelent. A törvény ezért egyértelműen rögzíti, hogy a terhelt eljárási jogait korlátozás nélkül gyakorolja, melyek közül a védekezésre való felkészülést külön is kiemeli. A Be. 43. § (3) bekezdése előírja, hogy a fogva lévő terhelt védőjével szóban és írásban ellenőrzés nélkül érintkezhet, szemben a hozzátartozókkal vagy más személyekkel, ahol ezen joga csak ellenőrzés mellett biztosított.

Amennyiben az őrizetbe vett, illetve előzetes letartóztatásba helyezett személyek fogvatartási helye a rendőrségi fogda, úgy jogi képviselőjükkal való kapcsolattartásukra a 19/1995. (XII.13.) BM rendelet szerint az alábbiak vonatkoznak:

- a fogvatartott biztonsági felügyelet mellett, ellenőrzés nélkül tarthat kapcsolatot védőjével, illetve a fogvatartás alapjául szolgáló ügyben eljáró jogi képviselőjével;

- a védő a rendőrségi fogdában fogvatartott védencével való érintkezése során hangrögzítő eszközt magánál tarthat, a védelem ellátása körében az általa készített hangfelvételt a fogdából ellenőrzés nélkül kiviheti;
- a fogvatartottnak a védőjéhez, a fogvatartás alapjául szolgáló ügyben eljáró jogi képviselőjéhez, a hatóságokhoz és az emberi jogok védelmét ellátó szervezetekhez küldött levelei nem ellenőrizhetők;
- a fogvatartott védőjének címzett levelét haladéktalanul továbbítani kell.

Amennyiben az előzetes letartóztatás foganatosítására büntetés-végrehajtási intézetben kerül sor, akkor a fogvatartott kapcsolattartási joga a 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet alapján a következőképpen alakul:

- az intézetnek biztosítani kell az előzetesen letartóztatott eljárási jogainak gyakorlását, így különösen azt, hogy a kihallgatásra és tárgyalásra felkészülhessen, védőt bízson meg és védőjével kapcsolatot tartson;
- a fogvatartott levelezési és látogatási joga ez esetben is csak a védőjével való érintkezés kivételével és csak a büntetőeljárás eredményessége érdekében korlátozható;
- a fogvatartott védőjével szóban és írásban ellenőrzés nélkül érintkezhet:
 - szóbeli érintkezésre csak az intézet hivatali idejében kerülhet sor, kivéve, ha a védővel való megbeszélés olyan eljárási cselekmény megtételéhez kötődik, melynek elmulasztása jogkövetkezménnyel járna;
 - távbeszélőn történő érintkezés csak az intézet készülékén történhet, nem ellenőrizhető, de az intézet visszahívással meggyőződhet a hívás jogosságáról;
 - az előzetesen letartóztatott büntető eljárással kapcsolatos feljegyzéseit magánál tarthatja, és azokat védőjének ellenőrzés nélkül átadhatja;
- a védő a védencével folytatott megbeszélésről készített feljegyzést, illetve hangfelvételt az intézet területéről ellenőrzés nélkül kiviheti;
- a védő személyes védelmét (kérésére vagy beleegyezésével) az intézet biztosítja, de ez a felügyelet sem az előzetesen letartóztatott, sem a védő eljárási jogait nem korlátozhatja.

A jogerős ítélet után

A szabadságvesztésre ítélt személy való kapcsolattartása a védővel a következőképpen alakul a büntetés-végrehajtási intézetben:

- a védő a kirendelésről szóló határozatot vagy a megbízást köteles bemutatni;
- a belépést engedélyezni kell, ha a védő a meghatalmazás elítélttel való aláíratása végett keresi fel az intézetet, az aláírásig azonban az elítélttel csak ellenőrzés mellett beszélhet;
- a védő az elítélttel az intézet e célra kijelölt helyiségében beszélhet.

A gyakorlattal kapcsolatos megjegyzések

A helyzet adott: minden jogszabályi előírás annyit ér, amennyi abból megvalósul, tehát a téma kapcsán megkerülhetetlen annak vizsgálata, hogy a hivatkozott a jogokkal ki, milyen mértékben él, esetleg kinek a mulasztása folytán nem él.

Kezdjük az elején. A személyes szabadságot korlátozó kényszerintézkedés alá vont személy rendőrségi fogdába való befogadásához szükséges rendkívény kötelező tartalmát meghatározó 19/1995. (XII. 13.) BM rendelet hosszú évekig nem tette kötelezővé, hogy az a fogvatartott védőjének nevét is tartalmazza. Ez a joghézag azt eredményezte, hogy a hatóság eljáró tagja – adott esetben a fogdaőr – nem tudta azonosítani a fogvatartott védőjének személyét. Ez az anomália 2003-ban oldódott meg azzal, hogy a kötelező tartalmi elemek között előírták a védő adatainak rögzítését is.

A távbeszélő használatára való jogosultságot a rendelet máig akként szabályozza, hogy arra a fogvatartott a fogvatartást végrehajtó szerv lehetőségei szerint jogosult. Ez a szabályozás visszaélésre ad lehetőséget, hiszen a vizsgálat idején (1996-ban) egyetlen rendőrségi fogdában sem találtak azzal, hogy a fogvatartást végrehajtó szerv ennek lehetőségét biztosította volna.²

A rendelet előírja, hogy a fogvatartott korlátozás nélkül tarthat kapcsolatot – személyesen és írásban is – védőjével. A gyakorlat több megyében is az volt, hogy mindössze egy ügyvédi beszélőhelyiséget rendszeresítettek, ezzel képezve fizikai akadályt annak, hogy a védő időbeli korlátozás nélkül beszéljen védencével.

Ezen túlmenően bevett eljárás, hogy kizárólag munkaidőben van lehetőség a beszélő megtartására. Ezt az intervallumot ráadásul megszakítja az ebédidő, ezért több nyomozó hatóság csak az ügy előadójával való egyeztetés után engedélyezi a védőnek a beszélőt.

A gyanúsított és a védő a rendőrségi fogdáknak általában egy rácsozott üvegfalon levő sűrű hálóval ellátott nyíláson át beszélhet. Ilyen helyzetben az iratok közös tanulmányozása, továbbá a védő-gyanúsított írásbeli kapcsolat-tartása megoldhatatlan.³

A védelemhez való jog érvényesülésének problémái

„Kényszervédelem”: a kirendelés

Alig találkoznak fogva tartott védenceikkel a kirendelt ügyvédek Magyarországon – állapította meg jelentésében az állampolgári jogok országgyűlési biztosa. A „szegények ügyvédeként” – a gyanúsítottak kevesebb, mint harmadának van

² A kirendelt védővel rendelkező fogvatartott személyek védelemhez való jogának érvényesülése a büntetőeljárás nyomozási szakaszában. Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa-nak jelentése. 1996. 31.

³ A kirendelt védővel rendelkező fogvatartott személyek védelemhez való jogának érvényesülése...31.

saját védője – effajta alibi tevékenysége a letartóztatottak többsége esetében illuzórikussá teszi a védelemhez való alkotmányos jog érvényesülését.⁴

Előfordult olyan eset, hogy a Budapesti Ügyvédi Kamara komoly pénzbírsággal sújtotta az egyik fővárosi ügyvédet, aki kirendelt védőként – két különböző ügyben – nem vette fel a kapcsolatot letartóztatott védenccel, s nem ment el az egyikük által kezdeményezett beszélőre sem. Hasonló esetre 1991-től a 1997-ig az állampolgári jogok országgyűlési biztosa által megvizsgált 8 megyében nem volt példa. A jelentés egyébként nem kevesebbet állít, mint hogy Magyarországon „a kirendelt védő eljárása nem véd a hatósági túlkapásokkal és tévedésekkel szemben”. Az alkotmányos visszasságok a dokumentum szerint a kormányzat és a rendőrség számláját is terhelik.

A vizsgálat során minden nyomozó hatóságnál azt tapasztalták, hogy eleget tettek védőkirendelési kötelezettségüknek, a jogszabály azonban nem rendelkezik arról, hogy a kirendelésnek az eljárás mely szakaszában kell megtörténnie. Emiatt szinte egyetlen olyan gyanúsított kihallgatáson sem vett részt kirendelt védő, amikor a megalapozott gyanú közlésére került sor, holott ez a jogi aktus az eljárás alakulása szempontjából alapvető.⁵

További problémát jelent, hogy nem derül ki a Be.-ből, mikor kell kirendelni a védőt. A törvény nem ír elő konkrét időpontot, pusztán arra utal a gyanúsított kihallgatás szabályainál, hogy figyelmeztetni kell a gyanúsítottat arra, hogy védőt választhat, illetőleg védő kirendelését kérheti. Ha azonban az eljárásban védő részvétele kötelező, a gyanúsított figyelmét arra is fel kell hívni, hogy ha három napon belül nem hatalmaz meg védőt, az ügyész, illetve a nyomozó hatóság rendel ki számára.

Az őrizetbe vétel utáni első 72 óra jelenti a leginkább kiszolgáltatott helyzetet, derült ki a jelentésből. A büntető ügyekben eljáró hatóságok ugyanis rendszerint ezen idő alatt gyűjtenek össze adatokat, hallgatnak ki tanukat stb., alapozzák meg az előzetes letartóztatási indítványt. Az eljárási törvény azonban nem rendelkezik a védő őrizetbe vétel ideje alatti jelenléti jogáról. Ez a körülmény oda vezethet, hogy a bűnügyi őrizetben lévő gyanúsított nem tudja védekezését szakértelemmel rendelkező személy közreműködésével kifejezni. Az ilyen esetekben ugyancsak alkotmányos visszasság keletkezik, sérül a jogállamiság és a védelemhez való jog alkotmányos elve.⁶

A kirendelt védők általában a fogvatartás harmadik napján, az előzetes letartóztatásról döntő bírói meghallgatáson találkoznak először védencükkel – e tekintetben azonban regionális szinten is jelentős eltérések mutatkoztak. Somogy és Zala megyében például a kirendelt védők 86, illetve 62 százaléka vett részt ezeken a bírói meghallgatásokon, míg Borsod és Pest megyében ez az arány a vizsgálat idején 50, illetve 13 százalék volt.

⁴ Alibi védelem. HVG, 1997. 3. szám

⁵ A kirendelt védővel rendelkező fogvatartott személyek védelemhez való jogának érvényesülése... 30.

⁶ Fenyvesi Csaba: A kirendelt védői intézmény problematikája című előadása.

A Be. szabályai a nyomozati szakban a védőt nem kötelezik arra, hogy az eljárási cselekményen részt vegyen. A törvény csak lehetőséget ad a jelenlétre, azzal, hogy az értesítés kivételesen mellőzhető, ha ezt a nyomozási cselekmény sürgőssége indokolja. Ezen szabályok alkalmasak arra, hogy a nyomozó hatóságok eltekintsenek a védő értesítésétől, amit esetenként – talán kényelmi szempontból – ki is használnak.

A passzivitás háttere

Az ügyvédek passzivitását a hatóságok s az ügyvédi kamarák a kirendelt védőknek járó alacsony díjazással magyarázták.

Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa ajánlásaiból ugyanakkor egyértelműen arra lehet következtetni, hogy a fogvatartottak kiszolgáltatottságát nem a díj emelésével, hanem főként a garanciális szabályok szigorításával kívánta enyhíteni. Megfontolásra ajánlotta a közvédői intézmény (állami ügyvédi kar) megszervezését is, e javaslatot azonban az igazságügyi tárca és az ügyvédi kamarák mereven elutasították.

A „közvédői intézmény” („közvédői hivatal”) lényege, hogy kezdő ügyvédek vagy ügyvédjelöltek egy központi irodában a kirendeléses ügyekben való eseti részvétel révén szereznének nagyobb rutint és tanulnák meg a szakma fogásait – államilag finanszírozott költségvetésből. A javaslat nem találkozott a többség egyetértésével. Az „ad hoc” kirendelések ugyanis csak a formalizmus, s nem a hatások növelését eredményeznék. Ugyanakkor egy ilyen intézmény felállításának – vélik az ellenzők – sem a személyi, sem a tárgyi feltételei nem biztosítottak és lényegesen nagyobb terhet rótt volna a költségvetésre, mint a kirendelt védők díjazásának megfelelő szintű megoldása. A hazai hagyományok sem teszik lehetővé egy ilyen új intézmény bevezetését, mert a társadalom kellő bizalmat ezen intézmény kereteiben működő védőkkel szemben nem táplálna.⁷

Megállapítást nyert ugyanakkor az is, hogy a védelemhez való alkotmányos jog érvényesülése elé több helyen maguk az ügyvédi önkormányzatok gördítettek akadályt: több megyében, így például Somogy, Zala, Bács-Kiskun, Jász-Nagykun-Szolnok és Pest megyében az ügyvédi kamarák – ellentétben a bíróságokkal és az ügyészségekkel – nem szervezték meg az ünnepnap i ügyletet.⁸

Az ügyvédi kar jelentősen differenciálódott, így a kirendelő hatóságok nem mindig tudják eldönteni milyen szempontok alapján rendeljenek ki védőt. A hatályos jogszabály és az ezen alapuló gyakorlat szerint ugyanis az ügyvédi kamara minden bejegyzett tagja kirendelhető, miután minden ügyvéd – függetlenül attól, hogy ténylegesen mely jogterülettel foglalkozik – elláthat büntető védelmet megbízás alapján is. E helyzet kétségtelenül nem szolgálja a terhelt érdekét, viszont más oldalról vizsgálva – az egyenlő teherviselés

⁷ Fenyvesi Csaba i. m.

⁸ A kirendelt védővel rendelkező fogvatartott személyek védelemhez való jogának érvényesülése... 29.

elvét figyelembe véve –, az sem lenne helyeselhető, ha a szinte jelképesen honorált kirendelt védői munkát azok kötelessége lenne ellátni, akik túlnyomórészt büntető praxist folytatnak.⁹

Az ügyvédekről szóló törvény mégis az ügyvédi jegyzék összeállítását írja elő a kamarának azzal, hogy a hatóság csak az így összeállított és folyamatosan frissített listáról rendelhet ki védőt. A jegyzéket a kamara úgy köteles összeállítani, hogy abban a kirendelést igénylő feladatok ellátásához, valamint az igazságszolgáltatás működőképességéhez szükséges számú ügyvéd szerepeljen, mindezt úgy, hogy minden ügyvéd az egyenlőség elvének alkalmazásával kerüljön a kirendelt ügyvédi jegyzékbe.

Indokolt lenne, ha törvény határozná meg azt a tevékenységi minimumot, aminek a kirendelt védő – állami kontrollal – feltétlenül köteles eleget tenni.

A kamarai ellenzők szerint a gyakorlatban ilyen szabályozás kivitelezhetetlen. Normaszöveg szintjére csupán formális igények emelhetők, ami esetlegesen azzal a veszéllyel járna, hogy egyesek az ott megfogalmazott általános követelményeket tekintenek maximális kötelezettségnek.

Az állami ellenőrzés jogosultsága pedig alapvetően érintené az ügyvéd és az ügyvédi szervezet függetlenségét. E feladatot a megyei és országos ügyvédi kamaráknak kell ellátniuk.¹⁰

Európai elvárások

Az Emberi Jogok Európai Egyezményének vonatkozó részei

Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, 1950. november 4-én született egyezmény 6. Cikkének 3. bekezdése kimondja:

Minden bűncselekménnyel gyanúsított személynek joga van – legalább – arra, hogy

- rendelkezék a védekezésének előkészítéséhez szükséges idővel és eszközökkel [b. pont];
- személyesen, vagy az általa választott védő segítségével védekezhessenek, és ha nem állnak rendelkezésre eszközök védő díjazására, amennyiben az igazságszolgáltatás érdekei ezt követelik meg, hivatalból és ingyenesen rendeljenek ki számára ügyvédet [c. pont].

Az igazságszolgáltatás érdeke nem könnyen definiálható fogalom, és az sem magától értetődő, hol húzódik az a határ, amelytől kezdve a jogi képviselő nem mellőzhető. Mindenesetre a jogi képviselő általi siker esélyeit, az érintett oldalán az eljárásból fakadó kockázatot, az eljárás jellegét, a várható joghátrány súlyát és a terhelt képességét arra, hogy saját magát védje, fokozottan indokolt vizsgálni a kérdés eldöntésénél.¹¹

⁹ Fenyvesi Csaba i. m.

¹⁰ Fenyvesi Csaba i. m.

¹¹ Grád András: Kézikönyv a Strasbourg-i Emberi Jogi Ítélezéséről. Bp. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 1988. 198.

A b. pont megsértésére nem hivatkozhat olyan terhelt, akit utóbb felmentettek, és olyan sem, aki bejelentette, hogy a továbbiakban nem kíván részt venni az eljárásban. Az itt rögzített jogok esetleges sérelmét a védelem egészéhez viszonyítva lehet csak vizsgálni, ami ugyanakkor nem zárja ki, hogy egyetlen kiragadott momentum is olyan súlyúnak bizonyuljon, ami az Egyezmény előírásaiba ütközik.

Kapcsolódó döntvények

Ellentétben az Emberi Jogok Európai Bizottsága (a továbbiakban: Bizottság) álláspontjával nem állapította meg az Emberi Jogok Európai Bírósága (a továbbiakban: Bíróság) az Egyezmény 6. cikk 3. bekezdés b. pontjának sérelmét abban az osztrák ügyben, amelyben a terhelt védője részére csak három héttel a Legfelsőbb Bíróság tárgyalása előtt kézbesítették a vád észrevételeit. A Bíróság szerint a 49 oldalas észrevétel tekintetében ez az időtartam kellő időt biztosított a védelem számára a megfelelő felkészüléshez, illetve az ellenészrevételek megszövegezéséhez.

A fentiek alapján megállapítható, hogy nincsenek általános szabályok, a védelem megfelelő előkészítéséhez szükségesnek tartott időtartam mindenkor a konkrét eljárási lépcső sajátos kívánalmaihoz igazodik.

Az eljárás egészét figyelembe véve nem minősült a 6. cikk sérelmének, amikor egy kérelmezőnek nem volt jogi képviselője, azonban a börtönhatóságoktól védelme előkészítése érdekében minden olyan jogi könyvet megkapott, amit csak igényelt.¹²

A 3. bekezdés b. pontja nem értelmezhető akként, mely korlátlan (abszolút) jogot biztosít a terhelt részére a védőjével való tetszés szerinti időben és módon történő kapcsolattartása. Nem ütközik például az Egyezménybe, ha a terhelt nem beszélhet védőjével az alatt a viszonylag rövid idő alatt, amíg magánelzárás büntetését tölti.¹³

Egyezmény-konform korlátozás az is, hogy a védő nem tájékoztathatja a terheltet az anonim tanúk csak előtte ismert személyazonosságáról.

Az Egyezmény szövege – a 6. Cikk 3. bekezdés c. pontja tekintetében – már önmagában is kételyeket támasztó: míg ugyanis az angol szöveg az ott szereplő mellékmondatokat „vagy” szóval kapcsolja össze, addig a francia először „vagy”-ot, másodszer az „és”-t használ (a magyar fordítás nagyjából ezt követi), ami természetesen eltérő értelmezési lehetőségeket rejt magában. Mindenesetre a Bíróság a csakugyan bekövetkező vitákat azzal vágta el, hogy ítéletében kinyilvánította: az érintetteknek megfelelő anyagi eszközök hiányában joga van az ingyenes jogi képviseletre, amennyiben az igazságszolgáltatás érdekei ezt megkívánják. Ugyanezen döntésében fejtette ki azt is, hogy a fenti jog az érintettet a jogorvoslati eljárásban is megilleti, továbbá, hogy az anyagi

¹² Grád András i. m. 197.

¹³ Grád András i. m. 198.

rászorultságot nem kell feltétlenül bizonyítani, a Bíróság beéri annak valószínűsítésével. Azt azonban elvárják a strasbourgi jogi szervek, hogy az, aki nem rendelkezik a jogi képviselőhöz szükséges anyagi eszközökkel, legalábbis folyamodjon ingyenes jogsegélyért, mert a hatóságok ennek hiányában nem vonhatók felelősségre.¹⁴

Felvetődött a gyakorlatban, mi történjék akkor, ha a terhelt tiltakozik a részére kirendelt védő személye ellen. A Bíróság ezzel kapcsolatban leszögezte, hogy jöllehet a terhelt kívánságait e téren lehetőség szerint figyelembe kell vennie a kirendelő szervnek, de ez nem jelenti azt, hogy a terhelt feltétlenül maga választaná meg védőjét.

Joga van azonban a kirendelt védőt visszautasítani, ha a vádlott és védője között nem alakult ki a védelem hatékonyságát biztosító védelmi kapcsolat, illetve, ha egyértelműen bizonyítható, hogy a kijelölt védő, tekintettel az ügy jellegére, bonyolultságára, a védelmet nem tudja megfelelően, hatékonyan ellátni.

Az igazságszolgáltatás érdekei fontosabbak a terhelt érdekeinél, akkor ha az újabb jogi képviselő kirendelésére a korábbi akadályoztatása miatt, a tárgyalások menetének zavartalansága érdekében került sor, ez esetben ugyanis a terhelt tiltakozása nem érinti a kirendelés egyezmény-konformitását.¹⁵

Más oldalról megközelítve a kérdést az sem mindegy, hogy a védőt mikortól biztosítják a terhelt részére. Adott esetben ugyanis nem elegendő, ha a védő csak a bírósági eljárásban, illetve a nyomozati szaknak is csak későbbi szakaszában kapcsolódik be az ügybe.

Előfordulhat, hogy olyan lényeges érdekek forognak kockán, amik a büntetőeljárás megindulása után azonnali védői részvételt követelnek meg. Így például elmarasztalta a Bíróság az Egyesült Királyságot azon az alapon, hogy a súlyos bűncselekménnyel vádolt terhelt a hallgatást választotta védekezési taktikául, azonban a brit jog alapján a terhelt hallgatása lehetőséget ad a hatóságoknak lényeges következtetések levonására, melyek akár az elítélésnek is fontos összetevői lehetnek. Ilyen körülmények között azonban feltétlenül indokolt lett volna a védő részvétele az eljárásban annak kezdetétől fogva, azért, hogy a terhelt megtanácskozhasa vele az érdekét leginkább szolgáló követendő taktikát.¹⁶

A védelemhez való jog korlátai

A védelemhez fűződő jog természetesen nem abszolút jog. A védelemhez fűződő jogok érvényesülését az eljárás egészét tekintve kell vizsgálni. Nem minősült például egyezmény sértőnek, hogy a nyomozás kezdeti szakaszában volt olyan három nap, amikor a terheltet fogva tartották, és ezalatt nem beszélhetett védőjével, minthogy ezt leszámítva érintkezésüket nem korlátozták.

¹⁴ Grád András i. m. 199.

¹⁵ Grád András i. m. 199.

¹⁶ Grád András i. m. 202-203.

Nem biztosítja viszont az állam a megfelelő védekezési lehetőséget, amennyiben az érintett rendelkezik ugyan jogi képviselővel, azonban arra nincs lehetősége, hogy négy szemközt tárgyalhasson vele, hanem csakis a hatóság valamely tagjának jelenlétében. Ez a követelmény *expressis verbis* nem szerepel ugyan az Egyezményben, azonban mint a méltányos eljárás része, a 3. bekezdés c. pontjából következik.

A megfelelő jogi képviselő mint európai norma

Önmagával a jogi képviselő biztosításával egyébként a tagállamok még nem feltétlenül tesznek eleget az Egyezmény 6. Cikk 3. bekezdés c. pontjában foglalt követelményeknek, az ugyanis nem lehet teljesen formális, elégtelen színvonalú.

Az esetjogból a hatékony védekezés fogalmára nézve a következőket lehet megállapítani:

- előfeltétele, hogy a védő tényleges tevékenységet lásson el, valamint
- szükséges az is, hogy a védő tisztában legyen az ügy alapvető jogi aspektusaival, ugyanakkor
- nem követelmény a kifinomult jogi tudás és technika.

Ami a megfelelő jogi képviselőhöz fűződő jogot illeti, e tekintetben akad egy meglehetősen veszedelmes hazai gyakorlat. A büntetőeljárás során eléggé gyakori eset, hogy a bíróság kirendel ugyan a vádlott számára védőt, utóbbi azonban a szabályszerű idézés ellenére valamilyen okból nem jelenik meg a tárgyaláson. A bíróságnak el kéne halasztania a tárgyalást – hacsak nem talál hirtelenjében másik védőt, aki „beugrik” a kolléga helyett. A helyzet a gyakorló szakemberek számára ismerős. Ilyenkor szokott sor kerülni a tipikusan büfében, folyosón történő „védő-fogásra”, ami azonban a fent írottak fényében rendkívül aggályosnak tűnik. Ily módon ugyanis elméletben a szabályszerű tárgyalás minden kelléke adottá válik, csak éppen az érintett vádlott védelmét nem képviselheti megfelelő színvonalon az az ügyvéd, aki 3 perccel korábban még arról sem tudott, hogy mi az ügy tárgya.

Az Egyezmény nemcsak a védelemhez való jog formális biztosítását kívánja meg, de a tagállamok kötelességeként írja elő, hogy a védelem hatékony gyakorlásáról is gondoskodjanak. Ennek érdekében a hatályos eljárási törvény olyan rendelkezéseket tartalmaz, amelyek a kirendelés színvonalasabb ellátását biztosítják. A korábbi szabályozásnál részletesebben fogalmazza meg a védő kötelességeit, bár jogorvoslatot a védő kirendelése ellen nem engedélyez, de módot ad a terhelt számára, hogy a védő helyett indokoltan más védő kirendelését kérje.

A törvény a védő kötelezettségei között külön nevesíti, hogy a védő késedelem nélkül köteles felvenni a kapcsolatot a terhelttel.

Zárszó

A tapasztalatok indokolttá teszik, hogy létrejőjön egy olyan állami garancia-rendszer, amely lehetőséget biztosít a rosszul ellátott védelemből fakadó, a fogvatartottat hátrányos helyzetbe hozó esetek orvoslására. Figyelemmel arra, hogy az ügyvédnek államtól származtatott joga az ártatlanság vélelmének ügyfele képviselőjében való érvényesítése, az állami garanciarendszer csak úgy valósulhat meg, hogy törvény határozza meg azt a tevékenységi minimumot, melynek a védő köteles eleget tenni, továbbá azt, hogy ezen köteleesség végrehajtásának ellenőrzését az államnak milyen formában kell biztosítania.

Tudom, hogy tökéletes megoldás még gondolati szinten sem születhet, mégis törekednünk kell az ellentétes érdekeket egyaránt szem előtt tartó megoldásra, hiszen az anyagi igazság büntetőeljárásokban való érvényesülése a társadalom elemi érdeke.

Herczeg József

Az elítéltek agressziója a tudatelmélet tükrében

Az agresszió története szinte azonos az emberré válás folyamatával, az emberiség történetével. E történetben az volt az alapvető kérdés, hogy az agresszió a kultúra részének, vagy más (mások) ellen irányuló erőszaknak tekinthető. A válasz többnyire az adott társadalom megítélésétől függött. Szerencsére sok tudós és kutató tette már vizsgálódásai tárgyává e társadalmi jelenséget és alapvető emberi viselkedési formát, ezért nagy nemzetközi és hazai szakirodalommal rendelkezik. Szintén társadalmi megítélés (és jogalkotás) kérdése, hogy az adott agressziót egy közösség szankcionálja-e, vagy sem. A társadalom többsége igyekszik megvédeni tagjait (és azok vagyonát) a külső-belső támadásoktól, agresszióktól. Általánosságban leírható, hogy a bűnözés és bűnelkövetés története többnyire összefonódott az erőszakkal és az agresszióval.

A fentiekből következik, hogy a bűnelkövető ember személyiségében és életvitelében az agresszivitás nagyobb szerepet játszik, mint a normakövető állampolgárok esetében. A bűnelkövetők egy része a büntetőeljárás folyamatának végén börtönbe kerül, és letölti szabadságvesztés-büntetését. Ezért aztán kiemelt szerepe van az agresszió ismeretének a börtönök napi életében és zökkenőmentes működésük biztosításában. Szakirodalmi utalások szerint, de a hétköznapi megfontolások alapján is agresszívabb emberek kerülnek büntetés-végrehajtási intézetekbe, mint a normakövető társadalom állampolgárai. Emellett a börtönben lévő személy agresszivitását generálhatja maga a börtönhelyzet is, mert az illetőt előző szerepeitől fosztja meg, illetve korlátozza, valamint új szerepeket oszt ki számára.

A szerepkonfliktus frusztrációt okozhat, és az elítéltet folyamatos készenléti helyzetbe kényszerítheti. A frusztráció pedig Dollard és Miller modelljének megfelelően agresszióhoz vezethet. Természetesen Dollard és Miller modellje mellett több elmélet is született, a pszichológusok, a természet- és társadalomtudósok eltérő válaszokat adtak az agresszió keletkezésének okaira.

A *biológiai elméletek* szerint – Saver és munkatársai kutatásai alapján – a központi idegrendszer működése a felelős az agresszió szabályozásában. Megfigyelték, hogy ebben szerepük lehet a neuro-transzmittereknek, az agyban található azon kémia anyagoknak, amelyek kiváltják, erősítik vagy módosítják az egyik idegsejt által a másik idegsejtnak küldött elektromos jeleket. Genetikusok szerint a nemet meghatározó X és Y kromoszómák is befolyásolják az agressziót. A 47-YYY szindrómának („dupla férfi”) tulajdonítanak fontos szerepet a bűnözésben és az agresszióban.

A *Etológusok elméleteiben* az ösztönnek vagy a biológiai alapú késztetéseknek a megnyilvánulása az agresszió. Konrad Lorenz szerint az agresszió az adott fajra jellemző, öröklötten meghatározott spontán ösztönkésztetés kiélési formája, amelynek célja, hogy az egyedek könnyebben alkalmazkodhassanak a környezethez.

A *pszichoanalízis elmélete* szintén az ösztönök oldaláról közelíti meg az agressziót: cselekedeteink többségét ösztöneink határozzák meg. Kezdetben Freud az agressziót a nemi ösztön egyik részösztönének tekintette, később már felismerte az agresszív ösztön jelentőségét, és azt, hogy a szexuális energiától függetlenül is létezik. Amikor egy személyt valami akadályoz egy cél elérésében, agresszív belső késztetés (ún. drive) keletkezik, amely az illetőt arra motíválja, hogy megsértse vagy megsebesítse az okozó akadályt.

Szintén eltérően közelítette az agressziót a *szociális tanuláselmélet* kiemelkedő képviselője, A. Bandura, aki három fontos összetevőt vizsgált. Az agresszió elsajátítását, az elsajátított (tanult) agresszió végrehajtását – vagyis a tanult viselkedés alkalmazását – és végül annak fenntartását, ismétlését.

A felvázolt elméletek csak az irányait jelzik annak a nagy elméleti keretnek, amelyben az agresszió – mint az emberre jellemző viselkedés – elhelyezhető és leírható. Természetesen egyik elmélet sem ad tökéletes indoklást az agresszióra, ezért dolgozatom további részében kísérletet teszek egy újabb nézőpont alapján történő vizsgálódásra. Az agresszió megközelítésének új nézőpontja lehet – véleményem szerint – a tudatelmélet.

A *tudatelmélet* azt vallja, hogy a gyermeki fejlődés negyedik életévében jelenik meg a mások mentális állapotairól való gondolkodás képessége. A tudatelmélet kutatói, Astington és Gopnik, valamint Frye és Moore szerint a mások gondolkodásáról való gondolkodás képességének a megjelenése és további fejlődése a kisgyermekek gondolkodásának fontos része és állomása. Jeremy Avis és Paul Harris a Kamerunban élő baka törzsbeli gyerekeknél bizonyították a tudatelmélet megjelenését és létezését.

Tudatelmélet és agresszió

A véletlen úgy hozta, hogy egy időpontban olvashattam a Rendőrtiszti Főiskola két végzős hallgatójának kutatási eredményeit. Schuckertné Szabó Csilla kitűnő dolgozatában (2005) a szabadságvesztés-büntetésüket töltő férfi elítéltek körében az erőszakos és a nem erőszakos bűncselekményeket elkövetők agresszióját hasonlította össze a Buss – Durkee agresszió-teszt kérdőívés módszerével. Ugyanabban a büntetés-végrehajtási intézetben (az Állampusztai Országos Bv. Intézetben) Katona Katalin szinte ugyanakkor – közel azonos populációból választott minták alapján – szintén az erőszakos elkövetők tudatolvasási képességét hasonlította össze a nem erőszakos elkövetőkével.

Kutatásában (2005) felhasználta a tudatelmélet eddigi nemzetközi hozadékát, felmérésének eredményei jelenleg egyedülállóak a hazai viszonylatban, és mellesleg segítették annak a kérdésfeltevésnek a megválaszolását, amelyet az elsőként említett dolgozat ismeretében fogalmaztam meg.

Schuckertné Szabó Csilla vizsgálatában a nem erőszakos elkövetők az agresszió és a hosztilitás (sértődöttség, gyanakvás) tekintetében, valamint az azokat alkotó skálák értékeiben is egyaránt felülmúlták az erőszakos elkövetőket.

Az utóbbiak agresszió-átlaga 37, a nem erőszakos bűncselekményeket elkövetőké 39,5 pont volt. Buss értelmezésében a hosztilitással telített személyben az ellenséges érzület előnti annak élményvilágát, rosszindulattal töltődik fel, de ez nem manifesztálódik szükségszerűen nyílt viselkedésben. A felmérésben az erőszakos elkövetők esetében a hosztilitás átlagaként 50, a nem erőszakosaknál pedig 53 pont szerepelt.

Az előzetes feltevés természetesen az volt, hogy az erőszakos elkövetők agresszívbabbak a nem erőszakos cselekményeket elkövető elitélteknél. Mivel az előzetes feltevésell ellentétes eredmények születtek, a dolgozat szerzője a rendelkezésére álló hosztilitás- és agresszió-értékek, valamint az azokat alkotó tíz skála elemzéséből vonta le következtetéseit. Ezek szerint az erőszakos elkövetők által elkövetett cselekmények tudatosítása a büntetőeljárás keretei között, valamint a végső szankció, a szabadságvesztés-büntetés kiszabása, az elkövetőkben a bűnösség tudatosulásához vezet, amely börtönkörülmények között az agresszió és a hosztilitás csökkenését eredményezi. A következtetés rendkívül érdekes, és további gondolkodásra, kutatásra ösztönöz.

Katona Katalin vizsgálatában az erőszakos elkövetők a vizsgált állampuszta-i börtönpopuláció szintjén csak egyetlen kiugró ponton mutattak nagyobb deficitet a nem erőszakos bűnelkövetőkhöz viszonyítva. A tudatolvasás képességét mérve ez a deficit a második rendű intenciók esetében jelentkezett.

Jelen írásomban a két dolgozat rendkívül értékes megállapításainak továbbgondolására vállalkoztam a tudatelmélet segítségével. Mivel a két dolgozatot egy időben olvastam, az a kérdés fogalmazódott meg bennem, hogy mi-ben különbözhetnek az erőszakos cselekményt elkövetők a nem erőszakos cselekményt elkövetőktől oly módon és mértékben, ami esetükben – alacsonyabb agresszió jelenlétében is – indulati kitörésekhez, a törvény által szankcionált agresszivitáshoz (szabadságvesztés-büntetés) vezethet?

Tudatolvasás és intencióelmélet

Hazai kutatók kimutatták, hogy a csecsemők az első életévük második felében már képesek mások viselkedését jövőbeli helyzetek, azaz célok szempontjából értelmezni. A csecsemő a „racionális cselekvés” elvét alkalmazza, abból az előfeltevésből indul ki, hogy a cselekvések természetüknél fogva jövőbeli célok megvalósítására irányulnak, ez az úgynevezett teleológiai hozzáállás. Segítségével egy megváltozott helyzetben is elővételezni tudja a csecsemő egy másik személy várható célirányos cselekvését.

A teleologikus modellből való átmenetet a mentalizáló (intencionális hozzáállás) modellbe a reprezentációs illesztés teszi lehetővé. Ez tulajdonképpen összetett érzelmi kifejezésekbe ágyazott (a szülő általi) érzelmetükrözés, melynek során a csecsemő sajátos információkat kaphat saját belső állapotait illetően. Ezt segíti elő az anya-gyermek kapcsolatban a biztonságos kötődés kialakulása.

Intencióelmélet és reflektív funkció

A reflektív funkció fogalma a filozófus Daniel Dennett elképzeléséhez kapcsolódik. Szerinte a viselkedés elővételezését három különböző értelmezési hozzáállás teszi lehetővé: a fizikai, a tervezeti és az intencionális hozzáállás. Dennett tézise az, hogy az emberi viselkedés előrejelzéséhez a legalkalmasabb az intencionális tudati állapotok, a vélekedések és vágyak tulajdonítása, vagyis az intencionális hozzáállás felvétele, amelyet naiv tudatelméletnek (vagy mindennapi lélektannak is) nevezünk.

A reflektív funkció az a képesség, amelynek segítségével a gyermek nemcsak a másik személy felszíni viselkedésére tud reagálni, hanem a saját magának a másik viselkedéséről, érzéseiről, vágyairól vagy terveiről alkotott elképzeléseire is. A reflektív funkció, avagy a mentalizációs képesség teszi lehetővé a gyermek számára más személyek gondolatainak „olvasását”. A tudati állapotok tulajdonításával a gyermek más személyek viselkedését értelmezhetővé és elővételezhetővé teszi. Ez képessé teszi őt arra, hogy rugalmasan kiválassza a korai élmények alapján szerveződött szelf – másik reprezentációkból azokat, amelyek a legadaptívabb választ képviselik az adott interperszonális helyzetben.

Mások cselekvéseinek jelentését vizsgálni olyan képesség, amely előfutára annak a későbbi képességnek, amelynek segítségével a gyermek értelmet tulajdonít saját pszichológiai élményeinek. Ezek a képességek az érzelemreguláció, az impulzuskontroll és a szelf-monitorozás, részei a szelf-ágencia élményeinek, amelyek valamennyien a szelf-szerveződés építőkövei.

Daniel Dennett osztályozása szerint az ember képessé válik többrendű intenciók szintjén is gondolkodni. A 4-5 éves gyermekek már másodrendű intenciók megoldásában is jól teljesíthetnek.

Bereczki Tamás (2003) az *Evolúciós pszichológia* című művében leírt egy példát, amely másodrendű intencionalitást feltételez: „X azt gondolja, hogy Y azt hiszi, hogy Z, miközben X tudja, hogy nem Z”. Bereczki szerint vannak vizsgálatok, melyek arra utalnak, hogy a 6-7 éves gyermekek már ennél is bonyolultabb mentális állapottulajdonításra képesek. A szerző utal rá, hogy ezidáig kevés vizsgálat történt az intencionalitás terén. Közülük is kiemeli Kinderman kísérletét. Peter Kinderman angol pszichológus kísérletében, amely a gondolkodás deficitje és a következetesség kialakulása közötti összefüggést vizsgálta, 77 harmadéves egyetemi hallgató vett részt. A kísérletben rövid, maximum 200 szavas történeteket meséltek el olyan szituációkról, ahol szándékos vagy véletlen megévesztések történtek. A történetek meghallgatását követően a megkérdezett személyeknek „a” vagy „b” állítások közül kellett választaniuk. A kutató eredményei azt mutatják, hogy a feladatok megoldásában nem jelentett problémát, hogy az emberek felidézzék az események sorrendjét. Sokkal inkább az okozott nehézséget, hogy nyomon kövessék: ki mit gondol valaki más mentális állapotáról. Ennek a határa általában Kinderman kísérletében

a negyedrendű intencionalitás. Bereczki véleménye szerint ez a teljesítmény felülmúlható, a regényírók például még az ötödrendű intenciók szintjén is jól teljesítenek.

Katona Katalin a saját kísérletét szabadságvesztés-büntetésüket töltő elítéltek körében végezte el 100 fős mintán – Peter Kinderman kutatási módszere alapján. A vizsgált személyek fele erőszakos cselekmények, míg a másik fele csalás, azaz nem erőszakos bűncselekmények elkövetése miatt töltötte büntetését az Állampusztai Országos Bv. Intézetben. A vizsgálat kontrollcsoportjának tagjai a Kalocsai Műszaki Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet negyedik osztályos fiútanulói közül kerültek ki.

Mint említettük: Kinderman kimutatta, hogy a normál populáció esetében a gondolkodás és memória (vagyis az intencionalitás és kauzalitás) szintjei a 4. rendű intencióig együttjárnak. A hazai, börtönben végzett vizsgálat tudományos jelentősége abban áll, hogy a felmérés szerint az erőszakos (indulati) bűncselekményt elkövető, feltehetően antiszociális, pszichopátiás személyiségű felnőttek esetében a tudatelmélet „kikapcsol” a 2-es intenciók szintjén. Az angol pszichológus által kimutatott törvényszerűség tehát csak a normál személyiségű populációra igaz, de az antiszociális személyiségű, indulati bűncselekményeket elkövető emberekre – az eddigi adatok szerint – már nem! Az erőszakos bűncselekmény elkövetése miatt elítéltek tudatolvasási képessége a 2-es intenciók szintjén kiugró módon eltért a nem erőszakos bűnelkövetők, valamint a kalocsai szakmunkások kontrollcsoportja, vagy akár Kinderman egyetemi hallgatói által is teljesített tudatolvasási teljesítmény mutatóitól.

Az állampusztai kutatási eredmény arra utal, hogy az erőszakos elkövetők körében jellemzően nem működik az a képesség, hogy ki mit gondol valaki más mentális állapotáról. A normál populációtól, valamint a nem erőszakos elkövetőktől eltérően már a 2-es intenciók szintjén „elrontják” a gondolkodás folyamatát. Így a gondolkodás túl korán deficitessé válik, mivel nem jut el folyamatában a 4. intencióig, ami az adott konfliktushelyzet sikertelen megoldásához vezethet. Az ilyen ember, ha a következő és bonyolultabb intencionális helyzettel szembesül (pl. a 2-es, 3-as intenció esetében), gondolkodási folyamataiban korán kikapcsol, amikor elgondolja, hogy a másik, illetve egy harmadik személy az ő intencionális kategóriáiról (tudattartalmairól) mit gondol, érez, vélekedik. Ezután frusztrációt él át, és ezt követően indulati, agresszív cselekményekkel is reagál. Feltételezhető, hogy az erőszakos elkövető olyan tudattartalmakat társít más személynek, amelyek konfliktushelyzetekben fenyegetést jelentenek a saját „Én” integritására.

Az „Én” integritását súlyosan veszélyeztető reprezentációk a tudatolvasás blokkolásához, felfüggesztéséhez vezethetnek, és az „Én” számára biztonságot jelentő, a korábbi fejlődési szintnek megfeleltethető teleológiai hozzáállás felvétele a megoldás. A csecsemőkori racionális cselekvési modellbe visszacsúszva a feltételezett pszichopátiás személy nagy valószínűséggel elronthatja a konfliktushelyzet megoldását is, így a deficités gondolkodás sikertelen megoldási kísérletet eredményez, ami indulati bűncselekmény elkövetése is lehet.

Katona Katalin dolgozatában leírta, hogy a mentalizációs képesség elsajátítása minden ember képessége, ugyanakkor a nem megfelelő bánásmódban részesült gyerekek a későbbi életükben az érzelmileg kritikus érzelmi helyzetekben regresszióba kerülnek. Ez azért van, hogy ne kelljen szembesülniük azzal, hogy a másik fejében milyen „borzalmak” vannak velük kapcsolatban. Véleménye szerint az ilyen, nem megfelelő bánásmódban részesült gyerekek felnőve egy érzelmileg kritikus helyzetben a fejlettebb intencionális hozzáállás helyett, a fizikai hozzáállást helyezik előtérbe, és számukra csakis a fizikai világ keretfeltételeire alapozó értelmezés és viselkedés-szervezés válik dominánssá. Ezért azonnal megnő az impulzív, rövidre zárt cselekmények indításának az esélye. Ez nagymértékben elősegítheti az indulati, erőszakos bűncselekmények bekövetkezésének valószínűségét.

Összegzés

Saját kérdésfeltevésemm csupán az volt, hogy miben – mely módon és mértékben – különbözhetnek az erőszakos bűncselekményeket elkövető elítéltek Állampusztán a nem erőszakos bűnelkövetőktől, ami alacsonyabb agresszív-beállítódás (lásd Buss – Durkee értékek) jelenlétében is indulati kitörésekhez és a büntetőtörvénykönyv által is szankcionált agressziókhöz vezethet.

Véleményem szerint a vizsgált populációk esetében a személyiség agresszivitásának magasabb szintje önmagában még nem elegendő ahhoz, hogy indulati cselekmény bekövetkezzen. Indulati cselekmény alacsonyabb agresszivitás esetén is bekövetkezhethet, ha az adott személy gondolkodásában deficit jön létre. A kérdésemre adható válasz tehát az, hogy az Állampusztán vizsgált erőszakos, indulati bűncselekményeket elkövetők leginkább a gondolkodásuk súlyos deficitjében különböztek a nem erőszakos elkövetőktől.

Katona Katalin kutatásának tudományos eredménye hozzájárulhat a dennetti intencionális hozzáállás pszichológiájának magyarországi terjedéséhez. Ezen kívül előmozdítja a hazai és nemzetközi agressziókutatás elméleti gazdagodását is, amennyiben további bizonyítást nyer azon állításom, miszerint alacsonyabb agresszivitás esetén is indulati cselekményt és agressziót követhetnek el mások sérelmére a deficités gondolkodású (az intenciók 2. szintjén elakadó) felnőttek. Ez esetben az írásom bevezetőjében felsorolt agresszióelméletek – reményeim szerint – tovább bővíülhetnek, mégpedig az agresszióintencióelméletével.

Irodalom

- Bereczki Tamás (2003): *Evolúciós pszichológia*. Osiris Kiadó, Bp.
 Boros János – Csetneky László (2002): *Börtönpszichológia*. Rejtjel, Bp.
 Cole, Michael – Cole, Sheila R (1997): *Fejlődéslélektan*. Osiris Kiadó, Bp.

- György Júlia (1967): *Az antiszociális személyiség*. Medicina, Bp.
- Hárdi István (2000): *Az agresszió világa*. Medicina Könyvkiadó, Bp.
- Herczeg József (2004): *Gyermekek agressziójának összefüggései az empátiával*. Szakdolgozat. Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen.
- Holler Nóra (2005): *Deviáns magatartásformák kutatása a kalocsai gyermekotthonban*. Szakdolgozat. Eötvös József Főiskola, Baja.
- Katona Katalin (2005): *Intencionalitás fiatalkorú bűnözőknél*. TDK-dolgozat. RTF Bv. Tanszék, Budapest.
- Kinderman, P. – Dunbar, R. I. M. – Bentall, R. P. (1998): *Theory of mind deficits and causal attributions*. *British Journal of Psychology*, 71.
- Kovalik Rita (2001): *Az agresszió és az élménykeresés összefüggései a rendőrök és a bűnelkövetők körében*. Szakdolgozat. Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen.
- Popper Péter (1970): *A kriminális személyiségzavar kialakulása*. Akadémiai Kiadó, Bp.
- Popper Péter (1984): *Kriminálpszichológia*. In: *Alkalmazott pszichológia* (Szerk. Lénárd Ferenc.) Gondolat kiadó, Bp.
- Ranschburg Jenő (2001): *Félelem, harag, agresszió*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp.
- Schuckertné Szabó Csilla (2005): *Az elítéltek személyiségének megismerése (agresszió-kutatás)*. Szakdolgozat. RTF Bv. Tanszék, Bp.
- Szilágyi László (2000): *Az agresszió megnyilvánulásának módjai börtönben*. Szakdolgozat. Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen.

Balázs Mihály – Lantos Zsuzsanna

Az egészség és az életmód összefüggései a Veszprém Megyei Bv. Intézet előzetesei körében*

Bevezetés

A hazai és a nemzetközi kutatások eredményei egyértelműen igazolták már az egészségi állapot és az életmód közötti szoros összefüggést. A börtönökben fogvatartottak egészségi állapotával és egészségmagatartásával kapcsolatban is számos nemzetközi kutatási eredmény áll rendelkezésre, azonban a hazai szakirodalomban nagyfokú hiányosságot tapasztaltunk e témában. Zárt intézeti körülmények között – a lehetőségek és az attitűdök speciális volta miatt – egy sajátos egészségmagatartást feltételezhetünk, mely várhatóan az átlag populációtól eltérő egészségi állapotot eredményez.

A börtönbe kerülő személyek közül sokan diagnosztizált, súlyos betegségekkel érkeznak a büntetés-végrehajtási intézetekbe. Gyakran a börtön egészségügyi szakemberei fedeznek fel náluk addig elhanyagolt vagy egyáltalán nem kezelt kórképeket. A fogvatartottak egészségi állapotát nem csak a börtönbe kerülésük előtti életmódjuk, de a börtönbe kerülésükkel együtt fellépő pszichés és egyéb hatások is meghatározzák. A kényszerintézkedés okozta lelki terhelés, a zárt környezet, a rezsimszabályok, bizonyos jogok korlátozása, a családtól való elszakadás, a kapcsolattartás nehézségei erőteljes negatív hatással vannak a pszichés állapotra. A börtön-ápolói munka során gyakran tapasztalható a fogvatartottak kiszolgáltatottság érzése, az egészségi állapotukban végbemenő változásokra történő túlzott reakcióik, valamint az, hogy egy részüknél a vélt egészség-érzés gyakran súlyosabb betegségtudattal párosul, mint azt a valóságos státuszuk indokolná. A legnagyobb felelősség és teher tehát azokat az intézetekre nehezedik, ahol túlnyomó részben előzetes fogvatartottak elhelyezésére kerül sor, hiszen a fogvatartottak jelentős hányada ezekben az intézetekben találkozik először börtönkörülmenyekkel.

Szakirodalmi háttér

K. Stewart tanulmányában hangsúlyozza, hogy a fogvatartottak körében magas a mentális betegségek és a fertőző betegségek aránya. A rossz szájüregi egészség mellett alacsony a szájüregi kezelésekre való hajlam. Az egészségkárosító szerek, mint az alkohol és a drog használata, a dohányzás, valamint a szénhidrátokban gazdag ételek fogyasztása elterjedt a fogvatartottak körében. A fogvatartottak általánosságban rossznak ítélték meg a szubjektív egészségi állapotukat, melyhez hozzájárult helytelen életmódjuk és egészségmagatartásuk. (Stewart, 2007)

* A tanulmány alapját képező szakdolgozat a Pécsi Tudományegyetem Egészségtudományi Kar 2009. évi Tudományos Diákköri Konferenciájának díját nyerte el.

Más szerzők kiemelik, hogy a fogvatartottak úgy gondolják, az egészségügyi ellátás a börtönbüntetés jelentős, fontos eleme, amelyre a börtönbe kerüléstől kezdve a szabadulásig folyamatosan szükség van. Azok a fogvatartottak, akik a börtönbe kerülésük előtt nem megfelelő módon fértek hozzá az egészségügyi ellátórendszerhez, a börtönben esélyt kaptak a jobb ellátásra. A fogvatartottak felismerték az egészségügyi szolgáltatások jelentőségét, elfogadták és használták a szolgáltatásokat, azokat is, amelyeket a börtön ápolói nyújtottak számukra. Az optimális egészségügyi ellátás és a börtön szabályai azonban ellentétben állhatnak egymással, továbbá az autonómia hiánya jelentősen megnehezíti a fogvatartottak egészségügyi szolgáltatásokhoz való teljes körű hozzáférését. A börtön egészségügyi ellátórendszerének megszervezésekor tehát figyelembe kell venni a fogvatartottak véleményét, szempontjait is. (Condon et al, 2007)

Egy nyíregyházi börtönben készült vizsgálat az előzetes fogvatartottak pszichés állapotát kutatta. A szerző kiindulási problémaként a börtönbe kerüléskor többszörösen fellépő pszichés hatások jelentkezését tárgyalja. Az előzetes letartóztatást még a visszaesők is lelki sokként élik meg. A fogvatartottak különböző módon élik meg a börtönön belüli életet, a börtön okozta lelki ártalmakra különböző válaszokat adnak. Legfontosabb hiányként a családtól való távollétet jelölték meg a válaszadók, de – a felmérés szerint – jelentős pszichés terhet jelentenek a megváltozott életkörülmények, az elhelyezés, a zárkatársak személyisége, az autonómiától való részbeni megfosztottság. A lelki betegségek gondozása általában gyógyszeres ellátással történik, kevés a lehetőség a kiváltó okok feltárására, megoldására. (Lebujos, 2006)

A vizsgálat sajátosságai

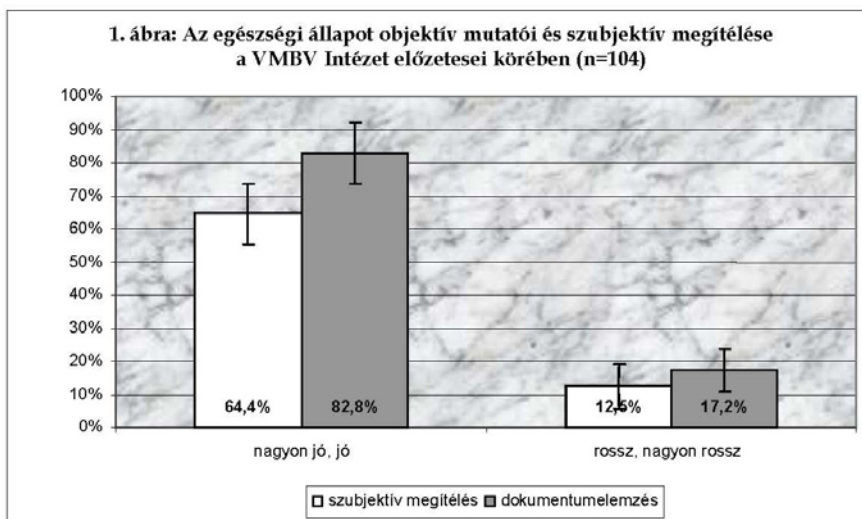
Retrospektív, keresztmetszeti kutatásunk célcsoportja a Veszprém Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet (a továbbiakban: VMBV Intézet) előzetes fogvatartottjai voltak. A vizsgálat – amely 2008 szeptemberében zajlott le – összesen 122 főt érintett. A megkérdezettek között első bűntényes vagy visszaeső férfi, illetve női előzetes fogvatartottak szerepeltek a 14-65 év közötti korcsoportban. Az elítélteket, a megőrzésen a VMBV Intézetben tartózkodó előzeteseket és a szabálysértőket nem vontuk be a felmérésbe. Az alanyokat ún. kényelmi (az elérhető alanyokra korlátozódó) mintavétellel választottuk ki. Fontosnak tartottuk a hazai népesség egészség-mutatóinak és a börtönpopuláció mutatóinak az összehasonlítását, ezért olyan kérdőívet állítottunk össze, amely az Országos Lakossági Egészségfelmérés (OLEF) 2003-ban használt „önkitöltős” és „egyéni” kérdőíveinek részeiből állt, másrészt alkalmaztunk saját szerkesztésű kérdéseket is. További adatokat gyűjtöttünk a fogvatartottak egészségügyi törzslapjából és egészségügyi adataik számítógépes nyilvántartásából. A dokumentumelemzés során az egészségi állapotra vonatkozó orvosi véleményeket, az egészségügyi szolgáltatások igénybevételét, továbbá a betegségtípusok megjelenésének elemszámát vizsgáltuk. A vizsgálati mintacsoportba végül 104 fő került.

A kutatás célja az volt, hogy felmérjük a vizsgált mintában az életmódbeli szokásokat, sajátosságokat, az egészségi állapot objektív és szubjektív mutatóit, az egészségügyi ellátás igénybevételének alakulását a börtönbe kerülés előtt és után. További célunk volt a többszörösen hátrányos helyzetű előzetes fogvatartottak arányának felmérése a VMBV Intézet előzetesei között, valamint annak kimutatása, hogy a pszichés problémák kialakulása mely fogvatartotti csoport esetében gyakoribb. Végül – de nem utolsó sorban – azt is fontosnak tartottuk, hogy az előzetes fogvatartottaktól begyűjtött adatokat összevegyesük a 2003-as Országos Lakossági Egészségfelmérés (OLEF 2003) eredményeivel. Kutatási céljainknak megfelelően hat hipotézist teszteltünk; az elemzés leíró és matematikai statisztikai módszerekkel (T-próba, Khi-négyzet próba), 5%-os szignifikancia-szinten, Excel program segítségével történt.

Eredmények

Előljáróban fontos megjegyezni, hogy az egészségi állapot objektív mutatói és szubjektív megítélése között jelentős különbségek lehetnek. Az orvosi diagnózis objektív információk alapján kerül meghatározásra, míg a szubjektív egészség-érzés az egyén saját értékelése az aktuális egészségről; ez utóbbi függhet az egyén korától, nemétől, de a társadalmi, földrajzi és kulturális környezettől is.

Először a fogvatartottak jelenlegi egészségének szubjektív megítélését és a dokumentumok elemzése után kapott objektív mutatók összehasonlítását végeztük el. A dokumentumelemzésben „jó” és „rossz” egészségi állapot került megkülönböztetésre; a rossz egészségi állapotúak közé soroltuk a krónikus, kezelt, gondozott és diétára szoruló betegeket. Érdekes, hogy – várakozásunkkal ellentétben – nem mutatkozott szignifikáns különbség az egészségi állapot szubjektív megítélése és az objektív mutatók között (Khi-négyzet próba, $p=0,98$). (1. ábra)

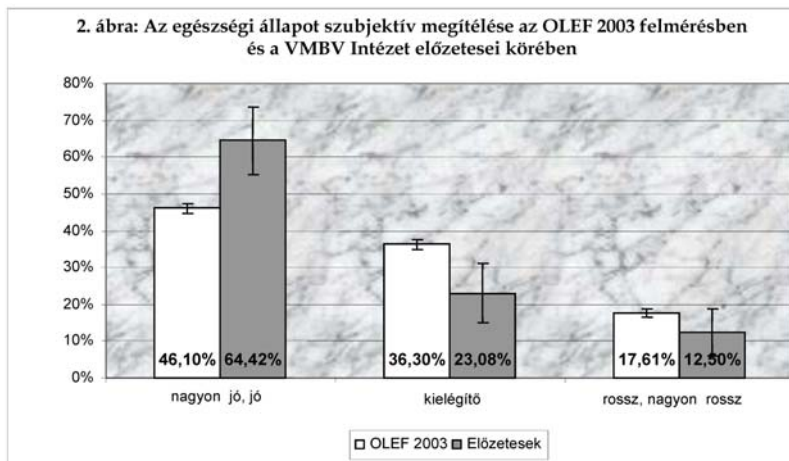
Ezt követően vizsgáltuk a börtönkörülmények hatását az egészségi állapot szubjektív megítélésére. Az öt válaszlehetőség mentén mértük, hogy a fogvatartottak miként vélekednek egészségi állapotukról a börtönbe kerülésük után, majd ezt összevetettük a börtön előtti időszak szubjektív megítélésével. Így felére csökkent azok száma, akik szerint nagyon jó az egészségi állapotuk (15,4%), másfélszeresére emelkedett az egészség „rossz” (14,4%) és „nagyon rossz” (5,8%) megítélése; ugyanakkor majdnem kétszer annyian gondolták kielégítőnek egészségüket (39,4%) börtönbe kerülésük előtti állapotukhoz képest. Összességében a börtönbe kerülés utáni egészségi állapot szubjektív megítélése szignifikánsan (Khi próba, $p=0,0098$) rosszabb lett, mint a bekerülés előtti állapoté.

A VMBV Intézetben fogva tartott előzetesek szubjektív egészségének megítélése meglepően kedvező képet mutat, a börtönbe kerülés előtti időszakra vonatkozó kérdés esetében. (1. táblázat)

1. táblázat: A börtönbe kerülés előtti egészségi állapot szubjektív megítélése

Subjektív egészség	Megítélés gyakorisága
Nagyon jó	31,7% [MT 22,8-40,7]
Jó	32,7% [MT 23,7-41,7]
Kielégítő	23,1 [MT 14,9-31,2]
Rossz	8,6% [MT 3,2-14,1]
Nagyon rossz	3,9% [MT 0,15-7,5]

Ezeket az eredményeket összehasonlítva a hazai népességével (azonos válasz kategóriákat képezve) arra a – számunkra érdekes – megállapításra jutotunk, hogy a fogvatartottak lényegesen jobbnak ítélik meg egészségi állapotukat a börtön előtti időszakra vonatkozóan, mint az ország lakossága. (2. ábra)

Az egészségkárosító szerek használata

A WHO kimutatása szerint hazánk az Európai Unióban a rendszeres dohányzókat tekintve az elsők között található. (WHO/Europe, 2009) A vizsgált mintánkban is magas volt a dohányzók száma (67,3%), mely az országos átlagot tekintve is kedvezőtlenebb képet mutat; a börtönben kétszer annyian dohányoznak, mint az OLEF 2003 felmérésben résztvevő lakosság. A dohányzási szokások és az iskolai végzettség összefüggéseit elemezve felmérésünkben nem mutatható ki jelentős különbség. Az egészségkárosító szerek használatának gyakoriságában mindhárom szerhasználat esetében (dohány, alkohol, drog) szignifikáns különbségek állapíthatók meg a rendszeres használók és a nem használók körében: míg a dohányzás esetében a dohányzók száma magasabb, addig az alkohol és a kábítószer tekintetében a használatot tagadók vannak többségben, bár feltételezzük, hogy ez utóbbi két kategóriánál nem kaptunk őszinte, valós válaszokat. Ennek ellenére, bevallásuk alapján rendszeres alkoholfogyasztónak számít a fogvatartottak 36,5%-a, amely így is magasabb arányszámot mutat a 2003-as Alkohol- és Drog-epidemiológiai Vizsgálat jelentésében olvasható eredménynél, mely szerint a válaszadók negyedénél többen nyilatkoztak úgy, hogy rendszeresen fogyasztanak alkoholt. (Busa et al, 2004)

Megjegyzendő, hogy igen magas a rendszeres kábítószer-használat gyakorisága is, a vizsgált minta mintegy harmada használ rendszeresen kábítószer; ez négyszer magasabb arányt mutat, mint a hazai populáció körében. (Paksi, 2003)

Az egészségügyi szolgáltatások igénybevétele

A börtönbe kerülés előtti tizenkét hónapra vonatkozóan vizsgáltuk azt, hogy a fogvatartottak milyen gyakran kerestek fel az orvost (házi orvos, üzemorvos, szakorvos, fogorvos), milyen gyakran találkoztak a házi orvos szakasszisztensével, illetve egyéb egészségügyi szakemberrel. Ezen adatokat vetettük össze – az Egészségügyi Alrendszer számítógépes program adatai alapján (orvosi-, szakorvosi rendeléseken való megjelenések száma, ápolói betegellátások száma) – a börtönbeli egészségügyi szolgálathoz való fordulások számával.

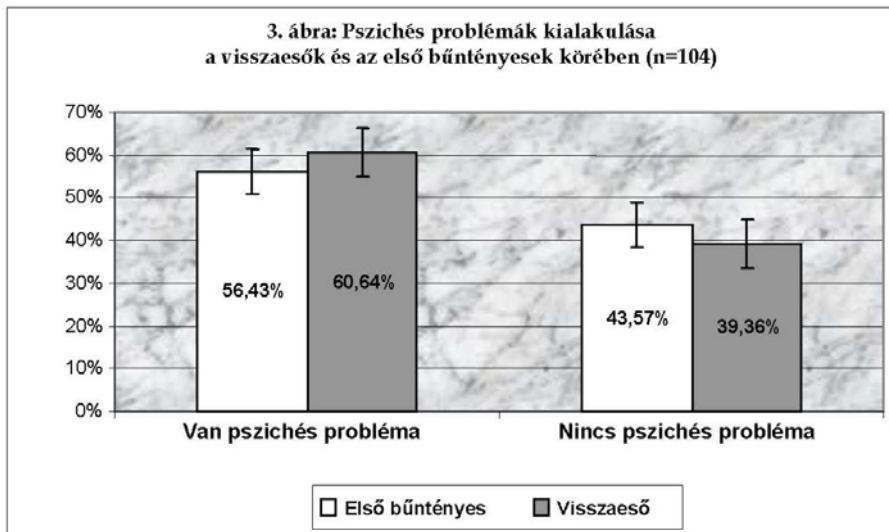
A statisztikák értelmezéséhez fontos adalék, hogy a fogvatartottak a befogadási eljárás keretében kötelező ápolói, majd 72 órán belül orvosi befogadásra esnek át. Így még azok a fogvatartottak is legalább kétszer igénybe vesznek egészségügyi szolgáltatást, akik egyébként nem fordulnának orvoshoz. Megjegyzendő továbbá, hogy az Intézetet valamilyen okból elhagyó fogvatartottak kötelező egészségügyi visszafogadásra esnek át.

Eredményeink alapján az előzetesek börtönbe kerülésük előtti 12 hónapban átlagosan 6,7 esetben [MT 4,62-8,86], a börtönbe kerülés után átlagosan 14,4 esetben [MT 12,53-16,32] vettek igénybe egészségügyi szolgáltatást. A VMBV Intézet előzetesei tehát az elérhető egészségügyi szolgáltatásokat – az átlagosan börtönben töltött öt és fél hónap alatt – kétszer gyakrabban vették igénybe, mint a börtönbe kerülésük előtti 12 hónapban; a különbség szignifikáns (T-próba, $p < 0,01$).

A VMBV Intézetben megemelkedett egészségügyi ellátások igénybevételének egy része abból is adódhat, hogy a kiszolgáltatottabb réteg bízik egészségé javulásában. Ugyanakkor a pszichés problémák is jelentősen megemelkednek az Intézetben tartózkodás ideje alatt, mely szintén növelheti az egészségügyi szolgáltatások igénybevételének számát.

A pszichés problémák kialakulása

A pszichés problémák kialakulásának gyakoriságát a figyelem, az alvási nehézségek, a feszültség, a problémákkal való megküzdési képesség, a depresszió, lehangoltság és az egyén értéktelenség érzésének dimenzióiban vizsgáltuk. Vizsgálatunkban – az előzetesen fogvatartottak börtönbe kerülésének megoszlását tekintve – 47 fő visszaeső és 57 fő első büntényes fogvatartott vett részt. Nem várt módon a visszaesők között gyakrabban alakult ki valamilyen pszichés teher, mint az első büntényesek esetében, bár a különbség nem tekinthető jelentősnek (Khi-négyzet próba, $p=0,289$). Mindkét csoporton belül azonban jelentősen többen vannak a pszichés problémákkal rendelkezők, a pszichés problémákkal nem rendelkezőkhöz képest. (3. ábra)

Mindkét csoport – első büntényesek, visszaesők – tagjainak kétharmada alvással és depresszióval, lehangoltsággal kapcsolatos problémát jelzett, a visszaesők mintegy 75%-ának jelentett problémát a feszültség érzése.

Depriváció

Több nemzetközi és hazai jelentés, tanulmány megfogalmazta már, hogy a deprivált státusz egészségkárosító hatású. Egy hazai vizsgálat szerint a lehangosultabban egészség-betegség összefüggést befolyásoló tényező a depriváció. A depriváció leginkább a jövedelem és az iskolázottság tekintetében meghatározó. A roma népcsoport az átlagnál kedvezőtlenebb helyzetben van az egészség-esélyeket illetően. (Kovács, 2006)

Jelen kutatásunkban deprivált státuszúnak tekintettük azon előzeteseket, akiknél a következő kategóriák közül legalább négy fennállt: létminimum alatti jövedelem, szükséglakásban élés vagy hajléktalanság, munkanélküliség, két- vagy több krónikus betegség, a rendszeres alkoholfogyasztás, dohányzás és kábítószer-használat. Ez alapján deprivált státuszúnak bizonyult a vizsgált minta 44,23%-a. További veszélyeztető faktorként értékeltük a három vagy több gyermeket nevelőket, a falvakban élőket, a legfeljebb 8 általános iskolai végzettségűeket és a szakképesítéssel nem rendelkezőket. Amennyiben az összes felsorolt (11) faktor közül egyszerre legalább négy jelen volt, depriváció által veszélyeztetettnek neveztük az egyént; ez utóbbi kategorizáció alapján az előzetes fogvatartottak 55,8%-a volt ide sorolandó.

Következtetések

Az előzetes fogvatartottak egészségmagatartása összességében kedvezőtlenebb képet mutat, mint a lakosságé, ezért a börtönegészségügy fontos feladata a fogvatartottak egészségének javítása. A fogvatartottak szubjektív egészségi állapotának, életmódjának, szociális hátterének, az egészségügyi szolgáltatások igénybevételének feltérképezése hozzásegíthet az ellátásuk során felmerülő problémák kezelésére, egységesítésére. Mivel a fogvatartottak jelentős része depriváció által veszélyeztetett, ellátásuk, egészségük megtartása, egészségmagatartásuk fejlesztése kiemelt feladat (kellene, hogy legyen) a börtönökben. A börtönegészségügy feladata tehát a fogvatartottak egészségi állapotának javítása, a további egészségkárosodások megakadályozása, a helyes magatartásformák megismertetése és elsajátíttatása, ezzel is segítve őket a társadalmi visszailleszkedésben. (Moeller et al, 2007)

Kutatásunk eredményeit a gyakorlatban – átlagos börtönkörülmények között – az elsődleges és a másodlagos prevenció területén lehet alkalmazni. A sikeres magatartásbefolyásolás alapos anamnézis-felvételt igényel a fogvatartottak körében. Célzott egészségfejlesztő, egészségnevelő programokkal csökkenteni lehet a káros magatartásformák gyakoriságát. Véleményünk szerint – a különböző egészségre ártalmas szokások, hajlamosító tényezők szétválasztásával – a fogvatartottakat homogén csoportokra osztva hatékonyabban lehet az attitűdjük megváltoztatására készíteni, mint nagy létszámú, heterogén csoportban. Fontos, hogy a programba bevont fogvatartottakat úgy kell irányítani, hogy aktív résztvevői legyenek a foglalkozásoknak. Az egészségmagatartás megfelelő irányba való terelése közben különös figyelemmel kell lenni arra, hogy a fogvatartottak megőrizhessék autonómiájukat, a programot ne tartásák kényszernek, hanem önmaguktól érezzék rá a kívánatos magatartásformák előnyeire, és sajátítsák el azokat. Az egészségfejlesztésbe a börtön személyzetét és más, külső szakértőket is be kell vonni. A többszörösen hátrányos helyzetű egyének egészségmagatartásának fejlesztése – ha azt megfelelően előkészített és kidolgozott tematika szerint végzik – eredményes lehet a káros te-

vékenységek, ártalmak csökkentésében. (Gyukits, Sándor, 2003) A jól működő börtönegészségügyi szolgálat egyaránt hasznos a társadalom, a fogvatartottak és a személyzet számára. (Moeller et al, 2007)

Irodalomjegyzék

- Busa Csilla et al. (2004): *Drogfogyasztás a populációban*. In: Jelentés a magyarországi kábítószerhelyzetről, 2004. (Szerk. Nyírády Adrienn, Felvinczi Katalin.) Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium, Budapest. 32-42.
- Condon, L. et al. (2007): *Users' views of prison health services: a qualitative study*. Journal of Advanced Nursing, Volume 58, Number 3, 216-226.
- Gyukits György – Sándor Imola (2003): *A romák egészségvédelmét szolgáló oktatási program a Dzsumbujban*. Lege Artis Medicinae, 13. 1. 85-87.
- Kovács Katalin (2006): *Egészség-esélyek*. Központi Statisztikai Hivatal Népeség tudományi Kutatóintézete, Budapest. (Műhelytanulmányok 5.)
- Lebujos Imre (2006): *Az előzetesen letartóztatottak pszichés problémái, különös tekintettel a deprivációkra*. Börtönügyi Szemle, XXV. évf. 2. szám, 65-84.
- Moeller, Lars et al. (2007): *Health in prison*. A WHO guide to the essentials in prison health. WHO Regional Office Europe.
- Paksi Borbála (2003): *A drogfogyasztás prevalencia értékei*. In: Jelentés a magyarországi kábítószerhelyzetről, 2003. (Szerk. Ritter Ildikó, Felvinczi Katalin.) Gyermek-, Ifjúsági és Sportminisztérium, Budapest. 53-72.
- Stewart, K. (2007): *Oral health of Brixton remand prison*. British Dental Journal, 202. 86-87. WHO/Europe, European HFA Database, January 2009. – <http://data.euro.who.int/hfad/> [Letöltés: 2009. március 25.]

Borgulya Zoltán

A fogvatartottakkal közvetlenül foglalkozó személyi állomány mentálhigiénés megerősítése a munkavégzés eredményességének érdekében

A projekt célkitűzései

A projekt célkitűzései közé tartozott egy kiterjedt képzési program megvalósítása, amely egy komplex fejlesztési stratégia része, hogy az segítse a büntetés-végrehajtás egyes szakmai feladatainak – szociális tevékenység, kezelés, személyiség-fejlesztés, nevelés, oktatás-képzés – ellátását a fogvatartottak reszocializációjának és társadalmi reintegrációjának eredményesebbé tételével azáltal, hogy a személyi állományt támogatjuk, illetve vonjuk be foglalkozásainkba, képzéseinkbe, tréningjeinkbe.

Rendkívül fontos, hogy a hazai börtönökben dolgozó, a fogvatartottak nevelését, kezelését végző „szociális szakemberek” mentális egészsége fennmaradjon, szakmai képzettségük, tudásuk bővüljön annak érdekében, hogy feladataikat minél hatékonyabban, szakmai szempontból magas színvonalon legyenek képesek végrehajtani. Másfelől megközelítve a kérdést: a szakterületükön megfelelő felkészültséget mutató szakemberek feladatellátásához, intrapszichés motiváltságuk fenntartásához, továbbfejlődésükhöz elengedhetetlen a szakmai irányultságú képzésük-oktatásuk, pszichológiai-mentálhigiénés irányultságú, támogató – tréning-jellegű – foglalkoztatásuk. Ez alapfeltétele a szakmai szempontból sikeres és eredményes működésüknek, tevékenységüknek. A projektben megvalósuló tréningek azt szolgálták, hogy a közvetlenül a fogvatartottakkal foglalkozó szakemberek képesek legyenek a foglalkozások során elsajátított ismereteket, tudásanyagot, illetve módszereket bevonni munkájukba. A programban megvalósuló képzések, tréningek eredményeként olyan tudás birtokába kerülhettek a büntetés-végrehajtási szakemberek, amely a szakmai felkészültségük fejlesztésén túl a büntetés-végrehajtási tevékenység színvonalát is emelte.

A projekt a Pálhalmi Országos Bv. Intézetben zajlott, közvetlen célcsoportja a fogvatartottak kezelésével, személyiségfejlesztésével foglalkozó nevelői, nevelőtisztai, szociális előadói, felügyelői állomány volt, valamint az elítéltek oktatását, képzését végző pedagógusok. A börtönben dolgozó szakemberek közül ők azok, akiknek feladata a mi általunk is megfogalmazott, kívánt cél megvalósítása, azaz a mindenkori fogvatartotti populáció esetében az olyan változások elérése, melynek eredményeként esélyeik jelentősen javulnak a társadalmi reintegrációs, illetve a munkaerő-piaci beilleszkedést adaptáló folyamatban.

A projekt egyik közvetlen célja az volt, hogy a büntetés-végrehajtási nevelők alkalmassá váljanak arra, hogy az eddiginél hatékonyabban tudják előmozdítani az elítéltek ismereteinek bővítését. Ezt a projekt során megvalósult

tréningek, esetmegbeszélések szolgálták. Elvárt eredmény volt továbbá a projekt során, hogy a szakemberek olyan foglalkozásokat szervezzenek, melyekkel segítik az elítélteket abban, hogy a szabadulás utáni beilleszkedést gátló tényezőket könnyebben fel tudják dolgozni. Képesek legyenek a szabadulók önálló álláskeresésre, kerüljék el a hajléktalanság, a munkanélküliség okozta válsághelyzeteket, ismerjék meg saját képességeiket, lehetőségeiket. Távlati célkitűzésünk, hogy a büntetésüket töltő elítéltek a programunk segítségével olyan személyiség-rekonstrukciós változáson menjenek keresztül, melynek eredményeként eséllyel induljanak szabadulásukat követően a munkaerőpiacon, és képesek legyenek visszailleszkedni a társadalomba.

A program közvetett célcsoportjaként tehát a jogerős büntetésüket töltő elítélteket jelölhetjük meg, illetve családtagjaikat, akikre hatással van a szabaduló azon a szinten, hogy talál-e munkát, illetve újra a könnyű pénzszerzés útjára lép-e, tehát ismét bűnelkövetővé válik.

Ezen a ponton az elérhető társadalmi elégedettséget sem hagyhatjuk figyelmen kívül: amennyiben kevesebb a bűnelkövető, a bűncselekmények száma is csökkenni fog.

A projektet végrehajtó szervezet fő tevékenységei

Cégünket, a Humán-Pszicho 2002 Kht.-t 2002-ben alapítottuk, székhelyünk Dunaújvárosban található, ahol tanintézményünket, a Pannon Oktatási Központot is működtetjük. Társaságunk fő tevékenységi köre az antiszociális magatartású, illetve disszociális személyiségzavarral rendelkező fogvatartottak, valamint az alacsony iskolai végzettséggel, esetleg az írás-olvasás készségével nem rendelkező fokozottan hátrányos helyzetű roma, illetve magyar anyanyelvű tanulók oktatása, nevelése, képzése. Társaságunk látja el a Pannon Oktatási Központ fenntartását, amely 2003-ban kezdte meg intézményi működését iskolaként. A 2003/2004. tanévben általános iskolaként, a következő (2004/2005) tanévtől kezdődően többcélú intézményként működött. Munkánkat jelentős mértékben segíti a büntetés-végrehajtás területén szerzett több évtizedes szakmai-speciális oktatási, nevelési tapasztalat. Hivatásunk alapvető célja az alacsony iskolázottságú emberek, bűnelkövetők, antiszociális magatartású, esetenként kriminális személyek gazdasági és ezzel egyetemben társadalmi felemelkedésének segítése, helyzetük gyökeres megváltoztatása. Részben magasabb iskolázottsági, illetve képzettségi szintre juttatásukkal, részben a személyiségük terápiás újrendezésével, személyiség-rekonstrukciós törekvésekkel. Ezen prevenciós és rehabilitációs tevékenységeken belül speciális pszichológiai és gyógypedagógiai módszerekkel segítjük a sérült és hátrányos helyzetű személyeket a reintegrációs folyamatban. Hisszük, hogy jelentős szerepet töltünk be a munkaerőpiacon, a hátrányos helyzetű rétegek felzárkóztatásában, kezelésében és képzésében, s ezáltal foglalkoztatásuk elősegítésében, illetve az ehhez kötődő, kapcsolódó szolgáltatások nyújtásában.

A különböző szintű oktatási-kutatási feladatokon túl társaságunk tevékenységei közé tartozik még a munkaerő-közvetítés, humán-egészségügyi ellátás, szociális tevékenységek, gyermek- és ifjúságvédelem, emberi- és állampolgári jogok védelme, közoktatási intézmény fenntartása és működtetése, mely területeken szakembergárdánk nagy tapasztalatra tett szert. Jelenleg az ország kilenc büntetés-végrehajtási intézményével vagyunk munkakapcsolatban. Terveink között szerepel új telephelyek létrehozása, az egyes intézmények közötti átjárhatóság biztosítása, az anyagi háttérbázis megőrzése, az iskolarendszeren kívüli képzés biztosítása, színesítve és szélesítve ezzel tevékenységi körünket, emelve társaságunk szakmai színvonalát, elősegítve a fejlesztési folyamatok megindulását. A kutatások eredményeként a képzési ellátást az igényekhez jobban igazítva szeretnénk megvalósítani, hogy a képzések hatékonyabban szolgálják nemcsak térségünk, de az egész ország munkaerő-piaci helyzetének javulását, elősegítve a felzárkózást az európai unió elvárásaihoz, fokozott figyelemmel a társadalmilag és etnikailag hátrányos helyzetű rétegekre, a fiatal és a női munkaerőre, legyen szó akár munkavállalókról, akár vállalkozásokról, munkaadókról. Több sikeres pályázatot nyújtottuk be ez idáig a büntetés-végrehajtási intézetekben jogerős szabadságvesztésüket töltő fogvatartottak rehabilitációjával kapcsolatban, melynek során hangsúlyt fektettünk az oktatáson, képzésen kívül a személyiség terápiais újrarendezésére is. Mottónk: „A világ helyzete sohasem reménytelen, mert nem azokon múlik, akik nem hisznek az életben, hanem azokon, akik hisznek benne.”

A személyi állomány mentálhigiénés támogatásának szükségessége

Beadott pályázatunk egy kiterjedt képzési projekt megvalósításának tervezete volt, mely – mint már említettük – egy komplex fejlesztési stratégia részét képezi, tehát nem egy izolált, egyszeri tevékenységi terv.

Alapvető problémát, hiányosságot jelent hazánkban a költségvetési intézmények számára a saját dolgozóik, munkavállalóik képzése, készségfejlesztése, illetve a szociális szférában dolgozó szakemberek számára a szakmai továbbfejlődést szolgáló, valamint a kiégést megelőző továbbképzési formák – tréningek – szervezése, mentálhigiénés szolgáltatások nyújtása, biztosítása. Ennek oka esetenként lehet az alapvető szakmai hiányosság, képzetlenség, de többnyire az ehhez szükséges forrásokat nem tudják az intézmények előteremteni. A hiányzó források biztosításához egyes pályázatok szerencsére jelentős segítséget nyújtanak.

Ahhoz, hogy valós esélyt tudjunk nyújtani a szabadságvesztésüket töltő fogvatartotti populáció számára a társadalmi reintegrációjukhoz, hogy a börtönből szabadultak a munkaerő-piaci adaptációban eséllyel indulhassanak, jól képzett, a szakmai tudást tekintve stabil képességekkel, készségekkel bíró, pszichésen stabil (szak)emberekre lenne szükség. Az, hogy ez a folyamat sikeres legyen, ösztársadalmi érdek, hiszen mind a közbiztonság, mind a krimi-

nalitás csökkenése mindannyiunk közös érdeke, szintúgy az egész társadalom elvárása, hogy az aktuálisan inaktív, de egészségügyi szempontból munkaképes elítéltek szabadulásuk után minél nagyobb számban munkavállalókká váljanak.

Minden tekintetben motivált és szakképzett szakembergárdára van szükség ahhoz a büntetés-végrehajtási intézetekben, hogy az a fogvatartási időkelet, mely látszólag haszontalan és gazdaságtalan, tartalommal és értelmes tevékenységgel töltődjön fel. Köztudott, hogy a társadalmi felemelkedés, a munkavállalói körbe való integráció elengedhetetlen feltétele a tudás, a képzettség, azon szakmai ismeretek megléte, mely az adaptációs folyamathoz – elhelyezkedési időszak – szükséges, illetve a munkafolyamat ellátásához nélkülözhetetlen. Természetesen ehhez a fogvatartottak oktatásba, képzésbe való bevonása, érdekeltté tétele szükséges, valamint az elítéltek teljesítmény-orientációjának javítása, a nevelői hatás – mint személyiség-fejlesztő és személyiség-rekonstrukciós törekvés.

A börtönökben történő szakirányú tevékenység – oktatás, képzés, munkaerő-piaci tréning stb. – során feltétlenül figyelembe kell vennünk azt a pedagógiai, pszichológiai törvényszerűséget, mely szerint a prevenció, a rehabilitáció és a kezelés, utógondozás szerves egységet kell, hogy alkosson az adott egyén mentális egészsége, valamint a tudás gyakorlatra történő átvihetősége érdekében. Ennek következtében a büntetés-végrehajtásban közvetlenül a fogvatartottakkal foglalkozó szakembergárdára – „szociális szakemberekre” – rendkívül jelentős szakmai feladat, munka és felelősség hárul, melyet csak egy jól képzett és mentálisan egészséges, stabil személyi állomány, csapat képes megvalósítani. Minden bizonnyal javítaná a büntetés-végrehajtási szervezet személyi állományának foglalkoztatását, ha a képzés során a mentális regresszióban szenvedő munkavállaló személyek preventív, megelőző tréningekkel, mentálhigiénés kezelések útján visszaszereznék motivációjukat a feladatellátás tekintetében, és kevesebben választanák lehetőségként a szolgálati nyugellátást idő előtt. Az e téren felmerülő problémák (finanszírozás, vállalkozási kedv stb.) kezelhetők lennének egy tudatos és egymásra épülő képzési program megvalósításával. A büntetés-végrehajtáson belül is mindenképpen szükség van innovatív, potenciálisan növekedés-orientált szemléletű vállalkozásokra, teamekre.

A projekt tevékenységeinek bemutatása

A büntetés általános céljához kapcsolódóan a szabadságvesztés végrehajtásának fő célja a speciális prevenció realizálása azáltal, hogy a kriminális személy – az elkövető – társadalmi reintegrációját segíti elő. Ezt a folyamatot a fogvatartottakkal közvetlenül foglalkozó személyi állománynak – a büntetés-végrehajtás „szociális” és pedagógiai szakembereinek – kell végrehajtania.

Ezen állomány létszámának igazodnia kell a fogvatartottak létszámához és összetételéhez. Magyarországon a személyi állomány egy-egy tagjának 50-60, esetenként 80-90 fogvatartottal kell foglalkoznia. Ilyen körülmények között kevés lehetőség jut az egyéni törődésre, a differenciációra, ellenben rendkívül

nagy a veszélye a kiégésnek, amely akkor alakul ki – főként a „szociális szférában” dolgozó büntetés-végrehajtási szakemberek esetében –, ha a krónikus érzelmi megterhelés és stressz során fizikai, s főként mentális kimerülés következik be. Ez jelentkezhethet a reménytelenség és inkompetencia érzésével. A kezdeti reményteljes időszakot a stagnálás fázisa követi, majd a személy az emberi problémákra közönnnyel reagál. Ez esetben az egyik legalkalmasabb módszer a beavatkozásra, prevencióra a tréning, amely alkalmával a személy megélheti az én-azonosság növelésének élményét, segít kialakítani a toleranciát, az elfogadást. A résztvevők új konfliktuskezelő stratégiát ismerhetnek meg, amelyet saját gyakorlatukban is felhasználhatnak, annál is inkább, hiszen a halmozottan hátrányos helyzetű személyekkel való foglalkozás számos problémát vet fel a számukra. Szükséges lehet a szakemberek közötti rendszeres tapasztalatcsere, esetmegbeszélés, szupervízió, illetve a kezelési folyamatok egymásra építése, így a társadalmi folyamatokra dinamikusan reagáló strukturált speciális rendszer kiépítése lényeges elem.

A szakemberek egyetértenek abban, hogy a fogvatartotti populáció túlnyomó többsége a szocializációs folyamat defektusai okán kerül a büntetés-végrehajtás keretei közé. A felfelé vezető út kezdeti lépése az oktatáson-képzésen keresztül vezethet, melynek során olyan tudásra, gazdaságilag hasznos ismeretekre tesz szert az egyén, amellyel eséllyel indulhat a munkaerő-piacon. Hiszen a tartós adaptációt csak így lehet megvalósítani; az erre való felkészítést, kezelést pedig csak egy jól képzett, szociálisan érzékeny szakembergárda vezetheti és irányíthatja. Úgy gondoljuk, hogy még jelentősebb segítség lehet ebben a folyamatban, ha azt a tudást, ismeretanyagot, amelyet megszereztünk tevékenységeink, munkánk során, átadjuk a büntetés-végrehajtási szakembereknek, hogy hasznosíthassák saját szakmai tevékenységeikben.

A Pálhalmi Országos Bv. Intézetben megvalósított pályázati projekt foglalkozásai 2008 júniusa és 2008 novembere zajlottak le. A pályázatban összesen száz fő képzését vállaltuk – ezt teljesítettük is –, a résztvevők közel háromnegyede a fogvatartottakkal közvetlenül foglalkozó személyi állományból került ki.

A projekt a következő modulokból állt:

- mentálhigiénés tanácsadás,
- kiégést megelőző és személyiségfejlesztő tréning,
- munkaerő-piaci és pályaorientációs tréning,
- önismeret,
- konfliktuskezelés,
- esetmegbeszélés,
- szupervízió.

A fenti modulok tartalmának részletes kifejtésére nincs módunk, közülük a munkaerő-piaci és pályaorientációs tréning bővebb magyarázatot kíván: miért is tartottuk szükségesnek ennek a tréningnek a megtartását. A célunk az volt, hogy a büntetés-végrehajtási szakemberek – a projekt-foglalkozásokon megszerzett ismereteiken keresztül – képessé tegyék a fogvatartottakat az önálló álláskeresésre. Ez a modul nemcsak ismereteket (álláslehetőségek felkuta-

tása, az állás elnyerésének technikái, önéletrajz-írás stb.) nyújtott, hanem a résztvevők önismeretét és kommunikációját is fejlesztette.

A képzésben részesült szakemberek kaptak egy tanúsítványt a teljes projekt elvégzéséről, melyen szerepelt a modulok neve, ennek megfelelően a résztvevők „munkaerő-piaci és reintegrációs folyamatot segítő szakemberré” váltak.

A megvalósított program eredményei, hatásai

A projektnek közvetve a büntetés-végrehajtási szervezet egészére nézve pozitív hatásai vannak. Ezek jelentkeznek a régióban, de – mivel a Pálhalmi Országos Bv. Intézet feladatellátását tekintve országos letöltő intézet – a régió túl az ország egész területét tekintve a szabaduló fogvatartottak munkaerő-piacon induló esélyei, illetve reintegrációs törekvéseik valós lehetőségei jelentősen növekednek.

A foglalkozások – tréningek – és képzések biztosítják a büntetés-végrehajtási szakemberek ismeretanyagában, illetve mentálhigiénés státuszában, állapotában azon pozitív változásokat, illetve fejlődést, mely biztosítékot jelent a közvetett célcsoport – fogvatartottak – tekintetében is a kívánt eredmény, változás elérésében. Így a büntetés-végrehajtás (mint szervezet) működése is hatékonyabbá válhat; fő célját, feladatát tekintve – az elítéltek visszahelyezése a civil társadalomba úgy, hogy lehetőleg tartózkodjanak a bűnismétléstől – nagyobb eséllyel érheti el a kívánt hatást. Ehhez azonban a fogvatartotti populáció körében kell azokat a kívánt eredményeket produkálni, vagyis a személyiségszerkezetben olyan változásokat elindítani, illetve a fogvatartottak tudásában, ismeretanyagában, képzettségében jelentős mértékű bővülést, fejlődést elérni, ami biztosíthatja a siker lehetőségét.

Köztudott, hogy a társadalmi felemelkedés elengedhetetlen feltétele a tudás, a szakmai ismeretek elsajátítása, amelyek szervesen illeszkednek a mai modern gazdasági struktúrához, a munkaerő-piaci elvárásokhoz. Ez a követelményrendszer az egész országot tekintve egyöntetű, így a fogvatartottak bármely intézetből szabadulnak is, egyazon változáson kell, hogy keresztülmenjenek. Az intézetek szakmai hatásmechanizmusának egységesnek kell lenniük tehát, e tekintetben különösen fontos, hogy az országos letöltő intézetek hasonló hatásokat közvetítsenek.

A program eredményeinek fenntarthatósága

A projekt fenntarthatóságának alapvető feltétele, hogy a résztvevők, a büntetés-végrehajtási szakemberek – vezetők – saját tapasztalataikra építve ismerjék meg a program nyújtotta előnyöket, az esetlegesen változtatást igénylő pontokat, részeket pedig közös egyeztetés követően dolgozzuk át. Ennek – a visszajelzés – hatékonyságát, pontosságát a saját, büntetés-végrehajtási intézetben dolgozó, oktató pedagógusaink a programokon történő részvételével fokozni tudjuk, illetve ki tudjuk használni a képzések, tréningek nyújtotta előnyöket, és ezáltal is növelhetjük munkatársaink feladatellátásának, tevékenységének hatékonyságát. A projektben résztvevő szakembergárda a jövőben is rendelkezésre fog állni, és biztosítja a következő programok megvalósulását.

A projektünk eredményeinek további hasznosítását, továbbgondolását két fázisban képzeljük el. Egyrészt a börtönoktatási feladatainkban kívánjuk hasznosítani, hiszen a fogvatartottak oktatása-képzése során egyforma hangsúlyt kell fektetnünk az ismeretanyag átadására, a tulajdonképpeni oktatásra, valamint a nevelésre, a személyiség alakítására, formálására és az egyének felkészítésére a szabadulás utáni életre, tehát a reszocializációs tevékenységnek ugyanolyan fontos szerepet kell biztosítani a folyamatban, mint a tanításnak. Ezért a telephelyeinken – más büntetés-végrehajtási intézetekben – oktatást-nevelést végző pedagógusaink részére is meg kívánjuk hirdetni a programunkat, ezzel is növelve tevékenységünk hatékonyságát, illetve javítva pedagógusaink mentális felkészültségét.

Programunk sikere esetén a többi büntetés-végrehajtási intézetben is folytatni kívánjuk munkánkat, a közvetlenül a fogvatartottakkal foglalkozó szakemberek tréningjét, képzését.

Mind a prevenció, mind a beavatkozás, a reszocializáció szempontjából irányadó az a gondolat, mely szerint: Ha a körülmények formálják az embert, akkor a körülményeket kell emberibbé tenni, formálni.

A csoportmunka tapasztalatai

A büntetés-végrehajtási rendszerek legfőbb, kiemelt alapértéke maga a személyi állomány, amely a rendszer hatékony működésének legfontosabb forrása és elengedhetetlen feltétele. A személyi állományra – különösen közvetlenül a fogvatartottakkal foglalkozó szakemberekre – meghatározó szerep hárul a büntetés-végrehajtás alapvető feladatrendszerének megvalósításában, a fogvatartotti állomány reszocializációjának, reintegrációs feladatrendszerének sikeres megvalósításában. Mindezeket a feladatokat csak egy jól képzett és mentálisan egészséges stabil személyi állomány, csapat képes megvalósítani. A személyi állomány szemléletváltoztatása elengedhetetlen abban a kérdésben, hogy megértsük azt a tényt, hogy csak a fogvatartotti állománnyal együttműködve lehet elérnünk azon változásokat, a feladatellátás eredményességét növelve, melyek az alapvető célkitűzéseink.

Ez a program, mely „A társadalmi befogadás elősegítése a szociális területen dolgozó szakemberek képzésével” című pályázati kiírás számára készült, volt hivatott elősegíteni a büntetés-végrehajtási szakemberek mentálhigiénés megsegítését annak érdekében, hogy feladatukat még hatékonyabban tudják ellátni. Esetükben a munkakörnyezet lehangoló jellege, továbbá az, hogy a munkafolyamatot előrevivő sikerélmények sok esetben nem közvetlenül jelentkeznek, negatív hatással van a motivációs bázisra. Amire, valljuk meg, komoly szükség van a további eredményes munkavégzéshez, illetve ahhoz, hogy a területen dolgozó szakképzett és tapasztalt szakembergárdát képes legyen megtartani a büntetés-végrehajtás, hiszen ettől függ az az alapvető, a társadalmi szempontból mindenkit érintő célkitűzés, miszerint a büntetés-végrehajtási intézetek minél több olyan személyt legyenek képesek „szabadítani”, akik esetében nem áll fenn a bűnismétlés veszélye, ezáltal pedig javuljon a közbiztonság.

A fent említett okok miatt a büntetés-végrehajtási szervezetnél viszonylag jelentős a pályaelhagyók aránya, vagy a fluktuáció, illetve azok száma is növekszik, akik feltételezhetően a munkakörnyezet miatti kiégés, a motiváció kiürülése okán hamar, idő előtt elveszítik munkaképességüket, és főként pszichés okoktól nyugállományba vonulnak. Így pedig szinte folyamatosan csökken a jelentős tapasztalatokkal bíró, rutinos szakembergárda, azok száma, akik hatékonyan képesek ellátni ezt a társadalmi szempontból fontos hivatást. Programunk ezen a problémán is szeretett volna javítani.

A projekt megvalósítása során azt tapasztaltuk – a trénerek, a lebonyolítást felügyelő szakmai vezető és büntetés-végrehajtási intézet vezetői is –, hogy a résztvevők igen motiváltak voltak a programsorozat sikeres megvalósításában, így annak aktív részeseivé váltak. Ebből következően minden alkalommal pontosan, a meghirdetett kezdési időpontban jelentek meg, „igazolatlan”, indokolatlan hiányzások sem akadályozták az adott foglalkozásokat, képzéseket vezető trénereket a csoportalakításban, a megfelelő és elképzelt tréningtípusok levezetésében. Természetes és érthető okokból a bevezető időszakban, a ráhangolódás fázisában – az ún. „bemelegítő” gyakorlatok, foglalkozások során – a csoporttagok, a résztvevők kissé tartózkodóak, visszafogottak voltak, nehezen tudtak egymás előtt megnyílni, illetve megnyilatkozni. Ami talán teljes mértékben érthető ez esetben, ha tudjuk, hogy a számukra a megszokott közeg a büntetés-végrehajtás zárt, kissé merev, a katonai hierarchián alapuló világa, amelyben kevésbé jelenik meg a mindennapi feladatellátás során a személyes szféra, az érzések, érzelmek dimenziója. Ehhez még az is hozzájárul, hogy – a résztvevők elmondása szerint, amit az intézet vezetése is megerősített – korábban nem voltak ehhez hasonló tréningek, programok. Mindezek ellenére hamar eljutottak a trénerek a csoportok működését irányító szabályok kialakításáig, illetve a humán szerződés-kötésig. A tapasztalatok szerint a kezdeti tartózkodás után hamar megváltozott a tendencia, a polaritás; a csoporttagok teljes mértékben nyitottakká váltak, szívesen beszéltek a munkavégzésüket érintő kérdésekről, de önmagukról, érzelmeikről, érzéseikről is megnyilatkoztak. A „dolgos hétköznapi” gyakorlatával megegyezően a csoportokon belül is megjelentek a munkavégzésben a párok, a kisközösségek, akiknek tagjai a csoportos feladatok során jellemzően együtt igyekeztek maradni, ezzel a jelenséggel a csoportvezetőknek többször kellett foglalkozniuk; ugyanakkor fokozatosan engedett fel a tartózkodó magatartás a csoportfeladatok, szituációs gyakorlatok esetében is.

Az idő előrehaladtával a közös munkát a humor, a jókedv övezte, az oldottság, a szereplés-motiváció jellemezte, a gátlások felszabadulása volt érzékelhető. A közös munka során a dinamizmus volt a legmegfelelőbb jelző, amivel jellemezni lehetett az előrehaladást. A homeosztatiszikus feszültség-mérések-nél komolyabb gátak nem kerültek a felszínre, a résztvevők mindegyike erős, jól áramoltatott énnel vett részt a feladatokban. A csoporttagok folyamatosan betekintést engedtek a csoportvezetőknek intrapszichés valóságukba, belső – érzelmi, emocionális – útjaikba, s kapcsolatépítéseikben a nyitottság, nyíltság, valamint az őszinte megnyilatkozások voltak a dominánsak.

Hamar kialakult a csoportkohézió, az együvé tartozás élménye, amivel tovább lehetett munkálkodni az elérendő célok irányába. Reális, a társaik általi visszacsatolásokban megerősített és elfogadott önértékelés, altruista hozzáállás, asszertív viselkedési attitűd jellemezte a csoporttagok tevékenységét; összességében az érdeklődés, a motiváltság és a pozitív hozzáállás jelentősen segítette az elérendő közös célok érdekében kifejtett eredményes munkát. Jól kitapintható volt, ami a megszokott napi büntetés-végrehajtási munkavégzés során is tapasztalható, hogy az egyébként tartózkodó, introvertált személyek, csoporttagok, az esetenként passzív résztvevők a csoportnyomás hatására megnyíltak, egyre aktívabbak és oldottabbak lettek. Így sok esetben olyan tartalmak kerültek a felszínre, melyek a társak számára eddig rejtve voltak, de ez a feltárulkozás nagyban segítette az adott egyén belső énjének stabilitását, feszültségeinek redukcióját, s mindezen túl a csoportkohézió erősödését a csoporttagok – munkatársak – közötti bizalom erősödésével. Fontos, hogy a megnyilatkozások gyakoriságának emelkedésével párhuzamosan a szerepjátékok során a partnerválasztások esetében is jelentősen aktivizálódtak, magabiztosabbak lettek az egyéb esetben visszahúzódó, instabil személyiségként ismert egyének, ami mindenképpen pozitív prognosztikát sejtet a későbbiekre – jövőbeni munkájukra, munkamotivációjukra – nézve.

Természetesen több alkalommal hozott a csoportmunka olyan folyamatokat a felszínre, aminek következtében el kellett térnie a trénernek az előre kitűzött haladási tervtől, de fontos volt az adott folyamatot megnyugtatóan lezárni, a szálakat elvarrni, hiszen az elsődleges cél, a mentálhigiénés megerősítés a munkavégzés eredményességének érdekében, ezt megkívánta. Az eredményes munkához pedig úgyszintén szükség van a megfelelő csoport-homeosztázis meglétére, az egyensúlyra, stabilitásra.

Szintén érezhető volt a csoportfolyamatok, a csoportmunka során a büntetés-végrehajtás zárt, speciális munkakörülményeinek jellege, ami abban mutatkozott meg leginkább, hogy a résztvevők a kezdeti időszakban szinte folyamatosan megpróbálták „bevinni” a foglalkozásokba a napi munkafolyamatok, konfliktusok egy-egy elemét, amiből arra következtethetünk, hogy az adott személyek életében ez komoly stresszor, szorongáskeltő tényező, persze a csoportfolyamatok szempontjából pedig gát, a továbbhaladást megghiúsító tényező. Szintén pozitív, hogy az idő múlásával ezek a tényezők, gátak csökkentek, egyre kevesebb próbálkozás volt, hogy ezek a szubjektív, a napi munkát érintő problémák, konfliktusok teret kapjanak a csoportmunka során. Mindez mutathatta azt is, hogy a csoportmunka résztvevői képessé váltak azokat megfelelően kezelni, használni a coping-mechanizmusok megfelelő tárházát.

Megfigyelhető volt, hogy az adott büntetés-végrehajtási szakemberek, a célcsoport tagjai igen érzékenyek voltak az emberi, humán megnyilatkozásokra, a személyes konfliktusaik kinyilvánítására, az arról való beszélgetésekre, valamint „egyszerűen az emberi beszélgetésekre”, a pozitív elfogadásra, érintésre. Ez mutatja a napi rutinfeladatok okozta kiegész, fásultság elhatalmasodását, a fáradtság jelenlétét.

A dramatikus játékok során egyöntetűen a csoporttagok komoly motivációja volt a jellemző, igazi „homo ludens”-re illő attitűddel vettek részt a munkában; általános volt a kreatív lélekör, a felszabadultság, ugyanakkor a résztvevők vigyáztak egymás önérzetére, és segítették egymást.

Összegzés, konklúziók

A projekt során valamennyi csoport elvégezte a kitűzött feladatokat, ami önmagában is a program eredményességére utal. A tematikának megfelelő terv szerint haladva folyamatosan egyre érezhetőbb lett a self-dinamikai áramlások felgyorsulása, lerövidültek a reakcióidők, a riposzt-válaszok szinte peregték. Az összegző beszélgetések során pozitív érintések (sztrókok) halmazával búcsúztak a csoporttagok egymástól, valamint a trénerektől.

Úgy vélem: programunk hatékonyan segítette, hogy a büntetés-végrehajtás személyi állománya megőrizze mentális egészségét. Célként fogalmaztuk meg a szervezet – a büntetés-végrehajtás – humán erőforrás-gazdálkodásának javítását, hiszen a jelentős stressz-hatások és a sok esetben lehangoló munkakörnyezet fokozott mértékben hozzájárul a felszínre a szolgálatot teljesítő személyi állomány – különösen a szociális területen dolgozók – kiégését, azaz a „burn out” szindrómát. Ez csökkenti a munkavégzés eredményességét, illetve növeli a szervezettől elvándorlók arányát, a fluktuációt, valamint jelentős mértékben rontja a személyzet lelki egészségét, s hosszú távon a szomatizáció lehetőségét is magában hordozza.

Indirekt hatásként vártuk, illetve várjuk tehát, hogy programunk hatékonyan segítse a büntetés-végrehajtási szervezet humán erőforrás-gazdálkodását. Ez főként úgy valósulhat meg, hogy a pozitív hatásaival – a konfliktuskezelés hatékonyságának növelése, a frusztrációs tolerancia emelése, az asszertivitás javítása, reális önismeret stb. – csökkenti a személyi állományt érő stressz-hatásokat. Ezek a pozitív hatások növelik a feladatellátás sikerességét, ami további sikerélményekhez vezethet, nő az önbecsülés, a külső és belső elismerés s ezáltal a munkavállaló önbizalma is.

Mindez úgy hathat vissza a szervezet aktuális humán erőforrás viszonyaira, hogy csökken a mentális vagy pszichés felkészületlenségből eredő stressz, a bizonytalanságérzés (esetenként félelem, szorongás), a sikertelenség-érzés stb. miatti pályaelhagyók száma.

Ez pedig hozzájárul hosszabb távon a társadalom által is megfogalmazott és jogosan elvárt cél eléréséhez, miszerint a büntetés-végrehajtás zárt falai mögül minél nagyobb arányban szabaduljanak olyan emberek, személyek, akik a fogvatartási idejük alatt pozitív változáson, személyiségrekonstrukción, fejlődésen mentek keresztül az állomány eredményes és hatékony munkájának eredményeképp, és ezt követően a civil társadalom hasznos tagjaivá tudnak válni.

Estók József

A magyar börtönügy arcképcsarnoka

Pauler Tivadar
(1816 – 1886)

*„... az igazságnak elvei mindenütt
ugyanazok, főképp a büntetőjogban.”*

(Pauler Tivadar)

Büntetőjogász, jogbölcsész, egyetemi tanár, az Andrassy-kormányban előbb vallás- és közoktatásügyi miniszter, majd igazságügy-miniszter, néhány évvel később – egészen haláláig – Tisza Kálmán kormányában ismét igazságügy-miniszter. Az első jogászgyűlés elnöke. Az MTA levelező, rendes, később igazgató tagja, másodelnöke, majd tiszteleti tagja. Markovics Mátyás Antal jogtanár unokája, Pauler Gyula történész, országos főlevéltárnok apja, Pauler Ákos filozófus nagyapja, Bogyay Tamás művészettörténész dédapja.

1816. április 9-én született Budán, apja a magyar főhadi kormány alkalmazottja volt, édesanyja Markovics Mátyás Antal egyetemi jogtanár leánya.

Középiskolába a budai főgimnáziumba járt. Mindig kitűnő tanuló volt, így nem meglepő, hogy 1832-ben – 16 évesen – bölcsész, 1836-ban pedig – 20 évesen – jogi doktori oklevelet szerez.

1838-ban a zágrábi kir. akadémián az észjog és a magyar közjog tanárának nevezik ki. 1845-ben a Zágráb megyei törvényszék rendes bírójává választják meg. 1846-ban a pesti kir. egyetem, 1847-ben a gráci cs. kir. egyetem jogtudományi kamarájának a tagja lett. 1847-től –saját kérelmére – a győri kir. jogi akadémián tanár, majd 1848. júliusában nevezik ki a pesti magyar kir. Tudományegyetem rendes tanárává, ahol – többek közt – észjogot, magyar közjogot adott elő. A szabadságharc bukása után állását további intézkedésig ideiglenesen megtarthatta, 1852-ben az ész- és büntetőjog rendes tanárává nevezték ki.

Pauler Tivadar rendíthetetlen akarattal és következetességgel állt ki az általa képviselt és fontosnak tartott nemzeti értékek és érdekek mellett. Ennek és

személyes befolyásának – az egyetemi tanács tagja volt – köszönhető, hogy az egyetem 1860-ban visszanyerte autonómiáját, választási jogát. Jelentős részben az ő érdeme az is, hogy az egyetemen 1861-től teljes körűen visszaállították a magyar tannyelvű oktatást. Munkásságának elismerését jelzi, hogy az 1860/61. és az 1865/66. tanévben az egyetem dékánja lett, míg 1861/62-ben a karok választó gyűlése a rektori teendők ellátásával bízta meg. Ekkor kapja meg a kir. tanácsosi címet is.

1863-ban néhány hónapig a hétszemélyes tábla pótszavazó bírása büntetőügyekben, 1869-től a Kúria legfőbb ítélőosztályára rendes bíróvá nevezik ki, mivel azonban ez az állás összeférhetetlen volt a tanári tevékenységével, arról rövid idő múlva lemond.

1867-ben – a koronázás alkalmával – a király a Lipót-rend lovagkeresztjével tüntette ki. 1870-ben az első magyar jogászgyűlés elnökének választják meg.

Ötvös József halálát követően – Deák Ferenc ajánlására – Andrassy Gyula miniszterelnök felkérésére elvállalja a vallás- és közoktatásügyi miniszteri tisztelet, amelyet 1871. február 10-től 1872. szeptember 4-ig lát el, majd 1872. szeptember 8-tól 1875. március 2-ig három kormányban is az igazságügyi tárcát irányítja. A Bittó-kormány tagjaival együtt ő is megváltik tárcájától, tevékenységéért megkapja a Lipót-rend nagykeresztjét.

Visszatér az egyetemi katedrához, fővárosi, I. kerületi képviselői mandátumát azonban változatlanul megtartja. (1871 és 1886 között – kormánypárti programmal – volt országgyűlési képviselő.) Képviselőként ő az országgyűlési előadója a Perczel Béla minisztersége alatt megszületett – Csemegi Károly nevével jegyzett – büntető törvénykönyvnek.

1876-tól az országos közoktatásügyi tanács elnöki tiszteletet tölti be.

A nyugodt, kiegyensúlyozott életvitelt azonban ismét és végleg feladja, miután közel harminc éven keresztül oktatott különböző egyetemeken, felkérést kap Tisza Kálmán kormányába. 1878. június 30-án végleg elköszön az egyetemtől, az egyetemi hallgatóitól, akiket valósággal lenyűgözött előadásai-val, és 1878. július 1-től 1886. április 30-ig – haláláig – újból az igazságügyi tárcát vezetője lesz.

Pauler Tivadar számos fontos jogszabály kezdeményezője, miniszteri ténykedése alatt kezdődött meg a – büntető törvénykönyv mellett – a magyar polgári törvénykönyv, az új végrehajtási törvény, valamint a rabsegélyező egyletek kötelező megalakításáról szóló miniszteri rendelet előkészítése.

Miniszteri pályafutásának első ciklusában – a végrehajtási szabályok egységes és következetes alkalmazása érdekében – a 696/1874. I. M. sz. rendeletben szabályozta a börtönök felügyeletét. Ennek lényege, hogy a kir. Törvényszékek és járásbíróságok mellett működő fogházak feletti felügyeletet a kir. ügyészekre ruházta az igazgatási teendők ellátásával együtt, míg a járásbírószági fogházaknál e feladatot helyettük a kir. járásbírák végezték. A főfelügyelet a kir. főügyészeket, a legfőbb felügyelet pedig az Igazságügyi Minisztériumot illette meg.

A fogházak gazdasági ügyeinek intézését – 1873. január 1-től – szintén a kir. ügyészek vették át. A fenti rendelet szabályozta részletesen a bírósági fogházak és börtönök működését, a befogadottakkal kapcsolatos teendőket, bánásmódot, az előzetes letartóztatottakkal kapcsolatos kérdéseket, a fegyelmi eljárás szabályait és a fogházi adminisztrációs feladatokat.

Pauler Tivadar miniszteri kinevezésétől kezdve igyekezett minél jelentősebb pénzeszközöket biztosítani a börtönügynek a személyzet létszámának növelésére, a javadalmazás emelésére, a képzésre, a jobb munkakörülményekre és a felszerelés korszerűsítésére, illetve a fogvatartottak elhelyezésének, valláserkölcsei nevelésének, oktatásának, művelődésének és foglalkoztatásának a javítására.

A büntető törvénykönyv hatálybalépését követően a miniszterre és tárcájára a korábbiaknál is nagyobb feladat várt: létre kellett hozni a fokozatos börtönrendszert, amely a magánzárkás intézetek kialakításán túl a korábban nem létező közvetítő- és javítóintézetek, államfogházak létesítését is magában foglalta.

Ki kellett dolgozni a személyzetre, az egyes büntetési nemek végrehajtására, a beutalás rendjére, a büntetőintézetek működésére, működtetésére, a fogvatartottakra, a feltételes szabadságra bocsátásra, a felügyelő bizottságokra vonatkozó szabályokat. E rendelkezések a 2106/1880. I. M. sz. rendeletben és annak mellékleteiben jelentek meg, amelyek részletesen szabályozták a büntetések végrehajtását.

Az új jogintézmények működéséhez szükséges jogszabályi, tárgyi és személyi feltételek megteremtésén túl hozzá kellett fogni a börtönök korszerűsítéséhez, bizonyos területeken pedig folytatni kellett azt, továbbá a büntető törvénykönyv hatályosulása érdekében a férőhelyek számának növeléséhez. Az ezekhez szükséges anyagi forrásokat pedig elő kellett teremteni, ami – ugyanúgy, mint napjainkban – abban az időben is komoly kihívást jelentett az igazságügy-miniszter számára. A parlamenti jegyzőkönyvek tanúsága szerint a költségvetési célok elérése érdekében igencsak szükség volt a miniszter szónoki képességére, meggyőző erejére.

Pauler Tivadar miniszteri tevékenységéhez köthető az 1883-ban alapított és 1884-től működő kis-hartai, továbbá az 1884-ben átadott váci közvetítő intézetek megnyitása, valamint az intézetek szervezetére, a beutalás rendjére vonatkozó szabályok kiadása, amelyek a 11 203/1884. I. M. sz. rendeletben, míg a házszabályok az 55673/1884. I. M. sz. rendeletben láttak napvilágot.

A büntetőkódex és a kihágásokról szóló törvény hatására jelentősen átalakult az egész büntetési rendszer, az ítélkezési gyakorlat, ennek egyik következménye az lett, hogy egyes végrehajtási fokozatokban – mint pl. a fegyház fokozat – olyan mértékben megnőtt a fogvatartottak létszáma, hogy azt a rendelkezésre álló hét intézet férőhelyein már nem lehetett elhelyezni. Az elhelyezési problémák, továbbá a progresszív végrehajtási rendszer működési feltételeinek megteremtése szükségessé tették – ahogy azt már korábban jeleztem – új férőhelyek, intézetek létrehozását.

E probléma részleges megoldását szolgálta – egyebek mellett – az, hogy az 1881. évi LVIII. tc. alapján sor került a szegedi kir. kerületi börtön, az 1884. évi XX. tc. rendelkezései szerint pedig a sopronkőhidai kir. fegyintézet építési munkálatainak beindítására. A szegedi kir. kerületi börtön 1885-ban, a sopronkőhidai kir. fegyintézet pedig 1886-ban fogadta az első beutaltakat.

A fent említett 1884. évi törvénycikk rendelkezései felhatalmazást adtak az igazságügy-miniszternek más fejlesztési lehetőségekre is. Ennek alapján kerülhetett sor a váci, nagyenyedi fegyintézetben magánzárkák, a szamosújvári, lipótvári és az illavai fegyházakban pedig munkatermek kialakítására, illetve megkezdődtek az államfogházak létrehozásával kapcsolatos munkálatok is. A szegedi államfogház 1889-re készült el.

Nyitott kérdés és égetően sürgető feladat volt a fiatalok bűnelkövetőkkel kapcsolatos intézkedések – az intézetek létrehozása, a feladataikat, működésüket meghatározó szabályzatok kidolgozása – megtétele is. Pauler Tivadar alapította meg Közép-Európa első javítóintézetét 1884-ben Aszódon.

Pauler még nem volt harminc éves, amikor bekapcsolódott a Magyar Tudományos Akadémia munkájába. 1845-től levelező tag, 1858-tól rendes tag, 1876-tól igazgató tag, 1885-től tiszteletbeli tag, 1880-1883. között az Akadémia másodelnöke. Akadémiai székfoglalóját az *Alladalom jogalapja* címmel jegyezte. 1881-ben valóságos belső titkos tanácsossá nevezték ki.

1850-ben Toldy Ferencsel közösen megalapította az *Új Magyar Múzeum* c. tudományos folyóiratot.

Kiemelkedő szakirodalmi tevékenysége; jogi értekezései, jogtudományi kézikönyvei az 1840-es évektől kezdve folyamatosan jelentek meg. Néhány közülük: *Az ésjogtudomány fejlődése s jelen állapota* (1845/47.), *Bevezetés az ésjogtanba* (1852.), *Jog- és államtudományok encyclopaediája* (1871.), *Észjogi előtan* (1873.), *Adalékok a hazai jogtudomány történetéhez* (1878.).

Legjelentősebb tudományos munkája a kétkötetes *Büntetőjogtan* (1864.), amely három úrt igyekezett kitölteni a magyar jogtudomány, az igazságszolgáltatás és a jogtudományi képzés rendszerében azzal, hogy jogszabályként, kommentárként és tankönyvként is alkalmazható volt. A *Büntetőjogtan* nemcsak a hazai, hanem a külföldi jogirodalommal foglalkozók számára is alapvető műnek tekinthető, amelyből a külhon jogi és államtudományi irodalma is merített. Pauler Tivadar nagy jelentőségű tudományos munkájáért az Akadémia nagygyűlésétől megkapta a Sztrókay-díjat.

E cikkben Pauler Tivadar emberi nagyságáról is szót kell ejtenünk – tudósi, államférfiúi érdemei mellett.

Kortársai, tanítványai szerint a legmegnyerőbb egyéniségek egyike volt, aki a legkeményebb támadásokra is a higgadtan reagált. A kiegyensúlyozottság és a nyugodt modor mellett a szerénység jellemezte viselkedését és külső megjelenését; az utóbbi alapján nem igazán lehetett emberi, szellemi nagyságára következtetni. Világosan, szabatosan, páratlan tömörséggel beszélt, és fogalmazott. Kiváló szónok és nagyszerű vitapartner volt. A „tisztelt ház” min-

den szegletéből élvezettel hallgatták parlamenti beszédeit, amelyeket a gazdag tartalom, az érvek sorozata, a meggyőző erő és a tökéletes, szinte már művészeknek mondható szerkezeti felépítettség jellemezte. Igazságosnak, kötelességtudónak éppúgy tartották; legendás volt munkabírása, életének utolsó pillanataig dolgozott, irányította a minisztériumban folyó munkát, intézte tárcája ügyeit.

A feltűnést kerülő, a külsőségektől elzárkózó szerény embernek mégis rangos temetést rendezett az akkori kormányzat, koporsójánál százak búcsúztak tőle, és ami Magyarországon addig soha sem fordult elő, a végtisztességet leróni megjelent maga a király is.

„Ritka ember szállt vele sírba. Erről valóban el lehet mondani, hogy lelkében az egyensúlyt nem egy könnyen lehetett megzavarni. Érzelmei mindig az ész korlátai közt maradtak, a szenvedélyt nem ismerte, mert egy perce sem volt, melyben ne tudta volna ellenőrizni magát. Megérdemelte, hogy a magyar nemzet áldást mondjon emlékére, s megérdemelte, hogy koporsóján a nemzet és a király könnye együvé vegyül” – írta a Vasárnapi Újság.

*Pauler Tivadar arcképe a Vasárnapi Újság 1886. május 9-i száma közölte.
A Pauler Tivadar síremlékéről készült fotót Doba Károly készítette.*

Irodalom

- Kabódi Csaba – Lőrincz József – Mezey Barna: *Büntetéstan alapfogalmak*. Bp. Rejtjel Kiadó, 2005. Képviselőházi napló 1881, 1884.
- Király Tibor – Máthé Gábor – Mezey Barna: *A polgári büntetőjog története*. In: *Magyar jogtörténet*. (Szerk. Mezey Barna.) Bp. Osiris Kiadó, 2003. 270-310.
- Megyery István: *A magyar börtönügy és az országos letartóztatási intézetek*. Bp. 1905.
- Országgyűlési almanach*, 1886. Képviselőház. Szerk. Halász Sándor. Bp. 1886. 129-130.
- Pallas Nagy Lexikona*. XIII. kötet. N – P. Bp. 1893. 862-863.
- Szöllősy Oszkár: *Magyar börtönügy*. Bp. 1930.
- Új Magyar Életrajzi Lexikon*. Szerk. Markó László. V. kötet. P – S. Bp. Helikon Kiadó, 2004. 188-189.
- Vasárnapi Újság* 33. évf. 19 sz. (1886. május 9.); 46. évf. 39. sz. (1899. szeptember 24.)

Pekáry László

A bajor büntetés-végrehajtás speciális területe: a szexuális bűncselekményekért elítéltek szociálterápiája

Az elmúlt évben tagja voltam annak a – Márianosztrai Fegyház és Börtön állományából szerveződött – delegációnak, amely a bajor társszerveket látogatta meg. Az ottani büntetés-végrehajtási intézetek általános megismerésén túl figyelmet fordítottunk a *szexuális bűnelkövetők szociálterápiája* témában felmerülő ismeretekre, gyakorlati tapasztalatokra is. Az akkori kérdésfelvetés teremtette meg az alapját egy hosszabb távú együttműködésnek, melynek keretében a téma speciálisabb, részletesebb feldolgozására nyílna lehetőség, s ami módszer-tanilag megalapozná annak *magyarországi bevezetését*. Ennek szellemében és folytatásaként valósult meg, hogy a Bajorországban működő Kaisheimi Büntetés-végrehajtási Intézet meghívására egy ún. „praktikumot” végeztem el 2009 márciusában a jelzett témában. Az említett intézettel szoros szakmai kapcsolata alakult ki a Márianosztrai Fegyház és Börtönnek, melynek eredményeként lehetőség nyílt kölcsönös szakmai tapasztalatcserékre. Reményeink szerint a jövőben is hasonló intenzitással zajlik az együttműködés, s a bajor tapasztalatok minden területen segíthetik a munkánkat.

A szakmai program során a kaisheimi, a Neuburg-herrenwörthi, valamint az aichachi büntetés-végrehajtási intézetek (a továbbiakban: bv. intézet, bv. intézetek) szexuális bűncselekményeket elkövetett elítélteinek terápiás kezelését tanulmányoztam.

Ezúton szeretnék köszönetet mondani két állandó kísérőmnek, *Eva-Maria Koch* asszonynak, a Kaisheimi Bv. Intézet szervezési és kulturális programokért felelős – magyar származású – tisztviselőjének (aki a tolmács szerepét is vállalta) és *Helmuth Bönicsh* úrnak, az intézet szociálterápiás részleg vezető felügyelőjének, akik szervezték és segítették mindennapos programjaimat. Ezen kívül külön köszönet illeti *Rudolf Lang* gazdasági vezetőt és *Karl Koch* biztonsági főosztályvezetőt – az „egyenruhások” parancsnokát –, akik ottlétem háttérét biztosították.

Általános tudnivalók a bajor büntetés-végrehajtásról

A bajor Igazságügyi Minisztérium irányítása alá tartozó bv. intézetek szervezeti felépítése jelentős különbségeket mutat a hazai gyakorlattal szemben. A biztonsági, felügyeleti tevékenységet ellátó személyi állomány „egyenruhás”, mindenki más „tisztviselő”, azaz civil. Az intézetek parancsnokai – vezérigazgatói – és helyettesei jogászok, tisztviselők. Az első helyetteshez tarto-

zik a biztonsági főosztály, melynek tagjai egyenruhások. Ők egyértelműen a biztonságért, a rend fenntartásáért, az intézet területén történő mozgások felügyeletéért, a kísérésekért, előállításokért stb. felelősek; rajtuk kívül a többi dolgozó – orvosok, ápoló személyzet, pszichológusok, pedagógusok stb. – tisztviselő (civil), akik az egészségügyi ellátásban, a foglalkoztatásban, a mindennapos tevékenységek szervezésében, vezetésében, végrehajtásában vesznek részt.

A nagyobb bv. intézetek több esetben 2-4 kisebb intézettel együtt képeznek egy gazdasági egységet, s ezek – gazdaságilag – szinte minden tekintetben ön-ellátóak. A bv. intézetek ugyanakkor egy szervezeti egységbe tartoznak a munkáltatás kapcsán, vagyis az ezzel kapcsolatos tevékenységek nem különülnek el egymástól. Az intézetek a gazdasági profiljuknak megfelelően képesek bevonni az ellátásba, fenntartásba a sajátos tevékenységeikből – formaruhák előállítása, állattenyésztés, növénytermesztés stb. – eredő termékeket, tárgyi eszközöket, ezen kívül helyben igyekeznek megoldani a mindennapi ellátásához szükséges tevékenységek megszervezését (lásd pékség, hentes-üzem, mosoda stb.)

A személyi állomány átlagéletkora jelentősen magasabb, mint Magyarországon, nem ritka az 50-60 év közötti felügyelő sem. Tapasztalataim szerint a személyzet munkavégzését nyugodtság, kiegyensúlyozott jellemzi. Beszélgetéseink alatt a bajor kollégák elmondták, hogy napi 8 órát dolgoznak – három műszakban –, a túlóra fogalmát nem ismerik, s nincs 12 vagy 24 órás szolgálat sem. Az egyenruhások között nem érzékelhetők különösebb alaki „formaságok”; köszönnek egymásnak, de nem jelentkezik előjáróiknál, és nem is jelentenek nekik.

A biztonsági személyzet felszerelését 1 db könnyfakasztó spray, 1 db riasztó és 1 db belső kommunikációt biztosító telefon vagy rádió adó-vevő képezi. Több intézetben olyan készülék van rendszeresítve, amely riasztó és telefon is egyben. Gumibotot, bilincset nem hordanak magukkal. Az akciócsoport fogalma ismeretlen számukra – nem tartják szükségesnek. Ennek az a magyarázata, hogy olyan körülményeket tudnak teremteni az intézetekben, amelynek következtében a személyzet tagjai és a fogvatartottak is nyugodtan tehetik a dolgukat.

A személyi állomány jól megfizetett – 300-400 ezer forintnak megfelelő nettó fizetéstől indul a kezdők bére. Mindenkinek tudnak biztosítani szolgálati lakást, ezek az intézetek környezetében találhatóak. (A nyugdíjazást követően el kell hagyni a lakásokat, de addigra már mindenki rendelkezik önálló lakhatalással). Az állományt két évig képzik; a képzés elméletet és intézeti gyakorlatot is magába foglal, így a kiképzettek komoly elméleti és gyakorlati tudással kezdik meg munkavégzésüket a számukra kijelölt intézetben. Továbbképzések évente vannak, általában 2-5 naposak. Az intézetekben a ki- és belépéskor

felnőttként kezelik a munkatársakat, nem vizsgálják folyamatosan a csomagjaikat, ruházatukat. A déli étkezést minden intézetben biztosítják; sőt friss péksüteményt, kenyeret, illetve akár tortát is lehet térítés ellenében rendelni.

A fogvatartottak valójában csak a szabadságuktól vannak megfosztva, szinte minden más a rendelkezésükre áll. A zárkák általában 1 és 2 személyesek, ritkán nagyobb befogadóképességűek (amelyekben pl. az ún. „Russlanddeutsch” fogvatartottakat, az áttelepült volt orosz és/vagy ukrán állampolgárságú bűnelkövetőket helyezik el). A zárkák felszereltsége egy magyar kollégiumi szobáéhoz hasonlít: egy vagy kétszintes ágyak, de szeméremfüggönnyel felszerelve, kényelmes nagy asztalok, székek, akasztós és polcos szekrények. A televíziókészülék nem alapfelszerelés, de az intézet is biztosítja – szükség esetén – térítés (6-13 euro/hónap + hozzájárulás az energiaköltségekhez) ellenében. Hűtőszekrény egyre több zárkában van, de folyosónként vagy blokkonként rendelkezésre áll (rekeszes, zárható). A zárkákba nem járnak be az állományi tagok, csak biztonsági ellenőrzés idején. Nem nézegetnek be előírt időpontokban, sőt több helyütt erre nincs is kialakítva nyílás a zárkajtón. Dolgozni önállóan, kíséret nélkül járnak a fogvatartottak – a foglalkoztatás, munkáltatás kb. 50%-os. Ezzel kapcsolatban három elítélt-kategóriát különböztetnek meg: a dolgozókat, az önhibájukból, illetve az önhibájukon kívül nem dolgozókat. A fogvatartottak öltözetüket szabadon variálhatják. A motorozás csak akkor kötelező, ha a bentlakók az intézetet elhagyják, illetve oda visszatérnek; egyéb esetekben motorozást csak szűrőpróbaszerűen végeznek. A fogvatartottak által igénybe vehető szabadidős tevékenységek széles tárháza figyelhető meg – tv-nézés, rádió- és zenehallgatás, testépítés, szabadtéri sporttevékenységek, akvarisztika, barkácsolás, biliárd, darts stb. – továbbá a szabad vallásgyakorlás, melyet (a hazai gyakorlattal ellentétben) személyi anyagukban is vezetnek.

Ezek alapján érthető, ha a nyugodt légkör miatt kevesebb a feszültség, könnyebben kezelhető a fogvatartotti populáció, és a személyzet is higgadtan végzi a munkáját.

A szexuális bűncselekményekért elítéltek szociálterápiája

Mint már említettem: a bajor büntetés-végrehajtásnál tett szakmai látogatás, tanulmányút célja a szexuális bűncselekményeket elkövetett elítéltek elhelyezésének és terápiás kezelésének tanulmányozása volt. Ennek jegyében valósult meg az adott intézetek látogatásának megszervezése, az általános ismeretek mellett főként az említett speciális részlegek, körletrészek munkájába nyerhettem betekintést.

A Magyarországon is – valamilyen szinten érthető módon – „közutálatnak” örvendő szexuális (azon belül a pedofil) bűnelkövetőknek nyújtandó segítségnyújtással kapcsolatos terápiás kezelés tanulmányozása a kezelés esetle-

ges magyarországi bevezetését, működtetését készítette elő. A terápia ugyan kevés sikerélménnyel kecsegtet, de érdemes mégis elkezdni, folytatni a „szélmalomharcot”, amely komoly szakmai kihívást jelent. A majdani terápiát, a mindennapos munkát szervezeten – „felelősen, felkészülten” – kell végezni, mely – feltehetően – nem jelent majd teljesíthetetlen feladatot azok számára, akik nem várnak e kóros társadalmi jelenség megoldásával, kezelésével, hanem igyekeznek tenni is a helyzet jobbítása érdekében. Az elért eredmények hosszú távra visszanyúló adatokkal még nem támaszthatók alá, de a bajor és más nemzetközi tapasztalatok azt mutatják – és ezzel előre vetítik reményeinket –, hogy a kezelésben résztvevők 20-30%-os visszaesési arányával szemben a kezelésben részt nem vettek kb. 90%-os visszaesési aránya áll. Véleményem szerint ennél kevesebb eredménnyel kecsegtető helyzetben sem ülhetnénk karba tett kézzel, és várhatnánk a változás szelét, hanem tennünk kellene a dolgunkat a szomorú valóság megváltoztatásának reményében!

A bajor büntetés-végrehajtásnál tett szakmai látogatásom, tanulmányutam során három bv. intézetben – Kaisheimben, Neuburg-Herrenwörthben és Aichachban – volt módom tanulmányozni a terápiás munkát az említett témában.

Kaisheim

Az intézet 2003-tól működő szociálterápiás részlege – amely 16 fős, két 8 fős csoportból áll – nem korlátozódik csak az első büntényesekre (ahogyan az néhány bajor bv. intézetben előfordul), hanem lehetőséget ad a visszaesők (a több mint 2 év szabadságvesztésre ítélték) számára, hogy részt vegyenek a terápiában. A részleget dr. Richard Hümpfner pszichiáter irányítja, akit 2008 őszén neveztek ki vezetőnek.

A résztvevők egyszemélyes zárkákban vannak elhelyezve, s a lakószinten 3 tanterem és egy szolgálati iroda is található, amelyekhez – külön terápiás épületszárnyon – további tanterem, teszterem és rendelők tartoznak. A szakmai stábot – amely csak szociálterápiás tevékenységet végez – egy pszichiáter, egy pszichológus, két szociálpedagógus és hat „egyenruhás” felügyelő alkotja. (A felügyeletet ellátó állomány állandó jelleggel a csoportnál teljesít szolgálatot.) A szakemberek képzettségüknek és szakmai hozzáértésüknek megfelelően, az egyenruhások pedig egy másféléves speciális képzéssel a tarsolyukban végzik munkájukat a csoportban – mindannyian évente néhány hetes képzéssel frissítik ismereteiket.

Az egyenruhások is vezetnek foglalkozásokat, amelyeknek egy része az általános ismeretekre épül (pl. házimunkák: elpakolás, vásárlás, főzés-sütés – közösen sütnek, amit azután együtt is fogyasztanak el – stb.), más részük viszont speciális készségeket, képességeket céloz meg (sport, kreatív – képzőművészi, zenei, barkács stb. – média csoport). Fontos, hogy a fogvatartottak „titkos” – a gyógyulás folyamatába aktívan bevonható – készségeit felderítsék,

és a messzemenőig kiaknázzák! A kezelés leginkább a csoportfoglalkozásokra – önismeret, szociális kompetencia, nemi szerepek, konfliktuskezelés, kommunikáció stb. – épül, de a terápiába egyéni foglalkozásokat is beépítenek tematikusan, illetve az aktuális pszichés problémára fókuszálva. A résztvevők mellé saját, állandó terapeutát rendelnek az erősebb bizalmi légkör megteremtése érdekében. Folyamatosan figyelemmel kísérik a fogvatartottak pszichés állapotát, s szükség szerint akár gyógyszeres, akár pszichoterápiás kezelés formájában nyújtanak számukra szakszerű segítséget. Követelmény a csoportban, hogy a terápia folyamatában előrehaladva az adott résztvevőnek egyre többet és tartalmasabban kell beszélnie alapproblémájáról – a bűncselekményéről és az ahhoz tartozó szellemi és pszichés tényezőkről, a betegségéről –, amivel konfrontálják, hogy egyre inkább képes legyen a sértett szemével látni, érezni.

A Kaisheimben megvalósuló szociálterápia egy kézikönyv útmutatásai és tematikája szerint zajlik, amit – a szerzői jogok miatt – nem adhatott ki, illetve nem mutathatott meg a terápia vezetője, ezért – sajnálatosan – pontos részleteket a terápiával kapcsolatban nem tudhattam meg. Ennek ellenére négy napon keresztül betekintést nyerhettem a részleg mindennapi munkájába, a terápiában résztvevők életébe, valamint általános és szakmai kérdésekre kaptam válaszokat. Részletesen megismerhettem a szakmai kiválasztási rendszer svájci tesztbateriáját – melynek részei a Magyarországon is közkedvelt MMPI-2 és IST tesztek, ugyanakkor a nagyobbik részt kitevő német és más külföldi tesztek, kérdőívek, skálák ismeretlenek voltak a számomra –, és részt vehettem néhány csoportos foglalkozáson is. (Megjegyzem, hogy a svájci tesztbateriát a vásárláson kívül is évente néhány ezer eurót emészt fel – a jogtisztaság védelme érdekében évente kell megújítani –, ugyanakkor „alkalmazott” módon komplex képet ad a vizsgált személyekről.) A csoportos foglalkozások – „bűncselekmény-specifikus” kezelés, szociális kompetencia tréning, médiainformációk, szabadulásra való felkészítés, mélypszichológiai, visszaesést elkerülő, főző, kreatív csoport – némelyikének menetébe lehetőségem volt betekinteni, a hangulatukat megtapasztalni, s még a kommunikációs nehézségek ellenére is élmény volt a részvétel. Videokamerás felvételt készítettem, majd pedig utólag a trénerrel – tolmács segítségével – értelmeztük, elemeztük a látottakat; a kreatív csoport foglalkozásán pedig a közös tevékenység, az indirekt „megmutatkozás” során nem volt jelentősége a kommunikációs gátaknak.

Neuburg-Herrenwörth

Az intézet 2005-től szerveződő és 2007-től működő szociálterápiás részlege szintén 16 fő befogadóképességű, két 8 fős csoportból áll. Vezetője *Franz Kalatschek* pszichológus. A szakmai stáb összetétele a következő: két pszichológus, két szociálpedagógus és hat felügyelő. (A felügyelői állomány – hasonló módon a többi terápiás helyhez – a személyzet állandó részét képezi.) A szakemberek képzése és továbbképzése ugyanolyan rendben történik, mint Kaisheimben.

A börtönben fiatal elkövetők (17-21 évesek) töltik büntetésüket. A speciális csoport itt is külön körletrészen helyezkedik el, minden személyi és tárgyi feltétel helyben adott. Ez az utóbbiak tekintetében tantermeket, terápiás helyiségeket, tv-szobát, teakonyhát, a foglakozásokhoz szükséges korszerűen felszerelt konyhát, illetve étkezőt jelent, ahol a hét egyik késődélutánján a szakmai team és a fogvatartottak közös vacsorán vesznek részt. Ez a vacsora is – ahol kötetlen beszélgetés folyik, erősödik a bizalmi légkör – a csapatépítést szolgálja; mint elmondták: igen pozitív tapasztalataik vannak a bevezetése óta. (A „team-vacsora” kivételével a fogvatartottak saját maguk készítik el vacsorájukat, majd együtt étkeznek a többiekkel.)

A Neuburg-Herrenwörthben folyó szociálterápia vezetője még a szervezés és előkészítés időszakában felvette a kapcsolatot a már említett kézikönyv szerkesztőjével és kiadójával, s mivel semmiféle visszajelzést nem kapott, saját maga, illetve a team alakította ki a tematikát, ennek köszönhető tehát, hogy rendelkezésemre bocsáthatta a terápiás munkájuk anyagait.

Aichach

Az aichachi szociálterápia a szervezés, előkészítés időszakában van, a részleg kialakítás alatt áll. (Ez utóbbit szó szerint kell érteni, mert ottjártamkor a kijelölt körletrész felújítását végezték el, üres közösségi helyiségeket s részlegesen berendezett zárkákat láthattunk.) A részleg vezetője *dr. Johannes Wittmann* pszichiáter, a kaisheimi szociálterápiás egység korábbi vezetője, aki ennek megfelelően az ottani szellemiséget vitte át, tehát az elvek hasonlóak lesznek.

Ebben a börtönben női fogvatartottak töltik büntetésüket, illetve egyetlen szárnyban férfiakat tartanak fogva, akik a bentlakók 20-25%-át teszik ki. A szociálterápia ebben az intézetben nem szexuális bűnelkövetőkre, hanem az agresszív elítéltekre fókuszál. A tervezett szakmai stáb egy-egy pszichiáterből és pszichológusból, két szociálpedagógusból, továbbá hat felügyelőből áll.

Fontosnak tartom megjegyezni, hogy Neuburg-Herrenwörthben és Aichachban csak egy-egy napot volt módom betekintést nyerni az ott folyó szakmai munkába, így a legjelentősebb szakmai hatások Kaisheimben értek. Utam során elméleti ismeretekkel és gyakorlati tapasztalatokkal egyaránt bővült a kérdéskörrel kapcsolatos tudásom, de a rendelkezésemre bocsátott terápiás szakmai anyagok (tematika, egyéni- és csoportfoglalkozások fajtái, menete stb.) segíthetik majd leginkább a honi bevezetést megalapozó szervező, előkészítő tevékenységet.

Összegzés

Megállapítható, hogy – hasonlóan a hazai helyzethez – a szexuális bűnelkövetők nem éppen népszerűek a fogvatartott társak, de a társadalom tagjainak körében sem. Ennek köszönhetően is sokak „szemét szúrja”, hogy a velük foglalkozó terápiák különleges elhelyezést, feltételeket, bánásmódot biztosítanak

számukra – összességében nagyobb figyelmet kapnak egy-egy „átlagos” elítélthez képest. (Ezt egy ottani magyar fogvatartott is megerősítette, aki – közvetítve a börtöntársadalom értetlenségét is – elmondta, hogy nem érti az ilyen, a börtönhierarchia legalján lévő elítéltekkel szembeni különleges bánásmódot, figyelmet, foglalkozást. Ezen „mellékzöngék” ellenére a terápiában résztvevő fogvatartottak a „normál” társaik között mozognak – velük egy munkahelyen dolgoznak, egyéb közös tevékenységekben vesznek részt –, s bizonyos verbális megnyilvánulások kivételével más atrocitásokat nem kell elszenvedniük.

A törvény már 1972-től lehetőséget adott az ilyen jellegű terápiás kezelés végrehajtására, melynek hatására csak kevésbé mozdult meg a szakma. A törvényi feltételek igazán csak 2003-tól teremtődtek meg, amikor előírták a szexuális bűnelkövetőkkel kapcsolatos speciális foglalkozási formát – a szabályozás ezzel körülhatároltabb és végrehajthatóbb lett. A törvényi alap, a 2003-as német bv. kódex 9., illetve – később átdolgozott – 11. §-a, amely német nyelven rendelkezésre áll. Az e tanulmány alapjául szolgáló úti jelentésemben javasoltam előjáróimnak egy törvényjavaslat kidolgozását a rendelkezésre álló bajor jogi szabályozás felhasználásával, amely kiindulópontja lehetne az előkészítésnek, illetve a hazai törvényi szabályozás megteremtésének.

A szakember-team létszáma és alapképzettsége – pszichológus, terapeuta, szociálpedagógus, pedagógus (nevelő) és a felügyelet ellátó (egyenruhás) személyzet – a terápia igen fontos eleme. A felügyelői állomány – amely a terápiában is részt vesz biztosítása ehhez a munkához, tevékenységhez nélkülözhetetlen; a felügyelők személye garancia lehet az alapvető célok megvalósításában, mert hiába küzd a pszichológus és a nevelő, a kiszámítható hátországot a mindennapokban mégiscsak azok adhatják, akik állandóan a fogvatartottakkal vannak. Az ő kiválasztásuk lényeges eleme az előkészítés folyamatának: a toleráns, empátikus, kongruens – és a kialakuló kompetens – személyiség a feltétele annak, hogy a megtervezett, felépített terápiás folyamat a gyakorlatban is működni tudjon. Az alapvető személyiségjegyek mellett elengedhetetlen, hogy a személyzet a szükséges speciális képzésben részesüljön, illetve ennek szükségszerű folyamodványa az évenkénti – néhány napos vagy hetes időtartamú – továbbképzések rendszere. A továbbképzések során biztosítani kell a szakemberek számára a szupervízió lehetőségét. (A már működő csapatok önmaguk is érzik, hogy bizonyos esetekben helyben is szükség lenne szupervíziós segítségre, azonban pénzügyi okok miatt ez eddig nem valósulhatott meg még Bajorországban sem.) Fontos elem az orvosi konzíliumok lehetőségének a megteremtése is, elsősorban pszichiáter-szakorvos időnkénti rendszerességű bevonása a kezeléseik rendszerébe. Felmerül a börtönök egyéb szakembereinek – kultúrnevelő, szakács, a gazdasági szakterület képviselője stb. – néhány alkalomra történő bekapcsolása is, akik különböző végzettségük és irányultságuk segítségével komplexebbé tehetik a terápiás munkát. (Lásd

kreatív foglalkozások, házimunkák vezetése, a szabadulásra való felkészítés szociális és gazdasági vonatkozásainak ismertetése stb.)

A kezelés nem az önkéntességen alapul, hanem a törvény által előírt formában kötelező érvényű mindenkire, aki ilyen jellegű bűncselekményt követett el. (Ehhez elsőként a törvényi háttér megteremtésére lenne szükség itthon.) A kötelező érvényű megvalósítás azonban még Bajorországban is nehézségekbe ütközik, mert az elkövetők bizonyos része nem látja be problémáját, annak betegség voltát; velük és más nem terápiazható személyekkel a bv. intézetek nem tudnak mit tenni a szabadság megvonásán túl. Az ilyen fogvatartottakkal nem tudnak egyebet tenni, mint hogy nem biztosítják számukra a kedvezménytel történő szabadulást (amelyben a terápiában résztvevők viszont részesülnek).

Az USA egyes államaiban a megelőzést, az elrettentést, de a megbélyegzést is szolgálja az, hogy a szabaduló – szexuális bűnelkövető – személy képét rövid esetleírással a lakókörnyezetében sok helyre kifüggesztik. Ez a jónak nem nevezhető megoldás az esetek egy részében éppen dacot válthat ki, bűnisméltést generálhat, de ... Ez a „de” annak szól, hogy a motiválatlan, a problémájukkal akár kényelmi, akár egyéb – például „struccpolitikai” – szempontból nem foglalkozó személyek esetében némi motiváció serkentő lehet. Ha valamilyen ötlettel, ötletekkel rá tudnánk venni őket a terápiás együttműködésre, akkor nagyobb esélye lenne annak, hogy „megindul” bennük valami. Azoknak pedig zárt pszichiátriai intézményben lenne a helyük, akik értelmi képességük miatt nem tudják felfogni cselekményük súlyát.

A bajor bv. intézetekben alkalmazott szakmai kiválasztási rendszer egy svájci tesztbattériára épül, amely végigkíséri a fogvatartottakat mind az ítélkezési folyamat során, mind a szabadulásukat követő longitudinális követés alkalmával, mind pedig az esetleges visszaesésük és az ezzel kapcsolatos kezelésük alatt. A kezelési idő a szabadulást megelőző kb. 2 év – 18-27 hónap. Az első 3-4 hónap után konzíliumot tart a szakmai stáb az adott személlyel kapcsolatban – eldöntendő a terápia folyamatát (fél évenként kezelési terv készül számára); esetleg a terápiából való eltávolításáról dönt – motiváció, kontraindikáció stb. miatt. A résztvevők a terápia folyamán eltávolíthatók a csoportból menet közben jelentkező nyomós ok (pl. fegyelmi) miatt – de ez nem jellemző, illetve saját maguk is dönthetnek a terápia elhagyása mellett. Azok a fogvatartottak, akik bár megfelelnek az összes követelménynek, de éppen nincsen hely a terápián, várólistára kerülnek a jelentkezések sorrendjében; és amennyiben üresedés történik – s még mindig fennállnak a terápiában való alkalmasságuk feltételei –, akkor kerülnek csak be a terápiás csoportba. A „behelyezés” vagy egy új csoport indítása mindig a naptári év elejéhez igazodik, mert a rendszert így tartják tervezhetőnek, szervezhetőnek. Ha a terápián nincs meg a szükséges létszám, akkor más intézetből is feltölthetők a helyek. Követelmény a

mindkét fél által aláírt terápiás szerződés, amely a kereteket, feltételeket, vállalásokat stb. tartalmazza. Az utolsó 6 hónap a szabadulásra való felkészítés jegyében telik. A szakemberek figyelme a konzílium során arra is kiterjed, hogy szükség van-e külső vagy belső szakember, szakértő bevonására. Az utolsó időszakban – a szabadulásra való felkészítés során – a szociálpedagógusok a szabaduló leendő életével szükségszerűen vagy várhatóan kapcsolatba kerülő személyekkel is felveszik a kapcsolatot – amennyiben az elengedhetetlen; de megszervezik azt is, hogy a szabadulását követő 3 éves időszakra, a legveszélyesebb periódus átvészelésére terapeutát keresnek neki leendő lakóhelyén vagy annak közelében. (Az igazsághoz tartozik: ehhez megfelelő diagnózist kell találniuk, hogy az egészségbiztosító finanszírozza tovább a kezelést.) Ez is – mint minden egyéb, a szexuális bűnelkövetőkkel kapcsolatos kezelés és intézkedés – a további bűncselekmények megelőzését szolgálja.

A terápiás időszak alatt igyekeznek a csoport „zártágát” megtartani, amelynek az az oka, hogy bizalmi légkör könnyebben tud kialakulni ismerős közegben, térben; ilyen körülmények között a résztvevők – bizonyos idő elteltével – megnyílnak, s jobban képesek beszélni az érzéseikről. (A csoportterápia a bűncselekmény szempontjából homogén közösséget – körletet, körletrészt – jelent, de a fogvatartottak pszichoterápiás értelemben is csoportot alkotnak.) Tapasztalataik szerint üresedés feltöltése esetén az új résztvevő jelenléte gátakat – gátlásos mechanizmusokat – alakíthat ki, ezért vállalják inkább a csoport létszámának csökkenését, mint az ott folyó munka minőségi visszaesését. Ezzel függ össze az a már említett tény is, hogy a naptári év elején indítanak új csoportot, amelyet kellően előkészítenek, illetve a résztvevők szabadulásának függvényében (ha az adott évben a csoport tagjai elhagyják a terápiát).

A terápiában fontosnak tartják, hogy a kezelés folyamatában előrehaladva a résztvevő elkövetőnek egyre többet és tartalmasabban kell beszélnie alapproblémájáról – a bűncselekményéről és az ahhoz tartozó szellemi és pszichés tényezőkről, a betegségről; konfrontálják a problémával, hogy egyre inkább képes legyen a sértett helyzetét átérezni. A 2 év alatt – lehetőség szerint – ki kell alakulnia a betegségbelátásnak, illetve igyekeznek ennek érdekében aktivizálni az adott személyt. A terápiába – szükség szerint – egyéni foglalkozásokat is beépítenek tematikusan, illetve az aktuális pszichés problémára fókuszálva, de jellemzően a csoportra, csoportfoglalkozásokra (szociális kompetencia, nemi szerepek, konfliktuskezelés, kommunikáció stb.) épül a terápia, mert az elkövetők jelentős része egyébként is a társas készségek terén rendelkezik bizonyos hiányosságokkal.

A bajor szakemberek beszéltek a manipuláció jelenségéről is, amit az ottani közegben sem lehet elkerülni. A fogvatartott a már említett megkülönböztetett figyelem, feltételek, bánásmód miatt – az ún. „másodlagos betegségelőny” érdekében is – szeretne résztvevője lenni a szociálterápiának, s motivációi nem

elsődlegesen a változásra irányulnak. Sok esetben a résztvevő – felfogva verbális kommunikációjának a súlyát – azt önti szavakba, amit a terapeuta hallani szeretne. Vendéglátóink elmondták: ismerik, sokszor be is tudják azonosítani ezt a jelenséget, ugyanakkor többnyire nem tudnak vele mit kezdeni.

A résztvevők – ahogyan már említettem – megkülönböztetett figyelemben részesülnek, különleges elhelyezést, feltételeket, bánásmódot biztosítanak számukra (amelynek már vázoltam néhány elemét). Rájuk is vonatkoznak azonban általános szabályok. A szociálterápiás körletek nyitottak (21 órakeres zárás), ugyanakkor a fogvatartottak postájának cenzúrázására hangsúlyt fektetnek – az illegális tartalmak kiszűrése miatt, illetve a levelek tartalmának bizonyos elemei segítségére lehetnek a terápiás foglalkozásnak. A szakembergárda bizonyos időszakonként ún. „jutalomkonferenciát” tart, amelynek feladata a jutalmazások rendszerének alkalmazása, továbbá egy célszerű, ösztönző – motivációs – rendszer kiépítése. Hogy a munkatevékenység terápiás jellegét kihasználják, a fogvatartottak munkába járnak, de csökkentett munkaidőben. Szükség van a munka által közvetített értékek kiaknázására, ugyanakkor teljes időben mégsem történhet a munkáltatás a munkát követő terápiás foglalkozások miatt – a munkáltatók nem is szeretik az ilyen jellegű foglalkoztatásokat, de megtűrik. Kihangsúlyozott szerepe van, tehát ha nem is közvetlenül a munkaterápiának, de a munkatevékenység bevonásának a terápiás folyamatba.

A bajor kollégák beszámoltak egy fontos, a szociálterápia hatékonyságát illető tapasztalatukról: minél fiatalabb a terápiában résztvevő személy, annál nagyobb az esélye a visszaesés elkerülésének; az idősebbeket ugyanis nehezebb sikeresen visszavezetni a társadalomba. Ennek sajátos példája az Aichachi női börtönben tapasztalt „furcsaság”, miszerint egy nagy ítélettel rendelkező elítéltet a több éve esedékes szabadulása óta nem tudnak „kitenni” az intézetből, mert nem hajlandó szabadulni (megjegyzés: nem lenne képes a szabad életben elboldogulni).

Fő célként fogalmazták meg az ún. kognitív átstrukturálást, amelynek szellemében a komplex terápiás rendszerben – egy tanulási folyamat segítségével – direkt és indirekt módon kontrollmechanizmusok alakulnak ki, melyek megakadályozzák a bűncselekmény elkövetését, a bűnismétlést – s lehetőség szerint nemcsak a szexuális indíttatásúakat. További fontos célnak tartják még a résztvevők problémamentes visszavezetését a társadalomba – ennek része a szakemberek előzetes szervezőmunkája a szabadulást követő időszakra –, mely kiterjed arra is, hogyan néz ki a szabadult egyén napi rutinja, s hogyan boldogul a mindennapokban.

Az ottani tájékoztatás, illetve a látottak és tapasztaltak alapján összességében kijelenthető, hogy a bajor büntetés-végrehajtás reintegrációs-resszocializációs céljai és terápiás célkitűzései a vizsgált témakörben érvényesülni látszanak, hogy erről a munkáról pozitív kép rajzolódott ki.

Hazai adaptációs lehetőségek

A bajorországi bv. intézetek – szexuális bűnelkövetőkkel foglalkozó – szociálterápiás munkájával kapcsolatos tájékozódásom, tanulmányaim elismeréseként a képzés–oktatás egy második-szintű oklevelét – tanúsítványát – állították ki számomra az ún. „praktikum” elvégzéséről, amely bizonyítja a témában való jártasságomat, kompetenciámat.

A bajorországi pozitív tapasztalatok mellett sem alakult ki olyan benyomásom, hogy a tanulmányozott kezelési rendszer könnyen adaptálható lenne nálunk, mert ehhez a személyi állomány egyes tagjai és a fogvatartottak attitűdjének jelentős változására is szükség volna. Az előző mondatban említett „szubjektív problémákon” felülkerekedve megindulhatna egy terápiás program előkészítése az esetleges megvalósítás érdekében, amihez elsőként a törvényi feltételeket szükséges rendezni hasonló formában, mint Bajorországban. Ezt követően egy tematikus program összeállításával lehetne megteremteni a lehetőséget arra, hogy a tárgyi és személyi feltételek biztosításával ténylegesen a megvalósítás lehessen már csak kérdéses, s ennek beindítása elől minden akadály elháruljon.

Külön nem térek ki az adaptációs lehetőségek taglalására, mert részletes tematikát én magam sem kaptam még, de várhatóan a közeljövőben hozzájutok az írásos anyagokhoz. A bajorországi modell bizonyos részei – amelyek az elhelyezésre, a feltételekre, a bánásmódra, a felfogásra, a foglalkozások vezetésére stb. vonatkoznak – kisebb-nagyobb különbségekkel adaptálhatók, s egy összeállított tematika, program részét képezhetik. Fontosnak tartom, hogy a magyar sajátosságok figyelembevételével, de mégis az európai uniós elvekhez, rendszerszemlélethez közelítve elinduljon egy szervezőmunka, amelynek első feladata a törvényi szabályozás előkészítése kell, hogy legyen. Bajorországi és korábbi tapasztalataim alapján az a véleményem, hogy egy intenzívebb – időben rövidebb, de tartalmas, illetve a tartalmat arra az időszakra tömörítő – program kialakítása, összeállítása lenne elképzelhető a terápia esetleges hazai bevezetése esetén. A Bajorországban tapasztaltakhoz képest tehát az időbeli különbség lehet az egyik fő változás, ami 1 éves időtartamot jelente, illetve a rövidebb időszak által megkövetelt évenkénti 2 csoport indítását (pl. március és szeptember közepén). A részletek kidolgozása a közeli vagy távolabbi jövő feladata lenne.

A speciális szociálterápia működésével, annak – „lesajnált” – résztvevőivel kapcsolatban a bajor kollégákban is hasonló kételyek és nehézségek fogalmazódtak meg, mint mibennünk, amikor képzeletben a hazai körülményekre adaptáljuk a terápiát. Ugyanakkor a terápiák ottani működtetői mindvégig hangsúlyozták a társadalmi hasznosságot, és képesek voltak áttörni a különféle ellenállásokat; ehhez azonban időre volt szükségük – még nekik is. Az eredmények végül elfogadhatóvá és működőképpé tették a speciális programot, amelynek hazai adaptációját sem lehet már sokáig „elodázni”.

Az idehaza működtetett gyógyító-nevelő csoportok, illetve pszichoszociális körletek mintájára kialakíthatók lehetnének olyan részlegek, ahol a törvényileg kötelezett vagy az esetlegesen önkéntes alapon odahelyezett fogvartartottakat terápiás közösséggé formálva – egyszerre anonim és terápiás módon, a szakszemélyzet állandó jelenlétével védett elhelyezésben – kísérleti jelleggel terápiába vonjuk. (Azután – az ellenállásokat leküzdve – következhet a program elfogadtatása és folyamatos működtetése.)

Tanulmányutam és a hazai adaptációs lehetőségek végső konklúziójaként szeretném megfogalmazni, hogy a Bajorországban megismert szociálterápiás rendszer – a kultúrafüggő és az egyéb sajátosságok figyelembevételével – jó alapot teremthet egy Magyarországon bevezetésre kerülő speciális terápiás munka megszervezéséhez, előkészítéséhez, de ahhoz hozzátehető, azt kiegészíthetik a hazai indíttatású terápiák eredményei is.

Hírek a börtönvilágból

Vita az olaszországi börtönhajó-tervek miatt

A világszerte híres Fincantieri hajógyártó cég szívesen elvállalná egy börtönhajó tervének az elkészítését. Az úszó intézet a genovai kikötőben állomásozna. Az ötletet támogatók szerint a liguriai elítéltek egy részét lehetne elszállásolni benne.

A kezdeményezés ellenzői közé tartozik – többek között – Luigi Merlo, a kikötői felügyelet elnöke is, aki szerint a genovai, vagy esetleg a savonai kikötő önmagukban sem alkalmasak a szabadságvesztésre ítélték elhelyezésére. Antonio Alfano, az Igazságügyi Minisztérium szakértője szerint egy ilyen jellegű úszó építmény nem biztosítja a megfelelő biztonságot.

2009 őszére nyilvánvalóvá vált, hogy az észak-olasz, a tengerpart mentén elhelyezkedő – négy megyét magában foglaló – régióban, Liguriában a börtönök helyhiányát nem tudják kezelni. Marassi, Pontedecimo és San Remo büntetőintézetei rendkívül módon túlszűfoltta váltak. A liguriai fogvatartottak több mint 55%-a külföldi állampolgár.

Forrás: Carcere galleggiante in porto, un coro di no Donatella Alfonso. La Repubblica, 2009. 10. 19.

Új, magánfinanszírozású börtön Németországban

Bár a PPP-beruházású börtönökkel kapcsolatosan viták zajlanak Németországban, az Augsburgtól északra található Gablingenben ebben a konstrukcióban épül új büntetőintézet 604 elítélt számára 2010 februárjától.

Bajorország 36 börtönében 12 000 főt tartanak fogva, az illetékesek szerint 1000 férőhely megteremtésével megoldhatók lesznek az elhelyezési gondok.

Az első PPP-konstrukcióban épült németországi bv. intézetet a Hessen tartománybeli Huenfeldben adták át 2006-ban.

Forrás: Neue Justizvollzugsanstalt in Gablingen bei Augsburg, Rudolf Stumberger. Bayerische Staatszeitung, 2009. 10. 30.

Csőtörések egy olaszországi intézetben

Az Olaszország déli részén található Reggio Calabria büntetőintézetben az infrastruktúra zavartalan működtetése okoz fejtörést a börtön vezetőségének. Konkrétan: a csőtörések egyre növekvő száma aggodalomra ad okot. A múlt század húszas éveiben épült intézet csővezetékrendszeréből több helyen szivárog a víz. Az elítéltek türelmetlenek a beázások miatt. A penészes falak akár egészségre is káros hatást fejthetnek ki hosszú távon.

A börtön vezetősége nehezen birkózik meg a karbantartási feladatokkal, hiszen fenn kell tartani az oktatási és sportolási lehetőségeket is, amelyek tetemes mennyiségű pénzt emésztenek fel.

Forrás: Il prigione ora senza acqua, Paolo Bonfiglioli. Gazzetta di Reggio, 2009. 09. 20.

Az öregedő börtönpopuláció finanszírozási nehézségei

A statisztikai adatok szerint az USA-ban a börtönnépesség folyamatosan öregedő tendenciát mutat. Georgia államban a helyzetet nehezíti, hogy a fogvatartotti létszám az 1999-es 48 800 főről 2007-re 89 900 főre növekedett.

A National Corrections Institute nevű, börtönkutatásokat végző szervezet általában 55, néhány államban 50 évtől számítja az idős kort, mivel a bezártság és a stressz miatt gyorsabban öregszik az emberi szervezet.

Georgia államban – amely az ország 10 legnagyobb börtönrendszerének egyikével rendelkezik – a 65 év feletti elítéltek egészségügyi ellátására fejenként átlagosan 8 500 US dollárt (1 millió 700 ezer forintot) költenek. A náluk fiatalabbakra mindössze 950 US dollár (190 ezer forint) jut.

A Georgia állami férfi börtön (Men's State Prison) szállásolja el a legnagyobb számban a beteg és idős elítélteket, éppen ezért ritkák a bandák közötti összecsapások. A legöregebb elítélt 89 éves. A demencia, a magas vérnyomás és a cukorbetegség mindennapos probléma közöttük.

Az idős elítéltek helyzetét – és egyben a költségvetési hiányt – New York és Virginia államokban úgy próbálják meg megoldani, hogy szabadlábra helyezik őket. Kalifornia államban az idős fogvatartottak átkerülnek a krónikus betegeket kezelő központokba, vagy a bokájukra rögzített elektronikus bilincs révén ellenőrzik őket.

A Chicagói székhellyel rendelkező Börtönegészségügyi Országos Bizottság (National Commission on Correctional Health Care) elnöke, Edward Harrison úgy látja, hogy a börtönpopuláció idősebbé válásával párhuzamosan javult a börtönök egészségügyi felszereltsége.

Virginia és Pennsylvania államokban az intézetek geriátriai felszerelést is beszerettek (többek között az oxigénpalackok utánrendelése mindennapos feladatnak számít), illetve – lényegében állandó személyzetet alkalmazva – minikórházakat alakítottak ki. Egy, az idős, krónikus betegeket gondozó szervezet (National Hospice and Palliative Care Organization) jelentéséből az derül ki, hogy közel 75 hospice program létezik az amerikai börtönökben.

Forrás: Prison health-care costs rise as inmates grow older and sicker, Stephanie Chen. CNN 2009. 11. 13.

Változások az almeriai börtönnépességben

Spanyolország Almeria tartományának börtönnépessége jelentős változásokon ment át az utóbbi években. A változások legfontosabb jellemzője, hogy egy bizonyos öregedési tendencia figyelhető meg a börtönlakók körében. Az utóbbi 20 évben az elítéltek átlagéletkora folyamatosan nőtt, meghaladta a 30 évet. A statisztikák az "idősebb" fogvatartottakkal kapcsolatosan két nagy csoportot különböztetnek meg a nők és a férfiak esetében is. Az egyikbe a 31 és a 40 közöttiek, a másikba a 41 és a 60 közöttiek tartoznak.

Miguel Ángel de la Cruz, az almeriai tartományi fővároshoz tartozó El Acebuche büntetőintézet igazgatója úgy látja, hogy a női elítéltek létszáma is növekvőben van: 15 évvel ezelőtt még csak 1% volt a számarányuk, ma azonban 10% körül mozog. A tartomány női börtönpopulációjának 60%-a él az El Acebuche intézetben.

Forrás: La población reclusa también ha cambiado de perfil en los últimos años, Eunete Serrado. Ideal, 2009. 11. 16.

Egészségügyi tanácsadók egy brit börtönben

A wiltshire-i Erlestoke börtön hat elítélte egészségügyi tanácsadóként dolgozhat a jövőben. Feladatuk, hogy a többi fogvatartottat tájékoztatassák az egészségmegőrzés módjairól. A dohányzással, az alkoholtartalmú italok és a drogok fogyasztásával kapcsolatos tévhiteket igyekeznek eloszlatni, és megfelelő életstílusra rábeszélnek az elítélteket.

A börtön vezetése szerint a fizikai és a mentális egészség megőrzése elengedhetetlenül szükséges a visszaesés kockázatának csökkentéséhez.

Forrás: HMP Erlestoke has enabled six prisoners to qualify as health trainers, Lucinda Eastmend. South West Public Health Well Being E Bulletin, 2009. 10.

Emelkedett az öngyilkosságok száma a portugál börtönökben

Megkétszereződött az öngyilkosságok száma a portugál börtönökben a DGSP (Dirección General de los Servicios de Prisiones, azaz a Börtönszolgálatok Főigazgatósága) jelentése szerint. 2009 januárja óta 16 öngyilkosságot regisztráltak, míg 2008-ban mindössze 7 öngyilkosság történt.

A Portugália északi részén, Portóban található Custóias büntetés-végrehajtási intézet kedvezőtlen statisztikájával kitűnt a többi közül. A 800 főt elszállító börtön a második legnagyobb börtön az országban.

A DGSP elkészítette már az "Öngyilkosságok megelőzése" c. tervet, amely az erre vonatkozó stratégia irányelveit és a beavatkozási lehetőségeket taglalja. Az érzékenyebb fogvatartotti kör megtalálása és folyamatos megfigyelése jelenti a terv alapját. Szükségessé vált olyan szakembergárda toborozása is, amelynek tagjai az intő jelekből ki tudják szűrni a veszélyeztetett kategóriába tartozókat.

A rendszeres orvosi ellenőrzés és az antidepresszánsokkal történő kezelés szorosan kapcsolódik az öngyilkosságok számának csökkentéséhez. Ezekon kívül elkerülhetetlenné válik a börtönszemélyzet felkészítése is, hogy minél hatékonyabban meg tudják előzni a bajt.

Jorge Alves, a Börtönszemélyzet Országos Testületének elnöke sajnálatát fejezte ki, hogy csak az öngyilkosságok számának hirtelen növekedésével került sor a probléma körbejárására.

Forrás: Se duplica el número de suicidios en cárceles de Portugal, Staff Report. Spanish. China.org.cn 2009. 11. 11.

Mérgezések Angliában

A Dorset megyei Verne büntetőintézetben, ahol 595 főt tartanak fogva, alkoholtartalmú antibakteriális folyékony szappant rendszeresítettek, hogy ezzel is csökkentsék az új típusú H1N1 influenza elterjedésének veszélyét.

Az elítéltek azonban rövid idő alatt felfedezték, hogy a tisztálkodásra szánt készítményekben alkohol található. A börtön vezetése az első mérgezések után azonnal „kivonta a forgalomból” a folyékony szappant tartalmazó flakonokat. Ezt követően a megyei kórház is megszüntette a szer alkalmazását.

Forrás: Prisoners get drunk on swine flu hand gel, Daily Telegraph, Staff Report, 2009. 09. 24.

AIDS és hepatitis C fertőzöttek Spanyolországban

A spanyol büntetés-végrehajtási szervezet és a WHO jelentései szerint a 76 ezer fős spanyol börtönpopuláció 8%-ának, azaz több mint 6000 fogvatartottnak van AIDS-fertőzése, akiknek 90%-a egyben hepatitisz C fertőzött is.

2009 októberében 65 ország szakértői gyűltek össze Madridban, hogy a járványokkal és a fertőző betegségekkel kapcsolatos börtönegészségügyi információikat megosszák egymással. A konferencia az „Elítéltek egészségének védelme: a prevenció és a főbb fertőző betegségek kontrolljának szerepe” címet viselte. A büntetés-végrehajtási szakemberek, illetve az egészségügyi szervezetek és a WHO szakértői az utóbbi 10 év munkájának tapasztalatait és eredményeit vitatták meg a tanácskozás keretében.

Forrás: Unos 6 000 presos de las cárceles españolas viven con Sida y Hepatitis C. EFE, 2009. 11. 02.

Hordozható kardiológiai felszerelés Firenzében

Az olasz Egészségügyi Minisztérium kezdeményezésére a Sollicciano büntetés-végrehajtási intézetben távgyógyító kardiológiai egységet helyeztek el kísérleti jelleggel.

A telegyógyítás mindig is fontos szerephez jutott azokon a helyeken, amelyek elszigeteltek, mint például a kisebb hegyvidéki falvakban, vagy olyan zárt közösségeknél, mint a büntetés-végrehajtási intézetekben elszállásolt fogvatartottak. Az elítéltek a szív-és keringési megbetegedések szempontjából a fokozottan veszélyeztetettek csoportjába tartoznak, főleg a mozgáshiány és a bezártság okozta stressz miatt.

A rögzített vizsgálati eredményeket számítógép segítségével a kórházba lehet továbbítani, ahol döntenek a kezelésről. Az említett telegyógyítási rendszer kiépítését az Egészségügyi Társaság nevű szervezet finanszírozta.

Forrás: Telecardiologia, progetto pilota nel carcere di Sollicciano. Il Sole 24 ore, 2009. 11. 05.

A brit Börtönszolgálat „Vadvilág” díjának nyertese

A Kirkham Nyitott Börtön nyerte el a Börtönszolgálat „Vadvilág” Díját. A díjat a katolikus Consern for Animals nevű szervezet alapította 2007-ben.

A börtön farmjának és kertészetének vezetője, Stephen Horrocks mesélt a kezdetektől, és ismertette a fogvatartottak jelenlegi feladatát is. Elmondta, hogy a börtönben, amely egy II. világháborús tábor területén létesült az 1960-as évek elején, már a kezdet kezdetén elkezdtek foglalkozni különféle fajtájú fák megmentésével és betelepítésével. A növényzet gyarapodásával a vadvilág is feléledt, különféle madarak és rovarok érkeztek a művelés alá vont területekre. A marhatenyésztés révén mindig rendelkezésre állt a trágya, ami a rovarok nagy tömegét vonzotta. Az így megújult környezetbe a védett denevérek is visszatértek idővel. A Denevérek Megmentéséért Alapítvány tanácsára igyekeztek mesterséges falakat és barlangokat létrehozni a szóban forgó területen.

A hosszabb időtartamú szabadságvesztésre ítélték a börtön tehenészetében dolgoznak. A feladatuk az állatok gondozása mellett az, hogy a Királyi Mezőgazdasági Kiállításra is felkészítsék őket. Az állatokkal való foglalkozás jótékonyan hat az emberre, alakítja a gondolkodásmódot, a környezethez és a fizikai munkához való viszonyt is. A vidéki levegő erősíti a fizikumot, és gyógyítja a lelket. A fogvatartottaknak minden reggel már 7 órakor az istállóknál kell lenniük, hogy ellássák a marhákat.

Mindezek mellett elméleti oktatásra is sor kerül, hiszen a marhák gondozásához szükséges alapvető ismereteket meg kell szerezniük a telepen dolgozóknak. A Myerscough Agrárfőiskola állatgondozó szakára iratkoznak be az elítéltek, akiknek az ipari fűnyíró kezelésén, a traktor vezetésén kívül meg kell ismerniük a különféle műtrágyák használatát és a kertművelés alapvető szabályait is. A fenti ismeretek elsajátítása különösen a család nélküli fogvatartottak számára nyújt mankót a szabadulást követően.

A Kirkham Nyitott Börtön számos vadvédelmi szervezettel alakított ki kapcsolatot, például a Ritka Fajok Megmentéséért Alapítvánnyal (RBST), a Madarak Védelméért Királyi Társasággal (RSPB), továbbá a Vadvilág és Vízi világ Alapítvánnyal (WWT).

A Börtönszolgálat „Vadvilág” díját csak szorgalommal, kitartással és szakudással lehet kiérdemelni. A Kirkham Nyitott Börtön sikere annak is köszönhető, hogy az intézet jó kapcsolatokat ápol a helybeli lakossággal.

Forrás: Kirkham prison receives Wildlife Award. Catholic Communications Network, 2009. 08. 04.

Nagyobb szabadság egy spanyol börtönben

Az elítéltek közel 20%-a félig-nyitott elhelyezési formában tölti a büntetését az Almeira városában található El Acebuche intézetben. Ez azt jelenti az elítéltek számára, hogy csak aludni térnek vissza a börtönbe. A börtön félig nyitott részlegébe helyezhető elítéltek létszáma 10%-ról 18%-ra nőtt az utóbbi néhány évben.

Almeria tartományi fővárosnak 2011-re saját szociális intergrációs központja is lesz, amely a börtönből szabadultak visszailleszkedését is segíteni fogja. Jelenleg csak Almeria és Jaén tartományok nem rendelkeznek ilyen jellegű központokkal, ami lépéshátrányt jelent a többi andalúziai tartományhoz képest.

Forrás: El 20% de los reclusos que cumplen condena en 'El Acebuche' (Almería) viven en régimen de semilibertad, Eunete Serrado. Ideal, 2009. 11. 16.

Üzenet egy németországi intézetből

A düsseldorfi fiatalkorúak számára fenntartott börtönben az elítéltek a Podknast néven működő internetes felületen MP3 formátumú üzeneteket tehetnek közzé. Ezáltal lehetőségük van hírt adni magukról, a börtönéletéről, az általuk elkövetett bűncselekményről, az intézetben szerzett tapasztalataikról.

A börtönvezetés úgy látja, hogy a maximum 5 perc időtartamú felvételek másik célja, hogy elriasszák a meggondolatlan fiatalokat a bűncselekmények elkövetésétől, és eloszlassák a szabadságvesztés-büntetéssel kapcsolatos tévhiteteket. A programot támogatja az Igazságügyi Minisztérium és az Országos Média Intézet is. Az elért eredményeken felbuzdulva a programot Iserlohnban és Herfordban is alkalmazzák.

Forrás: Videos über das Leben im Knast. Ruhr Nachrichten, 2009. 09. 04.

Bútorkészítő fogvatartottak egy osztrák börtönben

A Graz-Jakomini büntetés-végrehajtási intézet fogvatartottjai kerti bútorokat, padokat és egyéb fából készült bútorokat készítenek. Ezek az egyszerű, de tartós termékek a börtönön kívül is megvásárolhatók.

A munkavégzés mellett lehetőség van a kikapcsolódásra is: könyvtár, football-, kosárlabda- és röplabdapálya állnak a fogvatartottak rendelkezésére. A nők kerámiát is készíthetnek és keleti táncórákra járhatnak.

Forrás: Produkte Lederwaren Wien-Mittersteig, Broschüre Unternehmerarbeiten, 2009.

Egy brit börtönműhely munkájának elismerése

2009-ben Elton Trophy díjat kapott a Braille Börtönműhely, amely a HMP Full Suttonban működik.

Az 1997 óta működő műhelynek számos rendszeres vásárlója van, ami annak köszönhető, hogy magas színvonalú Braille-írással készített könyveket forgalmaznak.

Colin Davis és John Arnison, a csoport vezetői úgy vélik, hogy az elismerés a jövőben még aktívabbá teszi a műhelyben dolgozó elítélteket.

Forrás: HMP Full Sutton wins Elton Trophy. Yell News, 2009. 09. 06.

Segítségnyújtó olaszországi elítéltek

A Marino del Tronto intézet elítéltejei élelmiszerekkel támogatták az abruzzói földrengés áldozatait. Az adományuk beszerzéséhez szükséges összeget úgy teremtették elő a fogvatartottak, hogy bizonyos használati tárgyaikat értékesítették. Az ajándékokat a Polgári Védelem önkéntesei vették át, és köszönték meg a börtönben annak a 25 fogvatartottnak, akiket az adományozók közül választottak ki. A találkozáson jelen volt az intézet igazgatója, Lucia Di Feliciano is.

Forrás: I detenuti del carcere di Marino del Tronto donano generi alimentari per i terremotati aquilani. Il Quotidiano, 2009. 07. 11.

Vallásgyakorlás egy valenciai bv. intézetben

A Picassent büntetés-végrehajtási központban Carlos Osoro érsek kezdeményezésére megbeszélést tartottak a fogvatartottak lelki gondozásának kérdéséről. A börtönben dolgozó önkéntes lelkészek és az intézet vezetése egyaránt hasznosnak ítélték a rácsok mögött zajló vallásgyakorlást.

Később az érsek látogatást tett az elítéltek körében is, és – teljesen kötetlenül – a vallásnak a modern világban betöltött szerepéről beszélgetett velük.

A fogvatartottak társadalomba való visszatérése során a vallásoktatásnak is juthat szerep. Ez a kérdéskör azért is fontos, mivel a Valencia Autonóm Kö-

zösség területén 2009 novemberéig 20,3%-kal nőtt a börtönpopuláció létszáma az elmúlt öt évben, és jelenleg kb. 8 300 főt tesz ki. A számadatok növekedését sokan aggasztónak tartják, ezért keresik a különféle megoldási lehetőségeket.

Forrás: Monseñor Osoro visita la prisión de Picassent, Las Provincias. Camineo Info, 2009. 09. 25.

Koncert egy indiai börtönben

Rövid ideig tartott a szórakozás megvonása a Bengaluru Központi Börtönben, mivel a fogvatartottak elégedetlensége nőni kezdett. Így végül a Raghu Dixit Project nevű együttes számára lehetővé vált a fellépés.

A börtön vezetése igyekszik teret adni zenészek fellépésének és – az anyagi lehetőségekhez mérten – az egyéb szabadidős programoknak is. Úgy vélik azonban, hogy ezek megvonása a fegyelmezés hatékony eszköze is lehet.

Forrás: Jailhouse Rock at Central Prison. Deccan Chronicle, Staff Correspondent, 2009. 11. 10.

ESEMÉNYNAPTÁR

(2009. október 1-jétől december 31-éig)

OKTÓBER 6.

A Sopronkőhidai Fegyház és Börtön falán elhelyezett emléktáblánál az Aradi Vértanúk Emléknapján koszorúzással egybekötött megemlékezést szervezett a Volt Magyar Katonák Győr-Moson-Sopron Megyei Egyesülete. Az eseményen részt vett – többek között – Firtl Mátvás, Sopron és környéke országgyűlési képviselője.

OKTÓBER 6-9.

Az Állampusztai Országos Bv. Intézet vendégeként a Csíkszeredai és a Marosvásárhelyi Bv. Intézetek 6 fős delegációja tartózkodott Magyarországon. A vendégek megismerkedtek a személyzeti és a nevelési szakterületek munkájával, megtekintették az intézet mindkét objektumát, és meglátogatták a Veszprém Megyei Bv. Intézetet is.

OKTÓBER 7.

A Nemzetközi Testvéri Börtöntársaság európai elnökségének 17 tagja – Roszík Gábor evangélikus lelkész, a Magyar Testvéri Börtöntársaság elnökének vezetésével – szakmai célú intézettelátogatáson vett részt a Váci Fegyház és Börtönben. A vendégek megtekintették az intézet „Elengedett kéz” fogvatartotti csoport körleteit, köztük az APAC-körletet is.

A Hajdú-Bihar Megyei Bv. Intézetben egészségnapot rendeztek a

személyi állomány részére, amelyen az egészség megővésével kapcsolatos előadások mellett lehetőség nyílt szűrővizsgálatokon való részvétellel és véradásra is.

OKTÓBER 8.

A Fővárosi Bv. Intézet kezelésében lévő Venyige utcai őri szálló aulájában került sor Gál Béla, a Bács-Kiskun Megyei Bv. Intézet sajtóreferense fotókiállításának megnyitójára. A „Helyzet foglyai – a foglyok helyzete” című kiállítást ezt követően a Győr-Moson-Sopron Megyei Bv. Intézetben és a Kalocsai Fegyház és Börtönben is megtekinthették az érdeklődők.

OKTÓBER 9.

A Fiatalokorúk Bv. Intézetében megrendezett IV. Országos Szolgálati Kutyaversenyen 16 bv. intézet 41

fő kutyavezetője vett részt. A rendezvény előjárója Csóti András bv. vezérőrnagy, a bv. országos parancsnokának stratégiai és koordinációs helyettese volt. Az egyéni versenyt Györe István, a Budapesti Fegyház és Börtön főtörzsőrmestere nyerte Neo nevű malinois kutyájával. A csapatverseny győztese a Budapesti Fegyház és Börtön csapata lett.

OKTÓBER 12-13.

A lengyel büntetés-végrehajtás 10 fős delegációja látogatott a Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtönbe Artur Bialy körzeti bv. parancsnok vezetésével. A program során több együttműködési megállapodás aláírására került sor: a Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön a Rzeszowi Bv. Intézettel, a Tiszalöki Országos Bv. Intézet a Lupkóvi Bv. Intézettel, a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bv. Intézet pedig a Przemysli Bv. Intézettel kötött megállapodást. Ezt követően a vendégek megtekintették a Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtönt és a Börtönmúzeumot, majd másnap a Tiszalöki Országos Bv. Intézetet és a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bv. Intézetet. Ugyanekkor rendezték meg Sátoraljaújhelyen a hazai bv. intézetek műveleti csoportjainak éves felkészítő képzését is, amelyen 6 lengyel kolléga is részt vett.

OKTÓBER 13.

A Magyar Börtönügyi Társaság biztonsági szekciója kihelyezett ülést tartott dr. Csernyánszky Lajos nyugalmazott bv. ezredes elnökletével a Sopronkőhidai Fegyház és Börtönben. Az eseményen öt bv. intézet pa-

rancsnoka és 20 fő küldötte vett részt. A BVOP képviseletében az értekezleten részt vett és előadást tartott dr. Huszár László bv. dandártábornok, a Stratégiai Elemzési és Tervezési Főosztály vezetője, valamint Fok Róbert bv. alezredes, a Biztonsági Főosztály megbízott vezetője.

OKTÓBER 19.

A Szegedi Fegyház és Börtön, továbbá a Nagyfa-Alföld Mezőgazdasági és Vegyesipari Kft. vezetői és dolgozói koszorúzást tartottak az intézet oszlopcsarnokában elhelyezett emléktáblánál az Alföld Bútorgyárban 1984. október 19-én történt, elítélt által elkövetett támadás következtében hősi halált halt Frank Tibor bv. alhadnagy, Nagy Ferenc bv. alhadnagy, Tóth András bv. alhadnagy, valamint az 1964. október 3-án hősi halált halt Horváth István bv. alhadnagy tiszteletére. A résztvevők ezt követően – az elhunytak hozzátartozóinak jelenlétében – a szegedi Belvárosi temetőben megkoszorúzták a hősi halottak sírjait.

A Bv. Oktatási Központjában megtartották a 15 fő részvételével

induló „Büntetés-végrehajtási Felügyelő I.” OKJ-s szakképzés tanévnitóját. A rendezvény előjárója Csóti András bv. vezérőrnagy, az or-

szágos parancsnok stratégiai és koordinációs helyettese volt.

A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bv. Intézetben 2009. október 19-én és 21-én tüdőszűréssel egybekötött Egészség Napokat rendeztek a személyi állomány tagjai és a fogvatartottak számára, amelynek során lehetőség volt az egészségügyi állapot általános felmérésére. A vizsgálatokat a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei ÁNTSZ orvosai végezték.

OKTÓBER 22.

A nemzeti ünnep – október 23-a – alkalmából rendezett központi ünnepséget a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságán tartották. A rendezvény előjárója dr. Somssich Gabriella r. dandártábornok, az IRM Rendészeti Felügyeleti és Tervezési Főosztályának vezetője volt. A Magyar Köztársaság elnöke – az igazságügyi és rendészeti miniszter előterjesztésére – a nemzeti ünnep alkalmából, 2009. október 23-ai hatállyal kinevezte nyugállományú bv. dandártábornokká dr. Mária Imre nyugállományú bv. ezredest, a Budapesti Fegyház és Börtön volt parancsnokát. Az igazságügyi és rendészeti miniszter „Tauffer Emil-díjat” adományozott prof. dr. Ruzsonyi Péter bv. ezredesnek, az RTF Bv. Tanszéke vezetőjének eredményes munkája elismeréséül.

A nemzeti ünnep alkalmából a bv. intézetekben és intézményekben megemlékezéseket és helyi ünnepségeket tartottak, amelyek keretében a bv. szervek vezetői a személyi állomány kiemelkedő szakmai munkát végző tagjait elismerésben részesítették.

OKTÓBER 28.

A Bv. Szervezet Oktatási Központja szervezte meg a Büntetés-végrehajtási Szervezet országos judo-bajnokságát az UTE Megyeri úti sportcsarnokában. A 20. alkalommal megtartott sportesemény győztese a Pálhalmi Országos Bv. Intézet csapata lett. A rendezvény előjárója dr. Tóth László bv. vezérőrnagy, az or-

szágos parancsnok gazdasági helyettese, díszvendége pedig a bajnokság 20 évvel ezelőtti életre hívója, dr. Csordás Sándor ny. bv. dandártábornok volt.

NOVEMBER 4.

A Rendőrtiszti Főiskolán rendezték meg „Az országos bűnügyi nyilvántartás centenáriuma 1909-2009” című szakmai-tudományos konferenciát és kiállítást. A rendezvény előjárója dr. Avarkeszi Dezső, az IRM államtitkára volt. A büntetés-végrehajtási szervezet részéről

az eseményen részt vett Dömény Sándor bv. vezérőrnagy, az országos parancsnok biztonsági és fogvatartási helyettese. Szakmai munkája elismeréseként emlékérmet kapott dr. Kozári Józsefné nyugalmazott bv. ezredes, a BVOP igazgatási szolgálatának korábbi vezetője. A büntetés-végrehajtás nyilvántartási tevékenységről a konferencián előadást tartott Bogotyán Róbert bv. alezredes, Juhász Ferenc bv. hadnagy és Veszei Dániel János bv. zászlós, akiknek a szervezőbizottság – elismerése jeléül – emlékérmet adományozott. A kiállítás büntetés-végrehajtási standjánál archív nyilvántartási anyagokat és tárgyakat tekinthettek meg az érdeklődők.

NOVEMBER 4-5.

A Győr-Moson-Sopron Megyei Bv. Intézet meghívására Magyarországon tartózkodott a csehországi Břeclavi Bv. Intézet 4 fős szakmai delegációja, Miroslav Vodák ezredes, intézetparancsnok vezetésével. A látogatás során a vendégek megtekintették az intézetet, a Pannohalmi Apátságot, valamint megismerkedtek Győr nevezetességeivel.

NOVEMBER 5.

A Sopronkőhidai Fegyház és Börtön által megnyert „Kapuláz – Esély az Életre” című TÁMOP-pályázat nyitó konferenciáját rendezték meg a soproni városháza dísztermében. A konferencián részt vett – többek között – dr. Kiss Katalin, az IRM Rendészeti, Tervezési és Felügyeleti Főosztályának vezető-helyettese, Csóti András bv. vezérőrnagy, az országos parancsnok stratégiai és koordinációs helyettese, továbbá dr. Simon József és dr. Dobos József, Sopron alpolgármestere, illetve jegyzője.

NOVEMBER 12.

A Sopronkőhidai Fegyház és Börtön dolgozói egész napos bűnmegelőzési célú bemutatót tartottak Kőszegen, az Evangélikus Mezőgazdasági, Kereskedelmi, Informatikai Szakképző Iskola és Kollégiumban.

NOVEMBER 16.

Ünnepélyes keretek között adták át a Pálhalmi Országos Bv. Intézet bernátkúti objektumának új tér- és közvilágítását. A beruházás során a II. számú épület nyílászáróit is kicserélték. Az intézet 2008-ban pályázaton nyerte el a korszerűsítés pénzügyi fedezetét.

NOVEMBER 17.

A Fővárosi Önkormányzat „Budapestért” emlékzászlót adományozott a Budapesti Fegyház és Börtön részére – elismerve az intézetben folyó szakmai munka magas színvonalát. A zászlót Demszky Gábor főpolgármester adta át Frank Tibor bv. dandártábornok, intézetparancsnok részére. Az ünnepélyes átadásra az Újvárosháza dísztermében került sor.

NOVEMBER 26.

A Magyar Börtönügyi Társaság éves szakmai konferenciáját az ELTE ÁJK dísztermében tartotta meg. A tanácskozás központi témája a bv. kódex legújabb tervezetének ismertetése, illetve megvitatása volt. A konferencia – amelynek levezető elnöki tisztét dr. Vókó György, a Legfőbb Ügyészség osztályvezető ügyésze, a Társaság jogi szekciójának vezetője látta el – előadója dr. Pázsit Veronika, az IRM Büntetőjogi Kodifikációs Főosztályának munkatársa volt, opponensként dr. Szűcs András, a Legfőbb Ügyészség ügyésze működött közre.

DECEMBER 1.

Az „Életfogytiglan. Az apró kertyokban fogyasztott halál” című könyvet a Szegedi Fegyház és Börtön dísztermében mutatták be. A Bátyi Zoltán, Arató László szerzőpáros második alkalommal írt könyvet a szegedi Fegyház és Börtönről. A kötet betekintést nyújt a 30-40 év múlva, vagy a soha nem szabaduló elítéltek életébe, látletet ad bűncselekményükről, a börtönletről, a szabadulásról – ehhez segítségül hívja az érintett szakemberek véleményét, emlékeit.

DECEMBER 2.

A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bv. Intézetben tartották a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Védelmi Bizottság kihelyezett ülését, amelyen részt vett dr. Kökényesi Antal bv. altábornagy, a büntetés-végrehajtás országos parancsnoka. Az ülést követően a résztvevők megtekintették az intézetet.

DECEMBER 3.

A Szombathelyi Országos Bv. Intézetben rendezték meg a Vas Megyei Védelmi Bizottság kihelyezett ülését Kovács Ferenc országgyűlési képviselő, a megyei közgyűlés és egyben a megyei védelmi bizottság elnöke vezetésével. A meghívottak között voltak Vas megye megyei jogú városainak polgármesterei, a rendvédelmi szervek megyei vezetői, továbbá országgyűlési képviselők.

DECEMBER 8.

Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának szerepe a fogva tartottakkal szembeni bánásmód törvényességének és a büntetés-végrehajtás hatékonyságának biztosításában témájáról kerekasztal-beszélgetést tartott Szabó Máté ombudsman a büntetés-végrehajtás vezetőivel, amelyre a sajtó képviselőit is meghívta. Az ombudsman szerint a hazai bv. intézetek között jelentős különbségek vannak, különösen a régiiek és az újak, az ország keleti és nyugati részében lévők között, valamint az előzetes letartóztatást, illetve a kiszabott szabadságvesztést végrehajtó intézetek vonatkozásában.

Dr. Kökényesi Antal bv. altábornagy, a bv. országos parancsnoka elmondta, hogy az ombudsman valamennyi ajánlását megvizsgálták, ahol kellett, intézkedtek is. Kiemelte, hogy ebben a nehéz anyagi és infrastrukturális helyzetben a szakmai munka minőségét próbálják javítani.

DECEMBER 11.

Az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium és a rendészeti szervek 2009. évi országos pontszerző bajnokságainak díjátadó ünnepségére Siófokon került sor. A rendezvényen a büntetés-végrehajtási szervezetet dr. Zakhar Tibor bv. alezredes a Bv. Szervezet Oktatási Központja igazgatója képviselte. A büntetés-végrehajtást érintően az összesített pontverseny első három helyezettje a Pálhalmai Országos Bv. Intézet, a Váci Fegyház és Börtön, valamint az Állampusztai Országos Bv. Intézet lett.

A Bv. Szervezet Oktatási Központjában a 14 hetes alapfokú szaktanfolyami képzésben résztvevő hallgatók kibocsátó ünnepségét tartották meg. A rendezvény előljárója, egyben az elismerő oklevelek és a bizonyítványok átadója Csóti András bv. vezérőrnagy, az országos parancsnok stratégiai és koordinációs helyettese volt. A kibocsátó ünnep-

ség keretében 37 fő, közöttük 14 kitűnő eredménnyel végzett hallgató vette át bizonyítványát.

DECEMBER 13.

A Balassagyarmati Fegyház és Börtönben az intézet felújított műemlék börtönkápolnájának felszentelésére került sor. Az ünnepélyes szentmisét dr. Beer Miklós, a Váci Egyházmegye megyéspüspöke celebrálta. A rendezvényen megjelent – többek között – Balla Mihály, Donáth László, Lombos István országgyűlési képviselő, Becsö Zsolt, a Megyei Közgyűlés elnöke, Medvácz Lajos, Balassagyarmat polgármestere, dr. Kiss Katalin, az IRM Rendészeti, Tervezési és Felügyeleti Főosztályának vezető-helyettese, dr. Kökényesi Antal bv. altábornagy, a bv. országos parancsnoka.

DECEMBER 17.

A Magyar Köztársaság igazságügyi és rendészeti minisztere a jogbiztonság megvalósításának, az emberi jogok mind teljesebb érvényesülésének elősegítése érdekében szerzett kimagasló érdemei elismeréséül Emberi Jogokért Emlékplakettet adományozott dr. Kiss Katalin ny. bv. ezredesnek, az IRM Rendészeti Felügyeleti és Tervezési Főosztálya vezető-helyettesének, továbbá dr. Pallo József bv. ezredesnek, a BVOP Titkársági és Jogi Főosztálya vezetőjének. Az elismeréseket dr. Avarkeszi Dezső igazságügyi államtitkár adta át az Igazságügyi és Rendészeti Minisztériumban rendezett ünnepségen.

DECEMBER 18.

A Fővárosi Bv. Intézet III. objektumának színháztermében soron kívüli állományértekezletet tartottak. A rendezvény előjárója dr. Forgács Imre igazságügyi és rendészeti miniszter volt. Az eseményen részt vett dr. Turi András, az IRM szakállamtitkára, dr. Kökényesi Antal bv. altábornagy, a bv. országos parancsnoka; jelen voltak az IRM meghívott vezetői, a BVOP vezetői állományának tagjai, a bv. szervek vezetői, továbbá a büntetés-végrehajtási szakszervezetek, valamint a börtönlelkész tevékenységet folytató egyházak képviselői.

DECEMBER 22.

A Szegedi Fegyház és Börtön dolgozóinak új öltözőjét dr. Kökényesi Antal bv. altábornagy, országos parancsnok adta át. A hivatásos állomány tagjainak 430 m² alapterületű öltözője az intézet főépületének alagsorában található, 282 felügyelő munkakörülményeit javítja.

DECEMBER 25.

A Heves Megyei Bv. Intézetben dr. Ternyák Csaba egri érsek celebrált karácsonyi szentmisét az intézet női fogvatartottjai számára. A szent-

misén részt vett Csóti András bv. vezérőrnagy, az országos parancsnok stratégiai és koordinációs helyettese.

A karácsonyi ünnepek alkalmából a bv. intézetekben ünnepi istentiszteleteket, karácsonyi ünnepi műsorokat és családi beszélőket tartottak a fogvatartottak részére. Több bv. intézetben a missziós szervezetek ajándécsomagokat adtak át a fogvatartottak és családtagjaik részére.

Összeállította: Deák Ferenc István

Európai egyházak és börtönlelkészek a fogvatartottak emberi méltóságáért

Jövőbemutató tervek a bécsi nemzetközi kongresszuson

A bécsi Protestáns Akadémia, a Börtönlelkészek Nemzetközi Szervezete (a továbbiakban: IPCA) és az osztrák Igazságügyi Minisztérium közös szervezésében 2009. szeptember 21-25. között – „Emberkép a büntetőjogban” címmel – nemzetközi börtönlelkész kongresszust tartottak Bécsben. Az ünnepélyes megnyitóra az Igazságügyi Minisztériumban, az 1710. és 1712. között a magyar császári-királyi testőrség számára épült palota magyar főnemesi családok egészalakos festményeivel „körülállt” dísztermében került sor. Az osztrák igazságügy-miniszter képviselőjében dr. Franz Plöchl főügyész, az igazságügyi tárca Büntető- és Kegyelmi Ügyek Osztályának vezetője köszöntötte a tanácskozás résztvevőit. A konferencia fő szervezője és koordinátora, dr. Matthias Geist evangélikus börtönlelkész üdvözlő beszédében örömeinek adott hangot amiatt, hogy a börtönlelkészi szolgálat 1961 óta jogszerűen is „a helyén van” az osztrák büntetés-végrehajtásban, s minden felekezettel, valamint a zsidó és a muszlim közösséggel együtt végzi a fogvatartottak lelki gondozását a 28 osztrák büntetés-végrehajtási intézetben.

A kongresszust köszöntötte dr. Michael Bünker osztrák evangélikus, és dr. Franz Scharl katolikus püspök is. A katolikus börtönlelkészek nemzetközi bizottságának, az ICCPPC-nek a köszöntőjét az elnök nevében M. Pieczkowski bécsi katolikus börtönlelkész tolmácsolta. Az IPCA európai ágának nevében a Folytatólagos Bizottság elnöke, Wim Timmer holland lelkész szöveget olvasott az egybegyűltekhez. Még a megnyitó estéjén tartotta meg nagyszabású teológiai előadását dr. Ulrich H. J. Körtner grazi protestáns rendszeres teológiai professzor „Szükség van-e büntetésre? Emberkép és büntetőjog teológiai szempontból” címmel.

A többnapos tanácskozás témakörei a következők voltak: kockázatmenedzselés és keresztyén etika; szubkultúrák a börtönrendszerben; konfliktusok és igazságosság teológiai perspektívából; büntető társadalom – a társadalom büntetése; a társadalom és a fogvatartottak, illetve hozzátartozóik jogai; emberkép és emberi jogok – a büntetés-végrehajtás ellenőrzése; a szabadság mint emberi jog – lehetséges-e börtön nélküli társadalom?. Az előadók Angliából, Ausztriából, Belgiumból, Dániából és Németországból érkeztek.

Néhány előadás fő gondolatát röviden tekintsük át.

Tobias Müller-Monning hesseni protestáns teológus és szociológus „Kockázatmenedzselés és keresztyén etika” című előadásában beszámolt a Németországban két éve működő együttműködési hálózatról, ami a rendőrséget, az ügyészséget és a büntetés-végrehajtást kapcsolja össze a bűnelkövetők szabadulás utáni visszaesési kockázatának csökkentése érdekében. A szabadlábba helyezés előtt már hat hónappal megkezdődnek a kockázat-elemzések, pszichológusok, nevelők, lelkészek bevonásával. Az előadó rámutatott, hogy az

ilyen megelőzési technika viszont magával hozza az emberi személyiség és élet „bio-politikai” szemléletét, aminek nagy veszélye, hogy az embert pusztá testként, ellenőrizendő objektumként szemléli és „kezeli”. Ez a kontroll a személyiség elfogadhatatlan redukcióját jelenti, amelyben az emberek elveszíthetik értéküket, méltóságukat, és a gazdasági kalkuláció tárgyává válnak. Ez mind a keresztyén, mind a humanista emberkép szempontjából elfogadhatatlan.

A belga protestáns lelkész, *Christian Bultinck* a *konfliktusok és az igazságosság teológiai összefüggésének* témaköréről fejtette ki gondolatait. Az Ó- és Újszövetség büntetési utalásait vizsgálta, s rámutatott, hogy a bűnelkövetők milyen sokszor váltak egy-egy bibliai igehely témájává. A jézusi példázatokban paráznák, gonosztevők, csalók, gyilkosok, korrupt bírák állnak előttünk, s végül maga Jézus is bűnelkövetőként fejezi be életét. A színt kiegészítik a korabeli bíróságok: a Szanhedrin, a római ítélőszék, a heródesi bíróság, a jeruzsálemi templomrendőrség. A páli levelekben tükröződő jogrendben a jogok és a kötelességek egyensúlya és harmonizálása áll előttünk. A bibliai cedaka, igazság-, illetve jogszolgáltatás magában foglalja a shalomot, a teljes harmónia helyreállítását Isten-ember, ember-ember, önmagunk és a természet viszonylatában. Az előadó ismételten visszatért ehhez a gondolathoz: a páli, újszövetségi igazságszolgáltatás nem büntető-retributív, hanem helyreállító, gyógyító jellegű. Ez ma is figyelmezteti a keresztyéneket és az egyházakat: tiltakozzanak minden olyan büntetőjogi gyakorlat ellen, ami csak a megtorlásra, a büntetésre, az egyén megalázására koncentrál. A resztoratív igazságosság és igazságszolgáltatás nem csak az elkövetőt, hanem az áldozatot és magát a társadalmat is a helyreállítás, a változás és megbékélés irányába segíti.

Jørgen Rasmussen dán teológus, az Európa Tanács *Kínzás*, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetések megelőzésére létrehozott Európai Bizottsága, a CPT tagja – maga is börtönlelkész – az *„Emberképek és emberi jog – a büntetés-végrehajtás ellenőrzése”* gondolkörben fejtette ki tapasztalatait. Véleménye szerint a modern demokráciák alkotmányaiban mindhiába keresünk emberképet. A modern jogállam ugyanis különböző emberképekkel élő polgárok nagy konglomerátuma. A keresztyénségnek viszont volt és van emberképe, ennek minden vonása leolvasható a testet öltött Isten, Jézus Krisztus személyiségéről. A keresztyén emberkép elemei: Isten-, és emberszeretet, az együttérés és a segítségnyújtás emberképe, valamint az áldozathozatal emberképe. A büntetőjog – *Rasmussen* véleménye szerint – nem veszi kellően tekintetbe az embert, hanem tárgy csak a bűnelkövető. Már ez a szemlélet, a vádlott pozíciójába szorítás, az emberi méltóság elvesztésével jár. Ezt csak fokozzák a médiák, amelyek igen sokszor és durván még az utolsó emberi vonástól is megfosztják a vádlottat. És az emberi méltóságtól történő megfosztás gyakran folytatódik a zárkában, a börtönben is. Európai börtöntapasztalatai nyomán így fogalmazott az előadó: „Igazából a felebaráti szeretet és az emberi jogok testvérei egymásnak. És ennek ma tudatosulnia kellene mindenkiben!”. A CPT fel-

adata a keresztyén és a humanista emberkép alapján, hogy felmutassa és szorgalmazza: a fogvatartottak sem emberi méltóságukat, sem emberségüket nem veszítették el, amelyeket minden eszközzel óvni és ápolni kell, éppen a társadalom jól felfogott érdekében! Ehhez a börtönökben meglévő személyzetet, illetve struktúrákat magas szinten szükséges működtetni.

Dr. Matthias Geist protestáns börtönlelkész, a konferencia szervezője a zárónapon hétpontos javaslatcsomagot terjesztett elő. Kifejtette: az osztrák büntetőjogból hiányoznak a jövőbe mutató víziók, de a civil társadalomban és az egyházakban van annyi bátorság, kezdeményezés és felelősség, hogy a túlságosan egyoldalú, megtorló, restriktív büntetőjoggal szemben követeljék a helyreállító igazságszolgáltatás gyakorlatát mind az ítélezésben, mind a büntetés-végrehajtásban. A már idejétmúlt, a tegnapot, sőt a történelmi tegnapelőttöt konzerváló bosszúgondolattól is motivált gondolkodásnak lejárt az ideje – hangsúlyozta. A keresztyén emberkép az embert nem áruként, nem eszközként, tárgyként, hanem szabad személyiségként szemléli, aki felelős tetteiért, képes az önálló életvezetésre, és van jövőképe. A büntetés-végrehajtás totális rendszere és intézménye (még) nem egyeztethető össze sem a keresztyén ember-, és vilásképpel, de a korszerű, gazdaságos és humánus büntetés-végrehajtás koncepciójával sem. Sokkal nagyobb hangsúlyt kell helyezni a gondozásra, a nevelésre, a látogatási rendszer kibővítésére, az értelmes foglalkoztatásra és képzésre, ami minden fogvatartottnak alapjoga. Ehhez korszerű börtönök kialakítása szükséges, ezzel párhuzamosan nagyobb teret kell biztosítani az elektromos lábbilincs alkalmazásának is. Az előadó fontos javaslata volt, s ezzel valamennyi résztvevő a maga hazája tekintetében is teljes egyetértését fejezte ki, egy olyan kutatóintézet létrehozása, ami a büntetőjoggal összefüggő etikai kérdésekkel és gyakorlattal behatóan foglalkozik, s a börtönrendszerrel összefüggő etikai problémák állandó vitafórumát képezné. Ez az intézet egyházi és büntetés-végrehajtási együttműködéssel fenntartott közös szerveződés lehetne.

Az osztrák és a nemzetközi sajtó figyelmét is felkeltő kongresszus több előadása és felszólalása kiemelte a megbékélés és a gyógyulás, az egyéni és társadalmi helyreállítás és jóvátétel fontosságát. Ezért a resztoratív, helyreállító igazságszolgáltatásért dolgozik jó ideje az IPCA, s mint ökumenikus börtönlelkész világszervezet elkötelezetten emeli fel szavát a minden embert megillető emberi méltóságért és igazságosságért nem csak Európában, hanem minden kontinensen, és kapcsolatai révén a legkülönbélebb nemzetközi, illetve világszervezeteknél.

Ez a nemzetközi konferencia emlékeztetett arra is, hogy milyen szükséges és fontos, s minden bizonnyal hasznos is az Európai Unión belül a földrajzilag egymáshoz közeli, s így a rájuk bízottak problémavilágát illetően hasonló helyzetben lévő börtönlelkézi szolgálatok – és természetesen az őket alkalmazó büntetés-végrehajtási intézményrendszerek – közötti információcsere, együttműködés, rendszeres szakmai konzultáció. Mind az osztrák fél, mind a

magyar résztvevő kifejezte elkötelezettségét – az illetékes hazai állami és egyházi szintek kollegiális közreműködésével – a két éve megkezdett osztrák-magyar kétoldalú börtönlelkészi együttműködés további ápolására és elmélyítésére. Ennek sajátos szintje lehet abban az intézetben vállalt magyar részvétel, amely a büntetőjoggal és büntetés-végrehajtással kapcsolatos etikai kérdéseket kívánja majd feldolgozni.

A Folytatólagos Bizottság megtárgyalta annak lehetőségét, hogy a következő európai IPCA találkozóra 2012-ben Romániában, a román ortodox egyház szervezésében kerüljön sor. Az ülésen a magyar protestáns börtönlelkészi szolgálatokat e sorok írója, a Pálhalmi Országos Bv. Intézet református börtönlelkésze, az IPCA és az osztrák Igazságügyi Minisztérium meghívottjaként képviselte.

Békefy Lajos

Szakmai konferencia a bv. kódex legújabb tervezetéről

A Magyar Börtönügyi Társaság 2009. november 26-án tartotta meg éves szakmai konferenciáját az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának dísztermében. A tanácskozás központi témája a bv. kódex legújabb tervezetének ismertetése, illetve megvitatása volt.

Dr. Mezey Barna, az ELTE ÁJK tanszékvezető egyetemi tanára, az MBT elnöke nyitotta meg a rendezvényt, amelynek első aktusaként a szép számú egybegyűltek a Társaság újjáalakult jogi szekciójának vezetőjét választották meg *dr. Vókó György*, a PPKE ÁJK tanszékvezető egyetemi tanára, a Legfőbb Ügyészség osztályvezető ügyésze személyében.

A konferencia – amelynek levezető elnöki tisztét a frissen megválasztott szekcióvezető látta el – előadója *dr. Pázsit Veronika*, az IRM Büntetőjogi Kodifikációs Főosztályának munkatársa volt, aki a bv. kódex legújabb tervezetét abból a szempontból ismertette, hogy a tervezetben hogyan érvényesül a differenciálás és a progresszivitás elve. Az előadó – többek között – kitért a befogadás, a besorolási eljárás és az értékelés-felülvizsgálat folyamatára, az elítéltek értékelésének szempontjaira, a kódex rezsिमrendszerére, a fogvatartotti programok kérdéskörére, a fejlesztések speciális célcsoportjaira (fiatalkorúak, erőszakos elkövetők stb.), végezetül a szabadságvesztés-büntetések végrehajtásával kapcsolatos továbbgondolást igénylő szakmai kérdéseket is megfogalmazott: Miként csökkenthető a bv. intézetek zsúfoltsága?, A differenciálás jelentsen-e egyben elkülönítési kötelezettséget, vagy sem?, A besorolási eljárás erre kijelölt központi helyeken történjen, vagy az intézetekben?, Milyen kezeléseket, programokat biztosítson kötelező jelleggel valamennyi intézet?, Specializálódjanak-e az intézetek, s ha igen, az elítélt számára szükséges speciális program biztosítása vagy a lakóhely-közeli elhelyezés élvezzen elsőbbséget? stb.

Opponensként *dr. Szűcs András*, a Legfőbb Ügyészség Büntetés-végrehajtási Törvényességi Felügyeleti és Jogvédelmi Önálló Osztályának munkatársa mondta el kritikái észrevételeit a bv. kódex legújabb tervezetéről. Mint kifejtette: az előterjesztésben a rezsिमszabályozás túl részletes, bonyolult – nehéz feladatok elé állítja a bv. intézeteket. Megjegyezte, hogy a különleges biztonságú rezsimekre a fogház fokozatú fogvatartottaknál, az előzeteseknél és a fiatalkorúaknál is szükség van, viszont az életfogytiglanos esetében is alkalmazni kellene enyhébb rezsimeket. Az opponens hangsúlyozta, hogy a fogvatartottak magatartásának megítélése szempontjából egyértelműbb követelményrendszer megfogalmazása szükséges a gyakorlat számára. A fokozatváltási kérelmek megsokasodására utalva kijelentette, hogy hosszabb ítéletek esetén a szabályozás szerinti 6 hónapos limit nem elegendő ahhoz, hogy az adott fogvatartott börtönbeli magatartásának iránya megítélhető legyen.

Ezt követően *dr. Vókó György*, a konferencia levelező elnöke megjegyezte, hogy a törvénytervezet javítóintézeti része túl részletes a büntetés-végrehajtási részhez képest, valamint a PPP-börtönök működésével kapcsolatban felmerült kérdésekre a tervezet nem ad választ.

Dr. Estók József ny. bv. dandártábornok úgy vélte, hogy a tervezetben leírt rezsimszisztem nagyban támaszkodik az általa Sátoraljaújhelyen megvalósított modellt, amit a Börtönügyi Szemlében [lásd 2004. évi 3. szám] is közétett. Rámutatott, hogy a progresszív végrehajtás alapfeltétele a folyamatos értékelés. Utalt arra is, hogy bv. bírók munkájuk során sok esetben nem veszik figyelembe a büntetés-végrehajtás észrevételeit.

Dr. Csordás Sándor, a Fővárosi Ügyészség csoportvezető ügyésze szerint a fogvatartottak rezsimbe-sorolását – mint sok helyütt Európában – a büntetés-végrehajtásnak kellene elvégeznie. Emlékeztetett arra, hogy az 1979. évi 11. tvr.-t és az azt módosító 1993. évi XXXII. törvényt is a büntetés-végrehajtás készítette elő. Kitért az enyhébb fokozatba helyezés, illetve az EVSZ problematikájára. A klasszifikáció kérdése kapcsán kifejtette, hogy a tervezet merev elkülönítést alkalmaz a rezsimek között, és – az európai gyakorlatra utalva – annak a véleményének adott hangot, hogy a kilenc helyett négy rezsime – nyitott, félig nyitott, zárt (normál, illetve szigorú) – is elegendő lenne a fogvatartottak besorolására.

Dr. Hegedűs László, a Vas Megyei Főügyészség csoportvezető ügyésze szövé tette, hogy a – jogi szabályozatlanság miatt – számos probléma merül fel a PPP-börtönökben, a tervezet mégsem nem foglalkozik ezzel a területtel. A hozzászóló a Szombathelyi Országos Bv. Intézet működéséből vett gyakorlati példákkal támasztotta alá mondanivalóját.

Dr. Huszár László bv. dandártábornok, a BVOP Stratégiai Főosztályának vezetője – egyetértve a dr. Csordás Sándor által elmondottakkal – hangsúlyozta, hogy a jogszabálytervezetben az elítéltek klasszifikációja ellentétben áll az egyéniesítés eszméjével: a háromszor három rezsime szinte feleslegessé teszi a büntetés-végrehajtási dolgozók ezen a területen felhalmozódott szakértelmét. Rámutatott, hogy a befogadó-felkészítő részlegben történő 60 napos besorolási eljárás túlságosan hosszú, s ennek letelte után is mindössze abban dönthet a büntetés-végrehajtás, hogy a fogvatartottat az adott fokozat (fogház, börtön, fegyház) enyhébb vagy normál rezsimjébe sorolja, így tulajdonképpen a progresszivitás és a differenciálás elve is ellentétben valósul meg a gyakorlat során. A kötelező programokkal kapcsolatosan elmondta, hogy azok nevesítése nem szerencsés, és – mivel a pályázatokra építeni nem lehet – el kell döntenie, hogy van-e állami erőforrás megvalósításukra, vagy sem.

Markos Zoltán bv. ezredes, a BVOP Közgazdasági Főosztályának vezetője szerint a büntetés-végrehajtási szervezet jelenlegi költségvetési helyzete ellehetetlenült, de a szervezet várható anyagi kondíciói sem teszik lehetővé a törvénytervezetben előírt többletfeladatok teljesítését. A bevételi források, a pályázati pénzek erre messze nem elégségesek.

Dr. Kabódi Csaba, az ELTE ÁJK tanszékvezető egyetemi docense annak az aggodalmának adott hangot, hogy az alternatív büntetési formák alkalmazásának következtében a börtönök kizárólag a súlyos bűncselekmény elkövető személyek gyűjtőhelyévé válnak. Problémának tartotta, hogy a börtönben végzett munka továbbra sem számít munkaviszonynak. Véleménye szerint a bv. intézetek alapterületének a tervezetben leírt megnövelése nem biztosítható, illetve a fogvatartotti programok végrehajtásához szükséges szakemberek sem állnak rendelkezésre.

Dr. Barabás A. Tünde, az OKRI Oktatási és Kommunikációs Osztályának vezetője a resztoratív igazságszolgáltatás börtönbeli alkalmazásának lehetőségeire hívta fel a figyelmet. Tájékoztatta a tanácskozás résztvevőit, hogy 2010-ben két bv. intézetben – Tökölön és Balassagyarmaton – végeznek kutatást e téren.

Váradi Balázs bv. alezredes, a BVOP Gazdasági Társaságok Főosztályának kiemelt főreferense elmondta, hogy ha a fogvatartottak kizárólag csak a kérelmük alapján dolgozhatnak, ez a munkáltatás megszűnését jelentheti. Hangsúlyozta továbbá, hogy a PPP-börtönök működésének menedzselése jelenleg is a büntetés-végrehajtás kezében van.

Dr. Vókó György a konferenciát lezáró beszédében egyrészt a bv. kódex legújabb tervezetének további hiányosságaira hívta fel a figyelmet (pl. nincs szabályozva, hogy a büntetések végrehajtását ellenőrző állami és civil szervezeteknek milyen jogosultságai vannak), másrészt az interdiszciplináris kutatások fontosságát és büntetés-végrehajtási jog gyakorlati megvalósulásának jelentőségét hangsúlyozta.

Deák Ferenc István

Nagy Ferenc

A svájci büntetés-végrehajtásról és a fejlődési perspektívákról

Andrea Baechtold: Strafvollzug c. könyvéről¹

A mintegy 320 oldal terjedelmű tankönyv három fő részből áll: a bevezető részt a büntetéseket, az intézkedéseket és a végrehajtásukat tárgyaló második rész követi, majd a fejlődési perspektívákról szóló harmadik rész zárja.

A korábbi több egyetemi jegyzet készítését követően a szerzőnek, *Andrea Baechtold*nak, a berni egyetem professzorának, 2005-ben jelent meg első ízben büntetés-végrehajtási tankönyve, amelyet 2008-ban egy francia nyelvű aktualizált verzió kiadása követett. A 2009. évi jelen kötet a német nyelvű kiadás második, alapjaiban átdolgozott változata. Az átdolgozás figyelembe vette az időközben bekövetkezett változásokat a szövetségi jogban, a konkordátumok tekintetében és a kantonális jogban egyaránt.

Előjáróban néhány bevezető információ közlése szükséges a svájci büntetőjogról és büntetés-végrehajtási jogról.

A svájci Btk. egész általános részének 2002 decemberi átfogó revíziója 2007 januárjától lépett hatályba, amely megváltoztatta a svájci szankciórendszert és így annak végrehajtását is. A svájci szövetségi alkotmány rendelkezése értelmében a büntetés-végrehajtás elvileg a kantonok kompetenciája. A büntetés-végrehajtás alapvető rendelkezéseit azonban mégis a Btk.-ban találhatjuk meg, vagyis a Btk. több rendelkezése a büntetés-végrehajtás keretfeltételeit szabályozza, amelyek a kantonok törvényhozási kompetenciáját behatárolják. Emellett a büntetés-végrehajtásra vonatkozóan további szövetségi szabályozások találhatók a Btk.-hoz kapcsolódó rendeletben, valamint speciális törvényekben is.

A svájci szövetségi alkotmány 123. cikkében az olvasható, hogy az előírt kantonális kompetencia a kantonokat a büntetés-végrehajtásra vonatkozó szükséges szabályozások meghozatalára kötelezi, „amennyiben a törvény másként nem rendelkezik”. A kantonok a büntetés-végrehajtással kapcsolatos feladataik teljesítése érdekében konkordátumban, azaz a kantonok viszonyát, együttműködését szabályozó szerződésben egyesülnek. Ezen szerződés-

¹ *Baechtold, Andrea: Strafvollzug. Straf- und Massnahmenvollzug an Erwachsenen in der Schweiz. 2. Aufl. Stämpfli Verlag, Bern, 2009. 326 p.*

sekben koordinálják egyrészt a végrehajtási intézetek létesítését és működését, másrészt a büntetés-végrehajtási konkordátumok irányelveket és ajánlásokat bocsátanak ki, amelyekkel jogi és gyakorlati egységesítésre törekednek az abban résztvevő kantonok között. A konkordátum-irányvonalak mellett kantonális bv. törvények és rendeletek is léteznek.

A büntetés-végrehajtás területén a döntéseket elsődlegesen nem a bírói fórum hozza, hanem a végrehajtási igazgatási hatóságok. Így ezen hatóságok döntenek például a végrehajtási intézetbe történő beutalásról, a szabadságról vagy a végrehajtás felfüggesztéséről, valamint a feltételes szabadon bocsátásról. Döntéseik ellen tipikusan a kantonális kormányzatnál lehet panasszal élni, amelyről egy másik kantonális igazgatási hatóság dönt. A szövetségi bírósághoz csak olyan panasszal lehet fordulni, amelyben szövetségi törvény megsértéséről van szó.

Baechtold professzor igen jó és szemléletes áttekintést ad mind a svájci szankciórendszerről, mind annak végrehajtási kérdéseiről. A svájci büntetőjog három büntetési formát ismer: a pénzbüntetést, a közérdekű munkát és a szabadságvesztés-büntetést. Ez utóbbi tekintetében a korábbi időszakhoz képest újdonság, hogy egységes szabadságvesztés-büntetés rendszert vezetett be a revideált svájci Btk. a korábbi differenciált büntetési formák helyett. A szabadságvesztés tartama legalább 6 hónap, a maximum 20 év. 6 hónap alatti tartamban is elrendelhető azonban a végrehajtandó szabadságvesztés, amennyiben további bűncselekmény elkövetésétől történő visszatartás miatt ez szükségesnek tűnik, vagy ha várható, hogy a pénzbüntetés, illetve a közérdekű munka nem hajtható végre. Ahol a törvény kifejezetten meghatározza, a szabadságvesztés életfogytig tart. Az életfogytiglanival összefüggésben megjegyezhető – több írástól, pl. a Börtönügyi Szemle ez évi 2. számának cikkétől (lásd 75. old. 41. lj.²) eltérően –, hogy lehetséges az e büntetésből történő feltételes szabadon bocsátás, amely legkorábban 15 év, kivételesen már 10 év után lehetséges. A szabadságvesztés mellett a revideált svájci Btk. Újdonsága, hogy a pénzbüntetés és a közérdekű munka feltételes, azaz felfüggesztett formában is elrendelhető. További újdonság a részben felfüggesztett büntetés bevezetése.

² Ugyanezen a helyen a szerző további téves megállapításokat is tesz, így kiemelném, hogy a svájci mellett sem az osztrák Btk., sem a nemzetközi büntető törvényesék statútuma nem ismeri a tényleges életfogytiglant.

Baechtold professzor a végrehajtási formák tipológiájának kiváló áttekintését adja, amelynek váza a következő:

A szabadságelvonás köre	A szabadságelvonás kezdetén alkalmazható	A későbbi végrehajtáskor alkalmazható
Szabadságelvonás	Normál végrehajtás „Egyes őrizet”	Normál végrehajtás „Egyes őrizet”
Szabadságelvonás és korlátozás	Félfogság Napi végrehajtás	Munkaexternátus
Szabadsághatároló végrehajtás	Elektromos házi őrizet	Lakó- és munkaexternátus Elektromos házi őrizet

A normál végrehajtás a szabadságelvonás klasszikus formájának felel meg, vagyis az elítélt a munkaidejét, pihenőidejét és a szabadidejét rendszerint a végrehajtási intézetben tölti.

Az „egyes őrizeti” forma azt jelenti, hogy az elítélt más fogvatartottaktól elválasztva tölti büntetését. Ennek következtében az elítélt a munkaidejét, szabad- és pihenőidejét egyszemélyes zárkában tölti, kivéve az előírt egy óras napi sétát.

A félfogság elnevezésű végrehajtási formában a munkavégzést és a képzést az elítélt a végrehajtási intézeten kívül folytatja, a pihenő- és szabadidejét az intézetben tölti. A munkaexternátustól eltérően a félfogság nem feltételezi, hogy először a szabadságvesztés egy részét normál végrehajtásban kell letölteni. A félfogságot tehát az egész büntetési tartamra rendelik el akkor, ha szökésnek vagy további bűncselekmények elkövetésének nem áll fenn a veszélye. Ugyancsak ezt a végrehajtási formát rendelik el azon szabadságvesztésre, amelyből az előzetes letartóztatás beszámítása után kevesebb mint 6 hónapi tartamot kell az elítéltnak letölteni.

Napi végrehajtás esetén a büntetést több végrehajtási szakaszra tagolják, amelyek az elítélt pihenő- vagy ünnepnapjaira esnek. Ez kizárólag legfeljebb 4 heti szabadságvesztésre megengedett. A napi végrehajtás ugyanazon célt követi, mint a félfogság (a munka világából való kiesés elkerülését). Ezen végrehajtási forma gyakorlati alkalmazása nagyon szerény, évente egész Svájcban kevesebb mint száz ilyen végrehajtásról rendelkeznek.

A munkaexternátusban az elítélt a végrehajtási intézeten kívül dolgozik, a pihenő- és szabadidejét azonban az intézetben tölti. A normál végrehajtással ellentétben az elítélt a munkaidő alatt nem csupán kivételesen, hanem elvileg is az intézeti épületen kívül tartózkodik. A munkaexternátusban (amelyet „fél-szabadságnak” neveztek korábban) az elítélt – mint egy „normál munkaválla-

ló” – intézeten kívüli munkaadónál dolgozik. A munkahelyre vezető utat – oda és vissza – az elítélt egyénileg és felügyelet nélkül teszi meg.

A lakó- és munkaexternátusban az elítélt a végrehajtási intézeten kívül dolgozik, de továbbra is a végrehajtási hatóság kontrollja alatt áll. A szabadságvesztés tehát paradox módon térbeli mozgásszabadság korlátozása nélküli, és ezen végrehajtási forma a feltételes vagy a végleges szabadon bocsátás előtti rövid időre jöhet szóba.

Az elektromos házi őrizet a legfiatalabb svájci végrehajtási forma, amelyet a Btk. 2002. évi revíziója még nem vett figyelembe. 2003-tól kísérletként került több kantonban bevezetésre az elítélt kifejezett hozzájárulását feltételezve és az elítélt lakásában. Alkalmazási területe vagy a 12 hónapnál rövidebb szabadságvesztésre, vagy közvetlenül a feltételes szabadságra bocsátás előtti legfeljebb 12 hónapi periódusra korlátozódik.

Baechtold professzor több tanulmánya és ez a tankönyv is foglalkozik svájci végrehajtási specialitásokkal. Ezek közül egyet emelnék ki, nevezetesen azt, hogy az összes svájci végrehajtási intézetben tartózkodó elítélte állományon belül a külföldi nemzetiségű elítélte arány folyamatosan növekszik. 1974-ben ez az arány még 18% volt, 1984-ben már 32%, majd 1998-ban 54%. A legutóbbi adat 2008-ra vonatkozik, amikor a külföldi elítélte arány már kerekén 70% volt. Szintén érdekesség, hogy a külföldi elítélteken belül 1/3-ra csökkent a nyugat-európai országokból származó elítéltek aránya, míg jelentősen nőtt az afrikai és a balkáni államokból (az egykori Jugoszlávia államai, Albánia) származó külföldi elítélteké.

A svájci végrehajtási specialitások, érdekességek további részletezése helyett kiemelném *Baechtold* professzor könyvének harmadik részét, amelyben a szabadságelvonás jelentőségéről és a végrehajtási perspektívákról szól. E részből idéznék több gondolatot.

Baechtold megítélése szerint a büntetések és az intézkedések végrehajtásának alakulása/fejlődése nem „objektíve” felismerhető törvényszerűségeket követ, hanem társadalompolitikai megállapítások eredménye. A büntetőjogi szabadságelvonás jövőbeni jelentősége és kialakítása tehát elvileg nem előrelátható, hanem a büntetőjognak tulajdonított funkcióktól; az állami kriminálpolitikai céloktól és feladatoktól és ezzel a társadalompolitikai környezetben bekövetkező fejlődéstől függ.

A büntetőjogi szabadságelvonás kialakítása döntően a büntetőjogi jogkövetkezmények össz/egész rendszerében történő elhelyezésétől függ.

Ami a szabadságelvonás jelentőségét illeti, Svájcban a szabadságvesztés a XX. század kezdetén még domináló helyét a század végére elvesztette. Hasonló fejlődés más európai államokban is megfigyelhető.

Ez az alternatív szankciók bevezetésének, különösen a felfüggesztett/feltételes szabadságvesztés „klasszikus” alternatív következményeinek az eredménye, és messze csekélyebb mértékben a diverziós szabályozásoknak, a büntetés alóli mentesülés előfeltételei bővítésének, továbbá a rövid tartamú szabadságvesztés alternatívájának, mint a közérdekű munka bevezetésének a következménye. A szabadságvesztés-büntetés ezzel reziduális, ún. maradék szankció lett a nyugat- és közép-európai térségben.

Ez a fejlődés a XX. század utolsó harmada óta megfelel az elméletben messzemenően hangoztatott követelésnek, hogy a büntetőjogi szabadságelvonás csupán ultima ratio-ként alkalmazható. Az ENSZ és az Európa Tanács egyezményei is ezt a posztulátumot nyomatékosan megerősítik.

A törvényhozói realitás és a praxis az utóbbi évtizedek folyamán ezen elképzelések mögött maradt, azaz a fogvatartotti népesség alakulását ez nem befolyásolta. Prominens kivételként mindig Finnországot szokás említeni, ahol a ráta 1950-től 1998-ig 72%-kal csökkent (még 2008 legelején is a finneknel csupán 64 volt a fogvatartotti ráta). A fogvatartotti ráta növekedése a magasabb bűnözési mutatókkal igazából nem magyarázható. *Baechtold* nyomatékosan kiemeli, hogy a nemzetközi összehasonlító elemzések sokkal inkább azt igazolják, miszerint a magas fogvatartotti ráta a társadalmi és gazdasági egyenlőtlenség magas mértékével korrelál, van kölcsönös összefüggésben. Ezek a megállapítások egyértelművé teszik, hogy önmagában az ultima ratio elvi követelménye a szabadságvesztés-büntetés tényleges visszaszorulását más, enyhébb, rövidebb tartamú reakcióformák javára nem garantálja. Fontos kérdések ide kapcsolódóan, hogy a lakosság részéről megfigyelhető-e a punitív szemlélet, a szigorúság-pártiság, a média oldaláról ennek a túllihegése, illetve a politikai döntéshozók ehhez kapcsolódó túlértékelő magatartása.

Ezért teljesen nyitott marad, hogy a zárt végrehajtás a közepes súlyú deliktumok nem közvetlenül veszélyes bűnelkövetői köre esetében is az integratív és hatékonyabb ambuláns szankciók javára visszaszorítható-e. Több általános megfontolás ezt nemlegesnek tekinti. Erre az elkövetői körre ambuláns büntetés-végrehajtást javasol *Baechtold*, a büntetés tartama során a bv. intézeti elhelyezés helyébe az elítéltet jelentősen hátrányos beavatkozások sorával lehetne terhelni, pl. útlelvel bevonása, jelentkezési kötelezettség a tartózkodást illetően, pártfogó felügyelet alá helyezés utasításokkal, közérdekű munkával és más személyes teljesítés előírásával. A szerző szerint nincs ok annak feltételezésére, hogy az ilyen büntetés a zárt végrehajtáshoz képest – annak generál- és speciálpreventív hatása tekintetében – alulmaradna.

Baechtold megítélése szerint valószínűsíthetően a jövőben is a végrehajtás finanszírozásában további takarékoság várható.

Ezt feltételezve két elvi választási lehetőség marad: egyrésztől vagy a végrehajtásra szánt ráfordítások az elvileg változatlan fogvatartotti populáció mellett leépülnek, aminek következményeként számolni kell a minőségi teljesítmény leépülésével a végrehajtásban és a büntetésből elbocsátottak visszaesésének emelkedésével. Másrésztől pedig a végrehajtás tartalmilag elvileg változatlan teljesítményei kvantitatíve igencsak csökkent fogvatartotti populációt eredményeznek – ami a rendelkezésre álló tapasztalati/tudományos ismeretek szerint negatív következmény nélkül a közbiztonságra átültethető. A minőségi teljesítmény-leépülés mellett az a tény szól, hogy ez politikailag könnyebben kommunikálható, a másikat kriminálpreventív érdekek támasztják alá.

Mindkét scenárió a végrehajtásért felelősök számára egyébként különös kockázatokkal kapcsolódik össze. A ráfordítások redukciója minőségi teljesítmény-leépüléssel vagy a fogvatartotti népesség csökkentésével jár. Mindkét esetben várható az, hogy a végrehajtás teljesítmény-mérlege a visszaesés kritériumához mérve rosszabbodik. Amíg a minőségi teljesítmény leépülése közvetlenül magasabb visszaesési kockázattal jár, addig a fogvatartotti populáció csökkentése csupán azon elkövetőket tartaná szabadságelvonásban, akik különösen rossz kriminálprognózist mutatnak.

Az európai végrehajtási standard, a kriminálpreventív, integrációra irányuló és jogállamilag garantált végrehajtás primátusának erősítése a XX. század második felében az európai térségben megvalósult. A közép- és kelet-európai államok a nyugat-európai fejlődéshez képest még jelentősen le vannak maradva. Ugyanakkor Svájcban sem hiánytalanul és teljesen konzekvens módon érvényesül az elvileg elismert végrehajtási standard. A svájci Btk. 2002. évi revíziójával ténylegesen jelentősen megjavult/javított törvényi alapok nem kielégítőek. Kiegészítésként ehhez további megelőző faktorok tudatos és konzekvens alkalmazása szükséges. Ide tartoznak a megfelelő képzés és az operacionizált végrehajtási, valamint értékelési és ellenőrzési mechanizmusok. Végül megjegyzendő, hogy ez a standard megfelelő pénzügyi finanszírozás nélkül nem végrehajtható. A végrehajtási politikát tehát nem csupán tartalmi szempontok határozzák meg, hanem közvetve a pénzügyi elosztás is vezérli. Ezért Svájc számára elvileg a preventív, az integrációra irányuló és a jogállamilag garantált végrehajtás bár középtávon aligha veszélyeztetett, de semmiképp sem tekinthető minden időkre biztosítottnak.

Baechtold professzor a jövőt illetően az európai végrehajtási standard mellett két egymással ellentétes választási lehetőséget vázol fel a végrehajtási stratégiát illetően:

- a részben USA-ban képviselt exkludáló/kizáró vagy ellenség-büntető-jogi elveken kialakított végrehajtást, vagy
- a jogbéke helyreállítását célzó, jóvátétel-orientált végrehajtást, mint pl. Kanadában és Új-Zélandon.

Mindkét említett opciónál általános kriminálpolitikai koncepcióról van szó a büntetendő magatartás reakciójához, de ezek a szabadságelvonó szankciók végrehajtására is hatással vannak.

Az exkludáló stratégia a szabadságelvonás területén azt jelenti, hogy a szabadságelvonás révén az elítéltet következetesen kizárják a társadalomból, és annak tartama alatt potenciális büntettesként az „ártalmatlanná kell tenni” elvet érvényesítik. A stratégia a végrehajtási feltételek kialakítása szempontjából azt jelenti, hogy az elítéltnak különösen kemény/szigorú végrehajtási mindennapokban van része. Az elítéltek megalázására irányuló személyiségjogi beavatkozások nem csupán elrettentőek, hanem az elítélteknek a szabadságelvonást demonstratíván is az állami végrehajtási apparátussal szembeni vereségként kell megtapasztalniuk. Ebben a stratégiában az elítélt messzemenően az állami megbüntetés megalázott tárgya, csak vereségének az alávetéssel történő elismerése esetén lehet igénye a társadalmi elfogadásra.

Ezen stratégiának az európai térségben a belátható jövőben talán nincs komoly esélye, nem csupán azért, mert preventív tekintetben nincs bizonyíték a hatékonyságára, hanem mert az a meghonosodott végrehajtási tradíciónak elmentmond. Továbbá az e stratégia mögött álló emberkép aligha képviselhető európai viszonylatban.

A biztonsági őrizetről több országban, így Svájcban vagy Németországban is lefolytatott vita és ennek szabályozása világossá teszi, hogy az európai államok semmiképp sem immunisak, nem védettek teljes mértékben. A különösen veszélyes fogvatartottak körébe tartozónak sorolhatók azok, akiket a társadalom ellenségeiként címkéznek/címkézhetnek (ide tartozhatnak a különösen veszélyes őrizetes fogvatartottak, a terroristák, a veszélyes szexuál-büntettek).

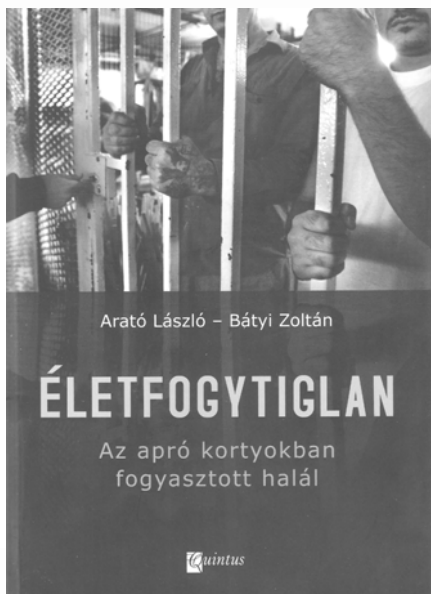
Ezáltal eleve nem kizárt, hogy az exkludáló stratégia a büntettek ezen csoportjai számára szelektíve átvételre kerülhet. (Ha belegondolunk, Magyarország büntetőjoga és végrehajtása sem mentes egyes exkludáló elemektől, mint pl. az életfogytig tartó szabadságvesztésnek, különösen pedig ennek tényleges változatának a szabályozása és gyakorlati végrehajtása, vagy a bünszervezetben, avagy különös és többszörös visszaesőként történő elkövetés és ezek büntetése, illetve az „erőszakos többszörös visszaeső” kategória bevezetése és szigorú büntetése).

A resztoratív, jóvátételi stratégia a végrehajtás számára azt jelenti, hogy az elítélt a szabadságelvonás során konzekvensen a bűncselekménye által okozott kár/hátrány felelőse. A szabadságelvonás ideje nem a társadalomból való kizárást szolgálja, hanem az elítéltet abba a helyzetbe akarja hozni, hogy a károsító magatartását felismerje, elismerje, és lehetőség szerint az általa okozott kárt, amiért felelős, a lehető legjobban jóvátegye, elhárítsa. Ennek megfelelően az elítélt a végrehajtásban felelős szereplő.

A börtönügy iránt érdeklődő olvasóknak csak ajánlani tudom Andrea *Baechtold* jól áttekinthető, informatív, gondolatébresztő és tanulságos büntetés-végrehajtási művét.

Bozó Bea

Az „Életfogytiglan. Az apró kortyokban fogyasztott halál” című könyvről

Bányi Zoltán és Arató László második alkalommal írt könyvet a Csillagbörtönről. A Quintus Kiadó gondozásában megjelent új kötet betekintést nyújt a harminc, negyven év múlva, vagy a soha nem szabaduló elítéltek életébe, látletet ad bűncselekményükről, a börtönéletről, a szabadulásról. A könyv országos sajtóbemutatóját 2009. december 1-én tartották meg a Szegedi Fegyház és Börtönben.

A kötet a rácsok mögötti világba vezeti az olvasót, ugyanakkor – a börtönélet és a műben megszólaló életfogytiglanra ítélt fogvatartottak bűncselekménye mellett – részletes ismertetést ad a tényleges életfogytiglani szabadságvesztés jogi hátteréről és annak előzményeiről is.

A szerzők – a főtéma felvezetéseként – az utolsó magyarországi halálra ítélt, az 1988. július 14-én kivégzett elítél, Vadász Ernő bűncselekményéről adnak hiteles képet, illetve felvázolják a halálbüntetés honi történetét a középkortól a legújabb korig. Ezt követően egy – a hatvanas években történt – gyilkosságsorozat eseményeit idézik fel, amelynek során nőket öltek meg Martfű környékén. Az első gyilkosság után halálra ítélnék egy embert, akinek a büntetését később a bíróság átváltoztatja életfogytiglani börtönbüntetésre, de a szörnyű cselekmények folytatódnak a térségben. Csak tíz év múlva kapják el az igazi gyilkost. A Csillagban eközben tíz évet ült ártatlanul egy ember, aki nem kapott kárpótlást, és az élete tönkrement. Bányi Zoltán és Arató László azért adott hangsúlyt ennek a történetnek, mert napjainkban egyre többen szorgalmazták a halálbüntetés visszaállítását.

A Szegedi Fegyház és Börtön részletes históriája után interjúkat olvashatunk. A kötet készítői az elítéltinterjúk sorát az első olyan lakásaffia-ügy elkövetőjével kezdik, aki társaival két sértettet kifosztott, és megölt. Egy másik, negyven évre ítélt börtönlakó a következőket mondta a szerzőknek: „... jobban jártam volna, ha felakasztanak, ugyanis az életfogytiglani börtön nem büntetés, hanem megtorlás, sokkal keményebb, mint a halálbüntetés”. Majd egy olyan fogvatartott portréja rajzolódik ki előttünk, aki öt éve a festésnek szenteli minden napját, pedig előtte rengeteg fegyelmi vétséget követett el a börtönben.

Ezután egy „elméleti” rész járja körül a tényleges életfogytiglani szabadságvesztés témakörét. Mint ismeretes: a TÉSZ intézménye 1999 márciusa óta van érvényben. A kilencvenes évek elején-közepén mind brutálisabbá váló bűncselekmények hatására a közvélemény szinte kikényszerítette: emeljenek be a Büntető törvénykönyvbe egy olyan paragrafust, amely lehetőséget teremt arra, hogy a legveszedelmesebb bűnözőket örökre börtönbe zárják, véglegesen izolálják a társadalomtól. A TÉSZ-ről szóló fejezetben ügyvédek, bírók, egykori igazságügy-miniszterek mondják el véleményüket. E büntetés megítéléséről megoszlanak a vélemények. Dr. Nagy Ferenc szegedi jogászprofesszor szerint „a TÉSZ nem egyeztethető össze az emberi méltóság elvével, ebből következően az embertelen, kegyetlen büntetés tilalmával sem, de a magyar büntetés-végrehajtási szabályozással sem.”

A szerzők könyvükben bemutatják a Szegedi Fegyház és Börtön harmadik emeletén elhelyezkedő hosszúidős speciális rezsimet, vagyis a HSR-körletet, ahol a legtöbb tényleges életfogytiglani szabadságvesztésre ítélt elkövető tölti napjait – a jelenlegi törvények szerint élete végéig. A börtönszleng szerint „fektetett nyolcasok” körletének nevezett részlegen az ott töltött időt így jellemezi az egyik fogvatartott: „Itt minden adott ahhoz, hogy nyugalomban töltsük el napjainkat, hozzánk nem jut el a börtön zaja, idegesítő nyüzsgése sem. Halálkörlet? Nem így érzem.”

Ezt követően széles körképet kapunk arról, hogy külföldön „milyen vastag a börtön fala”. Számos ország, de főként az Amerikai Egyesült Államok és az európai államok példáján követhetjük nyomon, máshol hogyan bánnak a legveszedélyesebb bűnözőkkel. Ebből leszűrhető: a világon nagyon kevés olyan ország van, ahol bizonyos idő eltelte után, ne lenne lehetőség a feltételes szabadsábra helyezés kezdeményezésére. A nemzetközi kitekintést néhány tényleges életfogytiglani szabadságvesztést töltő elítélt portréja követi.

Az utolsó fejezet a „rabszobrászokról” szól. A pszichológus, a börtönorvos, a nevelő, a biztonsági szakember, a körletfelügyelő, a sajtóreferens, a börtönlelkész, az elítélteket foglalkoztató kft. igazgatója beszél arról: vajon alakítható-e az ember a hosszú zártság évtizedei alatt? A kérdés nagy jelentőséggel bír, hiszen ma Magyarországon – 14 elítélt kivételével – minden börtönlakó szabadul egyszer, és nem mindegy, hogy az adott elítélt milyen „állapotban” lép ki az intézet kapuján, s miként fogadja vissza őt a társadalom.

A könyvben megszólaló pártfogó felügyelő szerint bármilyen hihetetlen, de aki életfogytiglani szabadságvesztésből szabadul, sok esetben hamarabb megtalálja azokat a kapcsolódási pontokat, amivel a szabad világhoz kötheti magát, mint a rövidebb ítéletű. E vélemény akár lehetne az „Életfogytiglan” című könyv zárógondolata is, azonban a szerzők utószó helyett egy olyan ember történetét „mesélik el”, aki még egyszer ölt. Számára a büntetés – tekintettel életkorára – valóban nem lesz más, mint „lassan csöpögtetett halál”.

A kiadványban szereplő fényképeket Schmidt Andrea, a Délmagyarország című napilap fotórovatának vezetője készítette.

Ajánló

Az Európai Unió tagországainak rendőrségei I. Nemzetközi tudományos konferencia. 2008. május 6. (Szerk. Valcsicsák Imre.) Bp. Magyar Rendészet-tudományi Társaság Társadalomtudományi Tagozata – RTF Társadalomtudományi Tanszéke, 2009. 84 oldal.

Jelen kötet a 2008 tavaszán megrendezett nemzetközi konferencián elhangzott előadások – többnyire szerkesztett – szövegeit teszi közzé, amelyekhez külső forrásokat is felhasználtak a kiadvány létrehozói.

A könyv – amely a Rendőrtisztai Főiskolán oktatott „Nemzetközi összehasonlító szervezeten” című tantárgyhoz kapcsolódik – tizenkét európai rendőrség szervezetét állítja középpontba.

Karl Handler az osztrák, Wolfgang Geierhos a német rendőrség szervezetét, működését mutatja be. Salgó László írása a holland rendőrségről személyes visszaemlékezést is tartalmaz. Finszter Géza tanulmánya – címe szerint – a francia rendőrségről szól, ugyanakkor európai kitekintést is nyújt. Erick Melnis a lett rendőrség működéséről számol be, külön kitérve az ország bünyügyi helyzetére. Ioan Bente a román rendőrség tevékenységéről ad összefoglalást. Krémer Ferenc tanulmánya a belga rendőrségi reform sajátosságait elemzi. Josef Balga írása a szlovák rendőrség munkáját, a rendőri állomány egyenruháját, rangjelzéseit mutatja be. Iris Cerar és Petra Rebernak a szlovén rendőrségről ad áttekintést. Ivana Stachova dolgozata a Cseh Köztársaság rendőri szervezetét állítja az olvasó elé. A máltai, illetve a svéd rendőrségről olyan anyagok találhatók a kötetben, amelyek külső források alapján készültek.

A kötetet szerkesztő Valcsicsák Imre szerint az RTF Társadalomtudományi Tanszéke egy újabb kötet megjelentetésével kívánja teljessé tenni az európai rendőrségi szervezetek bemutatását.

A gyanú árnyékában. Kritikai elemzés a hatékony védelemhez való jog érvényesüléséről. Bp. Magyar Helsinki Bizottság, 2009. 80 oldal.

A védelemhez való jogot számos nemzetközi dokumentum és az Alkotmány is garantálja, ezért a jogállamiság szempontjából kulcsfontosságú annak minél hatékonyabb érvényesülése.

A kiadványban található tanulmány – amely átfogó képet kíván nyújtani a vonatkozó szabályozásról, és arról, hogy a gyakorlattal kapcsolatban milyen hiányosságok fogalmazhatók meg – egy kilenc országot érintő nemzetközi kutatás keretében készült; voltaképpen a magyar országjelentés magyarra fordított és némileg átszerkesztett változata.

A kutatás során 152 lezárt büntetőügy aktáinak elemzésére került sor egy előzetesen összeállított kérdőív alapján, továbbá a gyakorló szakemberek – ügyvédek, bírák, ügyészek, rendőrök – véleményét is kikérdezték a témáról. A jelentés első változatát 2009 áprilisában egy szakmai konferencián vitatták meg.

A tanulmány szerzői – Iván Júlia, Kádár András Kristóf, Moldova Zsófia, Novoszádek Nóra és Tóth Balázs – szerint a szabályozás szintjén a magyar büntetőeljárás rendszer túlnyomórészt garantálja azokat a jogokat, amelyek kulcsfontosságúak a védelem hatékonysága szempontjából, azonban a gyakorlat szintjén számos hiányosság, megoldandó kérdés merül fel. Csak a legfontosabbakat kiemelve: a hatékony védelem kérdésének különösen problematikus aspektusa hazánkban a kirendelt védői tevékenység minősége, és az előzetes letartóztatás elrendelésével kapcsolatos bírói gyakorlat is súlyosan aggályos.

A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve. Főszerk. Borbíró Andrea. Bp. Országos Bűnmegelőzési Bizottság, 2009. – I. kötet. Szerk. Borbíró Andrea, Kerezi Klára. 462 oldal; II. kötet. Szerk. Kiss Anna, Velez Edit, Garami Lajos. 359. oldal.

A kétkötetes tankönyv a „Társadalmi kohéziót erősítő bűnmegelőzési és reintegrációs programok módszertani megalapozása” című kiemelt projekt (TÁMOP 5.6.2.) keretében készült.

A két kötet tanulmányai egységes szemléletet képviselnek, de eltérő megvilágításba helyezik a jelenlegi kriminálpolitika szakterületeit. A tankönyvben avatott elméleti és gyakorlati szakemberek mutatják be a társadalmi bűnmegelőzés, ezen belül a gyermek- és fiatalkori bűnözés megelőzése, az áldozatsegítés és a bűnelkövetők reintegrációja legújabb kutatási eredményeit elméleti jellegű tanulmányok és a mindennapi gyakorlati tapasztalatokat bemutató pragmatikus megközelítésű írások révén.

Jelen ismertető a II. kötet „Bűnelkövetők reintegrációja” című anyag részére fókuszál, amelyet Velez Edit és Garami Lajos szerkesztett. „A Közösségi büntetések és pártfogó felügyelet” című fejezetet követően külön fejezet foglalkozik a fogvatartottak reintegrációjával. Ebben a fejezetben – Garami Lajos, Ruzsonyi Péter, Kistrétné Kiss Mónika és Fliegauf Gergely jóvoltából – olvashatunk az elítéltek klasszifikációjáról, a kriminálpedagógia és a reintegráció összefüggéseiről, a bv. intézetekben alkalmazható diagnosztikus és terápiás pszichológiai módszerekről, valamint a börtönbeli erőszak jellemzőiről és dinamikájáról, illetve a konfliktuskezelés tárgyalásos módszereinek alkalmazásáról.

A rendkívül tartalmas, hasznos kiadvány az OBmB honlapján – <http://www.bunmegelozes.hu> – is elérhető.

OKRI Szemle. Szerk. Virág György. Bp. Országos Kriminológiai Intézet, 2009. 209 oldal.

Az OKRI fennállásának 50. évfordulója alkalmából megjelent kiadvány előszavában Virág György, az Intézet igazgatója tekint vissza az OKRI létrehozásának körülményeire.

A kötet tíz, rendkívül változatos témájú tanulmányt tartalmaz – három fejezetbe rendezve.

A „Jogalkalmazói Fórum” című fejezet első tanulmánya – melynek Szikinger István a szerzője – a biztonság és a szabadságjogok összefüggéseit elemzi. Fleck Zoltán dolgozata a bírósági szervezet hatékonyságának kérdéseivel foglalkozik. Vókó György tanulmánya a fogvatartottakkal való bánásmód törvényességét vizsgálja – többek között – a magyarországi CPT-vizsgálatok és a fogvatartotti panaszok alapján.

A kötet „Nyitott Műhely” című fejezete Diós Erzsébet dolgozatával kezdődik, amely a hazai bankcsődök és bankárpererek tanulságait vonja le. Rainer M. János írása a Nagy Imre-perre tekint vissza – ötven év távlatából. Stumpf István tanulmánya a társadalomszervezés versengő paradigmáit, a piac dominanciáját hirdető, illetve az államközpontú modellt hasonlítja össze. Sándor Judit dolgozata az orvosbiológia területén érvényesülő emberi jogok kérdéskörét tárgyalja.

A „Kriminológus Iskola” című fejezet első tanulmánya – amelynek Lévay Miklós a szerzője – az Amerikai Egyesült Államok fiatalokúakra vonatkozó büntető igazságszolgáltatásának alakulását mutatja be. Korinek László dolgozata a kriminológiai kutatási módszereit tekinti át. Vavró István tanulmánya az első bűntényesek és a büntetett előéletűek bűnözésének szerkezetét elemzi.

Rendészeti ismeretek a kábítószer-problémával kapcsolatban. Szerk. Rác József. Bp. Nemzeti Kábítószerügyi Koordinációs Bizottság – Országos Büntetőmegelőzési Bizottság, 2009. 549 oldal.

A kábítószer-problémával kapcsolatos rendészeti ismereteket átadó tanácskönyv olyan hiánypótló összefoglalás, amely együttesen tartalmazza a kábítószer-bűnözés, a megelőzés, az egészségügyi kezelés, a reintegráció tárgyköréhez kapcsolódó szakmai ismereteket, intézményi tapasztalatokat, és nem egy témában az őszinte szakértői véleményeket is. A kötet alapvető feladata, hogy azok, akik rendészeti képzésben részt vesznek, megismerjék a munkájuk ellátása szempontjából nélkülözhetetlen szakmai alap- és speciális ismereteket.

A tíz fejezetből álló kötet tartalmát az Ajánló szűk keretei között nem tudjuk ismertetni, egyedül Huszár László tanulmányát emeljük ki, amely a börtönökben tapasztalható kábítószer-problémáról szól. A szerző először nemzetközi adatokkal támasztja alá a probléma súlyát, majd a sajátos börtöndrogokat (dobi, legális gyógyszerek stb.) ismerteti. Ezt követően részletesen elemzi a börtönbeli kábítószer-használattal kapcsolatos hazai adatokat. Végül a helyzet kezelésére tett intézkedéseket taglalja. Összefoglalóan megállapítja, hogy a forráshiány, a jogi szabályozottság ellentmondásai ellenére a büntetés-végrehajtás – minden lehetséges belső tartalékának felhasználásával, illetve különböző kormányzati és egyéb partner, civil szervezetek közreműködésével – törekszik eleget tenni a törvényesség betartásának és a szakmai követelményeknek egyaránt, az európai börtön szabályokra és ajánlásokra is figyelemmel.

A kiadvány az OBmB honlapján – <http://www.bunmegelozes.hu> – is elérhető.

Vókó György: Büntetőjogi rehabilitáció és a bűnügyi nyilvántartás. Monográfia. Bp. Ügyészek Országos Egyesülete, 2009. 249 oldal.

Ki tekinthető büntetlen előéletűnek?; Hogyan lehetséges szabadulni a büntettség bélyegéről?; Az elítéltek milyen feltételek mellett, mi alapján, és milyen módon mentesülhetnek a büntetett élethez fűződő hátrányok alól?; Ki kaphat tiszta hatósági erkölcsi bizonyítványt?; Teljeskörű-e a büntetéshez fűződő hátrányok alóli mentesülés? – ezekre és az ehhez hasonló kérdésekre ad választ a kiadvány, amely a jog egy olyan fontos részterületét állítja középpontba, amellyel eddig nemigen foglalkoztak.

Kötet tartalma három részre, tíz fejezetre oszlik. Az első rész fejezetei a mentesülés – régi elnevezésével: a rehabilitáció – fogalmát, hatályát, fajtáit (törvényi, bírósági, előzetes mentesítés stb.) tekintik át. Az egyik anyagrészt – a nyolcadik fejezet – a fiatalokéknak a büntetett előlethez fűződő hátrányok alóli mentesítésére is kitér. A második rész a kegyelmi mentesítés szabályait írja le. A harmadik rész – a bűnügyi nyilvántartás – amely a rehabilitáció kérdéseitől elválaszthatatlan – szerepét, történetét, hatályos szabályozását mutatja be. (Fontos, hogy az illetékes szervek tudomást szerezzenek az elkövetővel szemben hozott büntető határozatokról, ugyanakkor biztosítani kell azt is, hogy az elítélés ne jelentsen egész életre szóló megbélyegzést. Mindezeket a bűnügyi nyilvántartási tevékenység biztosítja.)

A szerző, Vókó György a történeti szempontok érvényesítésén túl a nemzetközi elvárások szempontrendszerét is figyelembe vette könyve megírásakor.

Mivel a kiadvány a téma elméleti és gyakorlati aspektusait egyaránt kifejti – s mivel a tanulhatóság didaktikai követelményeire tekintettel készült –, így a különböző jogalkalmazó szakemberek, az oktatók és a hallgatók számára egyaránt hasznosítható ismereteket nyújt.

(Válogatás a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság Szakkönyvtára legújabb szerzeményeiből)

C O N T E N T S

		STUDY
1	András Szücs:	Theoretical and practical point of view of modification the regime classification
19	József Pallo:	Aspects of legal judgement about one's responsible state
33	Dóra Takács Takácsné:	Critical points of the right of prisoners concerning personal networking
44	József Herczeg:	Inmate's aggression in the view of common sense
51	Mihály Balázs – Zsuzsanna Lantos:	The relationship between health and lifestyle in custody at Veszprém County Remand Prison
59	Zoltán Borgulya:	Strengthening mental-hygienically the staff working closely with inmates for improved results
		PAST
69	József Estók:	Gallery portrait about Hungarian Prison Affairs: Tivadar Pauler (1816–1886)
		OUTLOOK
75	László Pekáry:	A The Bavarian Prison Service's special field: Socialtherapy of sex-offenders
87	Klára Király:	News from prison world
		IN BRIEF
95		Calendar of events
102		European Churches and prison pastorals for the inmate's human dignity (Lajos Békefy)
106		Conference about the latest amendment of Law-Decree No. 11 of 1979 on the Execution of Punishments and Measures (Ferenc István Deák)
		BOOKSHELF
109	Ferenc Nagy:	The Swiss Prison Service and the perspective of development" About the book of Andrea Baechtold: Strafvollzug
117	Bea Bozó:	About the book of „Life imprisonment. Life consumed in tiny draughts”
119	Ferenc István Deák:	Dedication

I N H A L T

		STUDIE
1	András Szücs:	Die Theorie und Praxis der Veränderung des Strafvollzugsgrades
19	József Pallo:	Die rechtlichen Aspekte der mentalen Befähigung
33	Dóra Takács:	Einige praktische Probleme des Rechts der Gefangenen zur Kontaktmöglichkeiten
44	József Herczeg:	Die Aggression der Gefangenen aus der Hinsicht der Bewusstseinstheorie
51	Mihály Balázs – Zsuzsanna Lantos:	Der Zusammenhang der Gesundheit und des Lebensstils unter den Untersuchungshäftlingen in der JVA Veszprém
59	Zoltán Borgulya:	Das mentalhygienische Bekräftigen der Justizvollzugsbeamten für den Erfolg der alltäglichen Arbeit mit Gefangenen
		VERGANGENHEIT
69	József Estók:	Die Galerieportrait der ungarischen Gefängnisgeschichte: Pauler Tivadar (1816–1886)
		AUSBLICK
75	László Pekáry:	Spezialgebiet des Bayerischen Strafvollzugs: Psychotherapie mit Sexualstraftätern
87	Klára Király:	Nachrichten aus der Gefängniswelt
		KURZ
95		Ereigniskalendarium
102		Europäische Kirchen und Gefängnispastoren für die Menschenwürdigkeit der Gefangenen (Lajos Békefy)
106		Konferenz über den neuen Entwurf des Strafvollzugsgesetzbuches (Ferenc István Deák)
		BÜCHERREGAL
109	Ferenc Nagy:	Über den schweizerischen Strafvollzug und seine Entwicklungsperspektiven Über das Buch: Andrea Baechtold: Strafvollzug
117	Bea Bozó:	Über das Buch: „Lebenslang. Tod in kleinen Schlucken“
119	Ferenc István Deák:	Empfehlung